

ΚΕΝΤΡΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΓΙΑ ΘΕΜΑΤΑ ΙΣΟΤΗΤΑΣ

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΗΜΕΡΙΔΑΣ

ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΣΤΗΝ ΙΣΟΤΗΤΑ

θεωρητικές προσεγγίσεις

& θεσμική κατοχύρωση

ΚΕΝΤΡΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΓΙΑ

ΘΕΜΑΤΑ ΙΣΟΤΗΤΑΣ

ΚΕΝΤΡΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΓΙΑ

ΘΕΜΑΤΑ ΙΣΟΤΗΤΑΣ

ΚΕΝΤΡΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΓΙΑ ΘΕΜΑΤΑ ΙΣΟΤΗΤΑΣ

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΗΜΕΡΙΔΑΣ

ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΣΤΗΝ ΙΣΟΤΗΤΑ

θεωρητικές προσεγγίσεις

& θεσμική κατοχύρωση

Δημιουργικός Σχεδιασμός & Παραγωγή:
Ατελιέ Γραφικών Τεχνών Β. & Ε. Μπαμπάη ΕΠΕ
Επίκουρου 31 & Πειραιώς, Τηλ.: 210 32.14.904, 210 32.14.914, Fax: 210 32.14.991

© Copyright: Εκδόσεις Κ.Ε.Θ.Ι. 2002

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η Γενική Γραμματεία Ισότητας και το Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας (Κ.Ε.Θ.Ι.) διαπιστώνοντας το έλλειμμα που επικρατεί στην ενημέρωση των γυναικών για τα δικαιώματά τους, γεγονός που καθιστά αδύνατη ή δυσχερή την ενεργοποίησή τους στον εργασιακό, οικογενειακό, ή κάθε άλλο κοινωνικό χώρο, αποφάσισε να παρέμβει δυναμικά σε αυτή τη διαδικασία ευαισθητοποίησης, τόσο ως προς τις ίδιες τις γυναίκες, όσο και ως προς τους φορείς που εμπλέκονται.

Με βάση αυτές τις σκέψεις και στο πλαίσιο του 4ου μεσοπρόθεσμου κοινοτικού πλαισίου δράσης το Κέντρο μας σχεδίασε και προώθησε το πρόγραμμα "Δικαίωμα στην ισότητα : Από τη νομοθεσία στην καθημερινή πρακτική". Κατά τη διάρκεια του ανωτέρω προγράμματος (Ιούλιος 2000 έως Ιούνιος 2001), ως Πρόεδρος του Δ.Σ. του Κ.Ε.Θ.Ι., είμαι ιδιαίτερα περήφανη για τους στόχους που επετεύχθησαν και αφορούν:

- στην ανταλλαγή πληροφορήσεων και εμπειρίας με τους διεθνείς εταίρους σε μεθόδους και καλές πρακτικές άσκησης των δικαιωμάτων που αφορούν στην ισότητα των δύο φύλων,
- στην ενθάρρυνση των γυναικών να ασκούν τα δικαιώματά τους μέσα από νομικά μέσα,
- στην ενημέρωση των νομικών σχετικά με τις τελευταίες εξελίξεις στο εθνικό και ευρωπαϊκό δίκαιο,
- στη δικτύωση των γυναικών νομικών τόσο σε εθνικό όσο και σε ευρωπαϊκό επίπεδο, και
- στην ανάπτυξη ενός πιλοτικού προγράμματος νομικής βοήθειας και εκπροσώπησης γυναικών σε συνεργασία με το Δικηγορικό Σύλλογο Αθηνών.

Η λήξη του ανωτέρω προγράμματος σηματοδοτήθηκε από τη διοργάνωση μίας ημερίδας με ευρεία συμμετοχή εμπειρογνομόνων, φορέων, και εκπροσώπων των εθνικών και διακρατικών μας εταίρων όπου όχι μόνο ανεπτύχθησαν τα αποτελέσματα του προγράμματος αλλά και δόθηκε η ευκαιρία για περαιτέρω διάλογο και δημιουργική αναζήτηση αναφορικά με την βέλτιστη αξιοποίηση των πορισμάτων.

Πρόθεσή μας είναι η γόνιμη συζήτηση να συνεχιστεί και μέσα από τις εισηγήσεις και παρεμβάσεις της ημερίδας που συγκεντρώσαμε στον τόμο που κρατάτε στα χέρια σας, ως μία ελάχιστη καταγραφή των όσων ειπώθηκαν την ημέρα εκείνη. Γνωρίζουμε ότι ο δρόμος που έχουμε να διανύσουμε στον κοινό αγώνα είναι μακρύς, ξέρουμε όμως και ότι είναι χρήσιμη σε κάθε σημείο η καταγραφή, η σύνθεση και η ευρύτερη παρουσίαση των κοινών μας σημείων, των διαφωνιών και των κατακτήσεών μας.

Βάσω Αρτινοπούλου
Πρόεδρος Δ.Σ. Κ.Ε.Θ.Ι.

Π Ρ Ο Γ Ρ Α Μ Μ Α Η Μ Ε Ρ Ι Δ Α Σ

«Δικαίωμα στην Ισότητα: Θεωρητικές προσεγγίσεις και θεσμική κατοχύρωση»

Παρασκευή 8 Ιουνίου 2001

Αίθουσα «Αντώνης Τρίτσης», Πνευματικό Κέντρο Δήμου Αθηναίων

- 09.00 - 09.30 Προσέλευση – Καφές
- 09.30 - 10.00 Κεντρική ομιλία Γενικής Γραμματέως Ισότητας, Έφης Μπέκου
- 10.00 - 11.30 **Ενότητα Α: Δικαίωμα στην Ισότητα**
Συντονίστρια: *Βάσω Αρτινοπούλου*, Επίκουρη Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου, Πρόεδρος Δ.Σ. ΚΕΘΙ
- Βασικά κείμενα της Ευρωπαϊκής Ένωσης και Ισότητα των φύλων**
Αίλινα Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου, Πρόεδρος Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, Πρόεδρος του Συνδέσμου για τα Δικαιώματα της Γυναίκας
- Θεσμικό πλαίσιο και μοντέλα εφαρμογής νομικής βοήθειας**
Καλλιόπη Δ. Σπινέλλη, Καθηγήτρια Παν/μίου Αθηνών
- Η νομική βοήθεια ως μέσο προώθησης των ίσων δικαιωμάτων**
Αντώνης Ρουπακιάτης, Πρόεδρος Δικηγορικού Συλλόγου Αθηνών
- Συζήτηση
- 11.30 - 11.45 Διάλειμμα – Καφές
- 11.30 - 11.45 **Ενότητα Β: Νομική Βοήθεια και καλές πρακτικές στην Ευρωπαϊκή Ένωση**
Συντονιστής: *Κώστας Παπαχρήστος*, Καθηγητής ΜΔΔΕ, Αντιπρόεδρος Δ.Σ. ΚΕΘΙ
- Ένωση Ευρωπαίων Γυναίκων Νομικών (EWLA): Οι γυναίκες για τις γυναίκες**
Cornelia Fisher, νομικός, μέλος της Ένωσης Ευρωπαίων Γυναίκων Νομικών
Elisabeth Mueller, νομικός, πρόεδρος της Ένωσης Ευρωπαίων Γυναίκων Νομικών

Δικηγορικός Σύλλογος Αθηνών: Ανάπτυξη και Στήριξη προγραμμάτων νομικής βοήθειας

Μαίρη Μαντούβαλου, νομικός, Τμήμα Δικηγορικού Λειτουργήματος ΔΣΑ

Σώμα Επιθεωρητών Εργασίας: Ο θεσμικός του ρόλος στην ισότητα των δύο φύλων

Ελευθέριος Σγούρος, Ειδικός επιθεωρητής ΣΕΠΕ

Συζήτηση

13.15 - 13.45 **Ελαφρύ γεύμα**

13.45 - 15.30 **Ενότητα Γ: Από τη νομοθεσία στην καθημερινή πρακτική**

Συντονίστρια: Μαρία Στρατηγάκη, Γενική Διευθύντρια ΚΕΘΙ

Αποτελέσματα προγράμματος ΚΕΘΙ «Ίσα δικαιώματα. Από τη νομοθεσία στην καθημερινή πρακτική»

Βαγγέλης Ι. Κεχριώτης, δικηγόρος, συντονιστής προγράμματος

Παρουσίαση διεθνούς οδηγού καλών πρακτικών για την ισότητα των φύλων,

Παναγιώτα Πετρόγλου, δικηγόρος

Παρουσίαση εγχειριδίου συλλογής νομοθεσίας και νομολογίας για την ισότητα των φύλων

Μαρία Λιάδη, νομικός, ειδική επιστήμων Συνηγόρου και Πολίτη

Σχέσεις συμβούλου - συμβουλευόμενης κατά την παροχή νομικής βοήθειας.

Ελένη Κατωμελίτη, δικηγόρος, σύμβουλος ΚΕΘΙ, σε θέματα απασχόλησης

Συζήτηση - Λήξη ημερίδας

Π Ρ Α Κ Τ Ι Κ Α   Η Μ Ε Ρ Ι Δ Α Σ

"ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΣΤΗΝ ΙΣΟΤΗΤΑ - ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΘΕΣΜΙΚΗ ΚΑΤΟΧΥΡΩΣΗ"

Π Ν Ε Υ Μ Α Τ Ι Κ Ο   Κ Ε Ν Τ Ρ Ο   Δ Η Μ Ο Υ   Α Θ Η Ν Α Ι Ω Ν

Συντονίστρια: **Βάσω Αρτινοπούλου**

Επίκουρη καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου, Πρόεδρος του Δ.Σ. του ΚΕΘΙ

Καλημέρα σας!

Σας ευχαριστώ για την παρουσία σας στην ημερίδα που διοργανώνει το Κέντρο Ερευνών για θέματα Ισότητας, με θέμα "Δικαίωμα στην ισότητα - Θεωρητικές προσεγγίσεις και θεσμική κατοχύρωση".

Έχετε ήδη το πρόγραμμα στα χέρια σας. Εισαγωγικά θα πω μόνο για τον στόχο του προγράμματος, που αφορά στην ενδυνάμωση των γυναικών στην άσκηση των δικαιωμάτων τους, με την ενίσχυση της πληροφόρησης για το ευρωπαϊκό δίκαιο της ισότητας των φύλων και την παροχή νομικής βοήθειας.

Νομίζω ότι πρέπει να ξεκινήσουμε τη σημερινή μας εκδήλωση, με την κεντρική ομιλία της κυρίας Μπέκου, της Γενικής Γραμματέως Ισότητας.

Κυρία Μπέκου, έχετε το λόγο.

Έφη Μπέκου

Γενική Γραμματέας Ισότητας

Αγαπητές φίλες και φίλοι, αγαπητή κυρία Μαθηιώρη, εξαιρετοι ομιλητές και ομιλήτριες του σημερινού τραπεζιού,

θα μου επιτρέψετε να μην έχω την κεντρική ομιλία, με την έννοια ότι θα καλύψω επαρκώς το θέμα για το οποίο καθούμαστε σήμερα να συζητήσουμε.

Θεωρώ ότι οι συνεργάτες και οι επιστήμονες του panel είναι τόσο εξαιρετικοί και ειδικά, που μπορούν να δώσουν πραγματικά τα φώτα τους, ούτως ώστε να περιοριστώ

στο πολιτικό σκέλος, να διατυπώσω μερικά σχόλια επί των συμπερασμάτων του συγκεκριμένου προγράμματος και να πω πού δίνουμε έμφαση ως Γενική Γραμματεία Ισότητας.

Σε σχέση με το συγκεκριμένο πρόγραμμα αισίως, με τη σημερινή εκδήλωση, φτάνουμε στην αποτίμηση των πρώτων αποτελεσμάτων. Θα έλεγε κανείς ότι υπάρχει ένας πλούσιος απολογισμός.

Είναι ένα πρόγραμμα που χρηματοδοτείται από τη Γενική Γραμματεία Ισότητας κατά 40% και από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατά 60%.

Το πρόγραμμα αυτό κατά τη διάρκειά του νομίζω ότι ανέδειξε πολύ σημαντικά στοιχεία.

Πρώτον, τη συνεργασία της Πολιτείας με κοινωνικούς φορείς και συνομιλητές, όπως ο Δικηγορικός Σύλλογος Αθηνών, αλλά και των άλλων πόλεων, με τους οποίους κάναμε εξαιρετική δουλειά, καθώς και με επιστήμονες, οι οποίοι είναι σήμερα παρόντες και παρούσες και οι οποίοι έδωσαν πραγματικά τον καλύτερό τους εαυτό.

Είχαμε πλούσια εμπειρία από τη διακρατική μας συνεργασία και ευχαριστούμε τις εκπροσώπους των άλλων χωρών που βρίσκονται σήμερα κοντά μας.

Είχαμε την ευκαιρία να αναδείξουμε το ζήτημα της κατοχύρωσης της ισότητας στην πράξη, με τους επιθεωρητές Εργασίας και με διάφορες εκδηλώσεις που συνδιοργανώσαμε με το υπουργείο Εργασίας στο πλαίσιο του προγράμματος.

Είχαμε την ευκαιρία να επιμορφώσουμε δικηγόρους σε όλες τις πόλεις, στις οποίες υλοποιείται το πρόγραμμα. Δικηγόρους που αποτελούν πια τον πυρήνα της δουλειάς μας σε ό,τι αφορά ζητήματα παροχής νομικής βοήθειας και έχουμε συγκεκριμένες πια περιπτώσεις, οι οποίες βρήκαν το δρόμο της δικαιοσύνης. Περιπτώσεις μέσα από τις οποίες έγινε πραγματικά πράξη η παροχή της νομικής βοήθειας. Η Πολιτεία, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή και οι κοινωνικοί φορείς, συγκροτημένα και συντονισμένα, μπόρεσαν να βοηθήσουν τις γυναίκες που δεν είχαν τη δυνατότητα να γνωρίζουν επαρκώς τα δικαιώματά τους και να μπορούν να τα διεκδικήσουν σωστά μέχρι το τέλος.

Το συγκεκριμένο πρόγραμμα είναι ένα πρόγραμμα που έδωσε και δίνει τη δυνατότητα για συνεργασία και με το υπουργείο Δικαιοσύνης.

Ήδη βρισκόμαστε σε επαφή με το υπουργείο Δικαιοσύνης, για να δούμε πώς το δικαίωμα της νομικής βοήθειας των γυναικών θα πάρει πλέον έκταση και διάρκεια.

Πρώτο ενδιαφέρον της Γενικής Γραμματείας Ισότητας, αλλά και του Κέντρου Ερευνών για θέματα Ισότητας -το οποίο πήρε όλο το βάρος της υλοποίησης αυτού του προγράμματος και το ευχαριστώ ιδιαίτερα, γιατί ξέρω ότι έδωσε πάρα πολλές δυνάμεις σε αυτό το πρόγραμμα- είναι να δούμε τη συνέχιση ενός τέτοιου προγράμματος, είτε με πιλοτικό είτε με πιο διευρυμένο χαρακτήρα. Ήδη αυτή την εποχή επεξεργαζόμαστε ένα τέτοιο πλαίσιο γι' αυτή τη συνέχεια.

Όσον αφορά το ζήτημα της θεωρητικής προσέγγισης και της θεσμικής κατοχύρωσης, να πω ότι συζητώντας ένα τέτοιο θέμα είμαστε επίκαιροι, διότι πριν από λίγο καιρό ψηφίστηκε ομόφωνα από τη Βουλή η αναθεώρηση του Συντάγματος, του άρθρου 116 παράγραφος 2, που πλέον, όχι μόνο δεν θεωρεί ότι μπορούν να υπάρχουν αποκλίσεις από την ισότητα, αλλά απεναντίας θέτει στο κράτος την ευθύνη του να παίρνει μέτρα και θετικές δράσεις για τις γυναίκες.

Εδώ οφείθουμε να ομολογήσουμε ότι η πρωτοβουλία και η πίεση των γυναικείων ορ-

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

γυναικών, με επικεφαλής τον Σύνδεσμο για τα Δικαιώματα της Γυναίκας και την κυρία Μπαρλοκοπούλου προσωπικά, είχε πραγματικά εξαιρετικά αποτελέσματα.

Επίσης, βοήθησε εξαιρετικά και τη δική μας δουλειά ως Γενική Γραμματεία Ισότητας και Βεβαίως και το αρμόδιο υπουργείο Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης, ενώ στη συνέχεια διαμόρφωσε ένα κλίμα ώστε να μπορέσει και η Βουλή, με ομοθυμία, να αληθάξει αυτή τη διάταξη.

Συζητώντας ένα τέτοιο θέμα είμαστε, επίσης, επίκαιροι διότι ήδη σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης συζητείται η τροποποίηση της Οδηγίας 76/207. Εκεί υπάρχουν προβλήματα και προτάσεις για τις οποίες νομίζω ότι θα μας μιλήσει αναλυτικότερα η κυρία Μπαρλοκοπούλου.

Βεβαίως, βρισκόμαστε στην επικαιρότητα και για έναν άλλο λόγο. Ζητήματα που έχουν να κάνουν με τη θεωρητική προσέγγιση της ισότητας και των δικαιωμάτων των γυναικών, ανατύχθηκαν χτες εκτενώς και στην απόφαση της Ιεράς Συνόδου.

Βλέπουμε πλέον ότι ζητήματα τα οποία έχουν ήδη ριθωθεί ή ριθνόνται από την κοινωνία, την Πολιτεία ή τους θεσμούς, ξαναμπαίνουν πάλι στο τραπέζι των συζητήσεων και των, αν θέλετε, θεωρητικών ερωτημάτων που τίθενται, για το αν δικαιούται ή δεν δικαιούται μια γυναίκα να αποφασίζει για την αναπαραγωγή και τη ζωή της και για το πώς θα οργανώσει τη ζωή της.

Μποίνουν, λοιπόν, ζητήματα τα οποία απαιτούν, δυστυχώς ακόμα και σήμερα, τη θεωρητική μας απάντηση. Δηλαδή, να αναδειξουμε πάλι σε θεωρητικό επίπεδο τα επιχειρήματά μας σε ό,τι αφορά τα θέματα της ισότητας.

Βεβαίως, έχουμε χρέος ως Πολιτεία, θεσμικές κατοχυρώσεις, όπως αυτή του άρθρου 116 του Συντάγματος, να μπορέσουμε και στη συνέχεια να τις κάνουμε πράξη, δεδομένου ότι ακόμα και στην ελληνική κοινωνία υπάρχουν πολλές σημαντικές αγκυλώσεις.

Έχουμε ένα πρόσφατο παράδειγμα, με τον περιορισμό της εισαγωγής γυναικών στην Πυροβολική, όπου εξακολουθούν και υπάρχουν ποσοτώσεις. Παρά και τις δικές μας επιστημονικές, ότι αυτό δεν μπορεί να κινείται πλέον στα όρια μιας συνταγματικής νομιμότητας, δυστυχώς υπάρχουν ακόμα αντιλήψεις που λένε ότι η φυσική δύναμη των γυναικών δεν είναι ίδια με τη φυσική δύναμη των ανδρών.

Πρόσφατα είχαμε ένα αντίστοιχο παράδειγμα και στο υπουργείο Εθνικής Άμυνας, όπου και εκεί όσον αφορά την εισαγωγή των γυναικών στις διάφορες στρατιωτικές σχολές υπήρξε ένα θεωρητικό, γενικότερο ζήτημα: Αν οι γυναίκες μπορούν να είναι μάχιμες.

Βεβαίως, σε καμία περίπτωση δεν είμαστε εκείνες οι οποίες έχουμε μιλιταριστική διάθεση και προσδοκούμε μία, αν θέλετε, ενίσχυση των γυναικών στα μάχιμα σώματα, αλλά ωστόσο υπάρχει ένα ζήτημα ελευθερίας στην επιλογή.

Αυτά τα ζητήματα δεν μπορούν πλέον να μένουν ως απαρχαιωμένες αντιλήψεις και να αποπαράγονται, αλλά και δεν μπορούμε να τα αντιμετωπίζουμε κάτω από το πρίσμα μιας σύγχρονης κοινωνικής πραγματικότητας με την επιχειρηματολογία που είχε αναπτυχθεί πολύ παλαιότερα και η οποία πλέον είναι αναχρονιστική.

Τα αναφέρω αυτά ως ψήγματα και αν θέλετε ως νύξεις, γιατί φαντάζομαι ότι στη συνέχεια θα αναλυθούν επιστημονικά με τον καλύτερο δυνατό τρόπο.

Τα πράγματα δεν είναι εύκολα αν θελήσει κάποιος από τη θεωρητική προσέγγιση και τη θεσμική κατοχύρωση να πάει στην πράξη.

Θεωρώ ότι υπάρχουν ανοικτά, δυστυχώς, προβλήματα και σε ό,τι αφορά το θέμα της θεωρητικής προσέγγισης της ισότητας και σε ό,τι αφορά τα ζητήματα της θεσμικής κατοχύρωσης.

Άρα, λοιπόν, η προσπάθειά μας είναι συντονισμένη. Δηλαδή, επιχειρούμε και να οπλίσουμε τη θεματολογία μας στα ζητήματα της θεωρητικής προσέγγισης για την ισότητα, καθώς είτε η ισότητα θεωρείται ότι αποστοιχίζεται από το ζήτημα της πρόσδεσης του ανθρώπινου δικαιώματος, είτε αυτή συνάδει με τα ανθρώπινα ζητήματα της αναπτυξιακής διαδρομής μιας χώρας και την αξιοποίηση του συνόλου του ανθρώπινου δυναμικού.

Κάνουμε προσπάθειες και στα ζητήματα της θεσμικής κατοχύρωσης. Βεβαίως, το Σύμφωνο και το συγκεκριμένο άρθρο είναι ένα πολύ ισχυρό όπλο στα χέρια μας, αλλά συνεχώς πρέπει να έχουμε στο νου μας ότι οι νόμοι της χώρας μας πρέπει να προσαρμόζονται κάθε φορά στην επιταγή αυτού του συγκεκριμένου άρθρου του Συντάγματος.

Υπάρχει ένα ζήτημα επίσης ανοικτό σε σχέση με τη θεσμική κατοχύρωση στο επίπεδο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Εδώ ακόμα γίνεται συζήτηση για την Οδηγία 76/207. Βεβαίως, υπάρχουν και ζητήματα που έχουν να κάνουν με την πρακτική εφαρμογή, που ενώ μπορούμε να πούμε ότι έχουμε νόμους και δεσμεύσεις που κατοχυρώνουν σε πολύ μεγάλο βαθμό την ισότητα, βλέπουμε ότι στην πράξη έχουμε άλλη μία περίοδο προσπάθειας και αγώνων, που αφορά την υλοποίηση θεσμικών κατοχυρώσεων, τις οποίες έχουμε καταφέρει στο επίπεδο της Πολιτείας, όπου εκεί τα πράγματα είναι πολύ δύσκολα.

Σε ό,τι αφορά τα ζητήματα των ατομικών δικαιωμάτων των γυναικών, τα πράγματα είναι ακόμα πιο δύσκολα, αφού υπάρχει έλλειμμα πληροφόρησης, αδυναμία προβληματισμός και μία στάση δειλιάς απέναντι στη διεκδίκηση του δικαιώματος στα δικαστήρια.

Όλα αυτά, λοιπόν, είναι ζητήματα που αποτελούν κρίκους μιας αλυσίδας που ξεκινάει από το πώς ορίζεται η ισότητα και το πώς τελικά εφαρμόζεται, όχι μόνο από την Πολιτεία, αλλά και πώς την αξιοποιεί ο καθένας και η καθεμία ξεχωριστά, ώστε να κάνει την καθημερινότητά του καλύτερη και οι ίσες ευκαιρίες και οι ελευθερίες για την επιλογή και τη ζωή του καθενός να είναι πραγματικότητα και να μην είναι μόνο ένας τίτλος ή ένα γράμμα κενό.

Θέλω πραγματικά να σας ευχαριστήσω για την προσέλευσή σας και να τονίσω ότι όλα αυτά τα πολύ σημαντικά, που θα ειπωθούν, θα καταγραφούν και να είστε βέβαιοι ότι από την πλευρά της Γενικής Γραμματείας Ισότητας και κατ' επέκταση του ΚΕΘΙ, θα αξιοποιηθούν με τον καλύτερο δυνατόν τρόπο.

Θέλω να σας ευχαριστήσω θερμά για τη συμβολή σας.

Νομίζω ότι και στην πορεία οι προκλήσεις θα είναι πολλές, που δεν μπορούμε παρά να συνεργαστούμε, για να έχουμε καλύτερα αποτελέσματα.

Ευχαριστώ θερμά για την προσοχή σας.

ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΡΙΑ: Εμείς ευχαριστούμε κυρία Μπέκου.

Θα ήθελα να μπορούμε τώρα στην έναρξη των εργασιών.

Η πρώτη ενότητα αφορά το δικαίωμα στην ισότητα. Θα πρέπει ίσως να κάνουμε μία πολύ μικρή εισαγωγή, μία πολύ σύντομη περιγραφή του προγράμματος. Να αξιολογήσουμε σε πρώτη προσπάθεια το πρόγραμμα αυτό, το οποίο ξεκίνησε τον Ιούλιο του 2000 και τελειώνει τώρα.

Στο πρόγραμμα αυτό είχαμε τέσσερις διακρατικούς εταίρους και έχουμε τη χαρά και την τιμή να έχουμε σήμερα κοντά μας τους εκπροσώπους τους. Τους ευχαριστούμε πάρα πολύ γι' αυτό. Οι εταίροι μας ήταν από την Αυστρία, την Ιταλία, τη Γαλλία και τη Γερμανία.

Ως εθνικούς εταίρους, που ήταν και η ραχοκοκαλιά του όλου προγράμματος, να αναφέρουμε το Δικηγορικό Σύλλογο Αθηνών, την ΟΤΟΕ, την Πανελλήνια Ομοσπονδία Εργατικών Επισιτισμού και Υπαλλήλων Τουριστικών Επαγγελματιών.

Ένα τέτοιο πρόγραμμα δεν θα μπορούσε να λειτουργήσει χωρίς να υπάρχει επιστημονική παρακολούθηση. Η Επιτροπή Επιστημονικής Παρακολούθησης, λοιπόν, συγκροτήθηκε από τον Αντώνη Ρουπακιώτη, πρόεδρο του Δικηγορικού Συλλόγου Αθηνών, την Χατζηθήνη Σπινέλλη, καθηγήτρια Εγκληματολογίας και Σωφρονιστικής του Πανεπιστημίου Αθηνών, τη Ζώγια Χρονάκη, πανεπιστημιακό και μέλος της Ομάδας Γυναικείων Σπουδών του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, και την Καίτη Κωσταβάρα, νομικό και κοινωνιολόγο, πρόεδρο του Ελληνικού Τμήματος Ευρωπαϊκού Λόμπι Γυναικών.

Θα αναφερθώ στις κυριότερες δράσεις του προγράμματος και την εξέλιξή τους:

Ο πρώτος άξονας ήταν η ανταλλαγή της πληροφορόρησης και της εμπειρίας με τους διακρατικούς εταίρους μας σε μεθόδους και καλές πρακτικές, για την ενδυνάμωση των γυναικών στην άσκηση των δικαιωμάτων τους. Έχουν διοργανωθεί για το λόγο αυτόν δύο workshops, με τους εθνικούς και τους διεθνείς εταίρους, στα οποία εξειδικεύτηκαν οι δράσεις και ο τρόπος εργασίας.

Η σημερινή ημερίδα έχει σαν στόχο την ολοκλήρωση των επαφών και των δράσεων.

Ο δεύτερος άξονας ήταν η παροχή νομικής βοήθειας σε γυναίκες, σε συνεργασία με τους δικηγορικούς συλλόγους της Αθήνας, της Θεσσαλονίκης, της Πάτρας, του Βόλου και του Ηρακλείου, όπου υπάρχουν τα παραρτήματα του ΚΕΘΙ. Από τα μέσα Δεκεμβρίου του 2000 παρέχεται ολοκληρωμένη νομική βοήθεια στις παραπάνω πόλεις.

Οι σύμβουλοι του ΚΕΘΙ έχουν παραπέμψει ως σήμερα 70 περίπου υποθέσεις προς διεκπεραίωση.

Ο τρίτος άξονας ήταν η διενέργεια καμπάνιας για τη συνειδητοποίηση του κοινού στην αφορά τα δικαιώματα των γυναικών, με μία σειρά από εκδηλώσεις ευαισθητοποίησης.

Στη συνέχεια θα πρέπει να επισημάνω τη συμμετοχή στο εικονικό forum της European Women Law Association, για τις γυναίκες δικηγόρους της Ευρώπης. Πρόκειται για μια σημαντική πρωτοβουλία Γερμανίδων και Αυστριακών, η οποία έχει ως στόχο τη διακίνηση και την ανταλλαγή της πληροφορόρησης. Λειτουργεί σχετικό site στο Διαδίκτυο, ενώ είναι δυνατή η πρόσβαση και μέσα από την ιστοσελίδα του ΚΕΘΙ.

Η διοργάνωση σεμιναρίων για νέους και νέες δικηγόρους σε θέματα ισότητας των φύλων, στην Αθήνα, τη Θεσσαλονίκη, την Πάτρα, τον Βόλο και το Ηράκλειο, ήταν επίσης μία από τις δράσεις ευαισθητοποίησης. Οι θεματικές αυτών των σεμιναρίων νομίζω

ότι έχουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον καθώς αφορούσαν τη συνταγματική ισότητα των φύλων και συγκεκριμένα το άρθρο 4 παράγραφο 2, την πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης και κυρίως τις θετικές δράσεις, την ισότητα αμοιβών, την ενδοοικογενειακή βία και, τέλος, το θεσμικό πλαίσιο και την πρακτική της νομικής βοήθειας.

Διοργανώθηκε, επίσης, ενημερωτική ημερίδα στους επιθεωρητές Εργασίας της Αττικής και αυτό είναι πάρα πολύ σημαντικό, κατά τη γνώμη μου, γιατί άνοιξε το θέμα ευρύτερα. Τα αντικείμενα για τους επιθεωρητές Εργασίας ήταν οι ευρωπαϊκές πολιτικές για την ισότητα των φύλων, η ισότητα μεταχείρισης, η προστασία της μητρότητας και η διευκόλυνση των εργαζομένων με οικογενειακές υποχρεώσεις, η προστασία της υγιεινής και της ασφάλειας εργαζομένων γυναικών και η σεξουαλική παρενόχληση στο χώρο της εργασίας.

Όλες αυτές οι δράσεις θα έμεναν στο σκοτάδι, όπως γίνεται συνήθως, αν δεν είχαμε προβλέψει και την περαιτέρω δημοσιοποίησή τους ως έντυπο υλικό.

Έχουμε σχεδιάσει τον "Οδηγό καλών πρακτικών και τους τρόπους ενδυνάμωσης των γυναικών στην άσκηση των δικαιωμάτων τους", μια τετράγλωσση έκδοση, η οποία έχει ως σκοπό την καταγραφή της εμπειρίας των διακρατικών μας εταιρών και θα διανεμηθεί στα κέντρα λήψης αποφάσεων, σε φορείς κ.ά. και πρόκειται να εκδοθεί μέσα στο 2001.

Το Νομικό Εγχειρίδιο σχετικά με τα δικαιώματα της ισότητας των δύο φύλων, επίσης, θα είναι ένα χρήσιμο εργαλείο για τους νομικούς, το οποίο θα περιλαμβάνει τη συλλογή της ελληνικής νομοθεσίας και νομολογίας.

Τέλος, τον Μάρτιο του 2001 εκδόθηκε και ήδη έχει σταλεί σε όλους τους ενδιαφερόμενους φορείς ένα φυλλάδιο για την καμπάνια, που είναι μία ενημερωτική έκδοση για τα δικαιώματα των εργαζομένων στον ιδιωτικό κυρίως τομέα.

Αυτή ήταν μία σύντομη και σφαιρική, θα έλεγα, παρουσίαση του προγράμματος. Θα ήθελα να ξεκινήσω με την πρώτη ομιλήτρια, την κυρία Μαραγκοπούλου.

ΕΝΟΤΗΤΑ Α΄

"Δικαίωμα στην Ισότητα"

Αίλιη Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου

Πρόεδρος Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου,

Πρόεδρος του Συνδέσμου για τα Δικαιώματα της Γυναίκας

Ευχαριστώ την κυρία πρόεδρο.

Όπως ξέρετε η Ευρωπαϊκή Ένωση σκέφτηκε να αποκτήσει μία Χάρτα Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων. Βεβαίως, υπήρχε προηγουμένως η Ευρωπαϊκή Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης για τα δικαιώματα του ανθρώπου, με όργανά της, κυρίως εφαρμογής, την Επιτροπή των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και το Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, που είναι το μόνο που υφίσταται σήμερα.

Η Επιτροπή των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου καταργήθηκε έμεινε όμως το Δικαστήριο, που έπαιξε όμως σημαντικότερο ρόλο για την προώθηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στη θεωρία και στην πράξη. Έδωσε γραμμές οι οποίες ενοποιούν τη νομολογία των ευρωπαϊκών χωρών σε ό,τι αφορά την ερμηνεία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Γιατί χρειαζόταν η Ευρωπαϊκή Χάρτα Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων;

Νομίζω ότι είναι ενδεικτικό του ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση περνάει από μία φάση εντελώς οικονομικού χαρακτήρα, όπως ήταν πριν, σε μία νέα φάση, στην οποία θα έχει ένα ευρύτερο πολιτικό στάδιο δράσης και λόγου ύπαρξης. Με τη Χάρτα Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων ήθελε να δηλώσει αυτήν τη νέα ευρύτητα αντίληψης του ρόλου της.

Εννοείται ότι αυτή η Χάρτα, για να πούμε ότι παίζει κάποιο ρόλο, πρέπει πρώτα από όλα να σεβαστεί το ήδη υπάρχον ευρωπαϊκό κεκτημένο αλλιά και να το υπερβεί. Ήδη έχει καθιερωθεί στην Ευρώπη από την Ευρωπαϊκή Σύμβαση, αλλιά πρέπει να γίνει σεβαστή και από τα Συντάγματα των ευρωπαϊκών χωρών, που μετέχουν στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Κατά τη δική μου αντίληψη, πρέπει να πάει και πέρα από αυτά, διότι και τα δεκαπέντε κράτη - μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι και μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης. Στο Συμβούλιο της Ευρώπης τα μέλη είναι σαράντα ένα, αλλιά τα δεκαπέντε της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι μέλη και του Συμβουλίου της Ευρώπης.

Αυτά όλα έχουν ήδη την προστασία της Ευρωπαϊκής Σύμβασης του Συμβουλίου της Ευρώπης. Άρα, εδώ πρέπει η Χάρτα να προσθέσει κάτι παραπάνω. Όχι αλλιά να σεβαστεί τα ήδη υπάρχοντα.

Οφείλω ωστόσο να σας πω ότι περνάμε μία κρίσιμη εποχή σε ό,τι αφορά τις εξελίξεις στον τομέα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, λόγω των μεγάλων κοινωνικών αλλαγών που έχουν γίνει σε όλες τις χώρες του κόσμου, εξαιτίας των επιστημονικών και τεχνολογικών αλλαγών, μεταβλήθηκαν άρδην η κοινωνική ζωή του κόσμου και οι επαφές μεταξύ των κρατών. Αυτά πρέπει να λάβει υπόψη μία νέα Χάρτα Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, κυρίως ρυθμίζοντας τα κοινωνικά δικαιώματα.

Τα κοινωνικά δικαιώματα, τα οποία σήμερα περνάνε δύσκολες μέρες, διότι συρρικνώνονται ακόμη και από τα λεγόμενα σοσιαλιστικά καθεστώτα, πρέπει να τα προσέξουμε ιδιαίτερα. Αποτελούν το μέσο αποκατάστασης κάποιας κοινωνικής δικαιοσύνης, κάποιας **ουσιαστικής ισότητας**.

Το Συμβούλιο της Ευρώπης πράγματι τα πρόσεξε ιδιαίτερα στη Χάρτα Κοινωνικών Δικαιωμάτων και όχι μόνο, αλλά με πρόσθετο πρωτόκολλο που ψηφίστηκε το 1995, για πρώτη φορά στην ιστορία της ανθρωπότητας έδωσε το δικαίωμα της συλλογικής προσφυγής. Η ατομική προσφυγή γίνεται για προσβολές των ατομικών δικαιωμάτων, ενώ η συλλογική προσφυγή, για παράδειγμα μιας ομάδας ανθρώπων που έχουν κοινό συμφέρον, γίνεται για προσβολές των κοινωνικών δικαιωμάτων. Δηλαδή, αυτή τη στιγμή μπορείτε να εναγάγετε το κράτος σου ή ένα τρίτο κράτος, ως ομάδα, ως κοινότητα ή ως συλλογος δικαιωμάτων του ανθρώπου, διότι, παραδείγματος χάρι, δεν έχει ηλεκτροφωτίσει μία περιοχή της χώρας ή ένα χωριό.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση δείχνει να χωλαίνει σε ό,τι αφορά τα κοινωνικά δικαιώματα. Το Συμβούλιο της Ευρώπης είναι πιο προχωρημένο. Υπήρξε βέβαια, πιο προχωρημένο και στα ατομικά δικαιώματα, αφού ίδρυσε το πρώτο Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων στην υφήλιο. Δεν επιτρέπεται να πάει πίσω το ευρωπαϊκό κεκτημένο ούτε και σε αυτόν τον τομέα. Η Ευρωπαϊκή Ένωση οφείλει να το σεβασθεί και προωθήσει.

Εμάς δε τις γυναίκες μας ενδιαφέρει ιδιαίτερα το θέμα, διότι, όπως γνωρίζουμε όλοι και όλες, οι γυναίκες είναι οι φτωχοί των φτωχών. Άρα ενδιαφέρονται για την ικανοποίηση των κοινωνικών δικαιωμάτων ακόμα περισσότερο και από τους άνδρες. Πρέπει να ενδιαφέρονται περισσότερο, διότι οι επιπτώσεις είναι μεγαλύτερες σε αυτές.

Αν όλες οι γυναίκες κατά μέσο όρο –βέβαια υπάρχουν και γυναίκες πάμπλουτες– είναι πιο φτωχές από τους άνδρες στην υφήλιο και στην Ευρώπη, φανταστείτε σε τι θέση είναι αυτές που ανήκουν συγχρόνως και σε μία άλλη από τις μειονεκτούσες κοινωνικές κατηγορίες, όπως οι γυναίκες πρόσφυγες ή οι γυναίκες μέλη κάποιας μειονότητας.

Ενδιαφερόμαστε, επομένως, με τη Χάρτα ιδιαίτερα και για την προάσπιση, τη σωστή και πρωτοποριακή, των κοινωνικών δικαιωμάτων.

Πρέπει να πω ότι ενδιαφερόμαστε ιδιαίτερα για την **ουσιαστική** εφαρμογή των κανόνων του δικαίου, ειδικότερα για να είναι η ισότητα ουσιαστική. Πάει η εποχή της τυπικής ισότητας ενώπιον του νόμου. Τώρα είμαστε στο στάδιο που η ισότητα πρέπει να γίνει πράξη ζωής για όλες τις αδύνατες κοινωνικοοικονομικά ομάδες και φυσικά για τη μεγαλύτερη από όλες, που είναι οι γυναίκες, ο μισός πληθυσμός της Γης.

Τι έγινε με τη Χάρτα;

Συγκεκριμένα, η διατύπωση της Χάρτας για την ισότητα δεν ήταν ικανοποιητική. Εξ ου και με πρωτοβουλία πάρι του Συνδέσμου για τα Δικαιώματα της Γυναίκας, –με συγ-

χωρείτε που το ρέω, αλλιά θέλω να είμαι δίκαιη, δεν το ρέω στον αέρα, υπάρχουν τα καρτιά-, η κυρία Σοφία Σπηλιωτοπούλου και εγώ συντάξαμε ένα έγγραφο, το οποίο διά της AFEM, της Ευρωπαϊκής Οργάνωσης των Γυναικών των Μεσογειακών Χωρών, διοχετεύσαμε στην αρμόδια επιτροπή της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Και όχι μόνο το διοχετεύσαμε. Η κυρία Σπηλιωτοπούλου πήγε και ανέπτυξε προφορικά, επανειλημμένως, την πρότασή της. Εγώ έκανα το αυτό από την Εθνική Επιτροπή της Ελλάδας για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, της οποίας έχω την τιμή να είμαι πρόεδρος. Συντάξαμε και εμείς προτάσεις για τη Χάρτα αυτή. Μεταξύ των σημείων που ιδιαίτερα τονίσαμε και η πρότασή μας συνέπεσε με τη γυναικεία πρόταση είναι ακριβώς η ανάγκη ουσιαστικοποίησης της ισότητας και εισαγωγής θετικών μέτρων εκ μέρους της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την ισότητα.

Ευτυχώς, η διάταξη τροποποιήθηκε κατά τρόπο ικανοποιητικό. Όχι πλήρως, όπως το ζητήσαμε, αλλιά ικανοποιητικό, διότι αναγνωρίζει την ουσιαστική ισότητα και τη λήψη θετικών μέτρων. Επομένως, υπάρχει μία πρόοδος σε σχέση με το κείμενο που είχε κατατεθεί.

Ζητήσαμε επίσης και κάτι άλλο, το οποίο θεωρώ σημαντικότερο και όχι μόνο για τις γυναίκες. Δυστυχώς, όπως ξέρετε, στον κόσμο μας όλα εμπορευματοποιούνται, ακόμη και εκείνα που θα έπρεπε να θεωρούνται *extra commercium*, εκτός συναλλαγής.

Δυστυχώς, ακόμα και το ανθρώπινο σώμα έχει γίνει εμπόρευμα, από πολλές απόψεις, όπως η σεξουαλική εκμετάλλευση γυναικών και παιδιών. Τα τελευταία χρόνια, μάλιστα, "εισάγονται" γυναίκες από άλλες χώρες προκειμένου να εκδίδονται, με σωματικό ή ψυχολογικό εξαναγκασμό ή και τα δύο. Εξαναγκασμό για να ασκούν το επάγγελμα της πόρνης υπέρ των εκμεταλλευτών τους. Αυτό αντιβαίνει στην αρχή ότι το ανθρώπινο σώμα δεν είναι εμπόρευμα, είναι εκτός συναλλαγής.

Συνεπώς, όχι απλώς πρέπει να τιμωρείται ο σωματέμπορος, ο κάθε είδους εκμεταλλευτής, αλλιά και η σύμβαση που γίνεται μεταξύ πελάτη και πόρνης δεν πρέπει να θεωρείται νόμιμη, διότι έχει ως εμπόρευμα το σώμα της πόρνης. Της γυναίκας, δηλαδή, η οποία στις πλείστες περιπτώσεις έχει εξαναγκαστεί, τουλάχιστο στο ξεκίνημα, να ασκεί το συγκεκριμένο επάγγελμα.

Να μην ξεχνάμε δεν είναι μόνο οι περιπτώσεις των γυναικών που τις φέρνουν από το εξωτερικό, χωρίς διαβατήριο και χωρίς άδεια παραμονής, και τις εκμεταλλεύονται. Εγώ σας ρέω ότι, σχεδόν, δεν υπάρχει γυναίκα πόρνη που να ξεκίνησε με ελεύθερη βούληση το επάγγελμα αυτό. Ή κάποιος αγαπητικός, ή οι συνθήκες της ζωής, ή κυρίως -αυτό το έχει γράψει και η κυρία Αρτινοπούλου- η σεξουαλική εκμετάλλευση στην παιδική ηλικία, ιδίως η αιμομιξία, συνήθως οδηγούν την κοπέλα να ακολουθήσει το επάγγελμα της πόρνης.

Συνθίζει να θεωρεί το σώμα της ως αντικείμενο, ως εμπορεύσιμο αγαθό από τρίτους, από την ώρα που τη χρησιμοποιούν στην τρυφερή ηλικία χωρίς τη θέλησή της και χωρίς να συμμετέχει στην πράξη συνειδητά και συνήθως από πρόσωπα κατά των οποίων δεν μπορεί να αντισταθεί (πατέρας, αδελφός κ.ά.).

Ασχέτως, όμως, αιμομιξίας, συχνά οι πόρνες, ακόμα και αυτές που φαίνεται ότι μπήκαν στο επάγγελμα με τη δική τους θέληση, έχουν υποστεί στην παιδική ηλικία τη βία ή τον εξαναγκασμό γενετήσιας χρησιμοποίησής τους και όχι μόνο από μέλη της οικογέν-

νείας τους. Έτσι έχουν ήδη αφομοιώσει την ιδιότητά τους ως σεξουαλικού αντικείμενου.

Ευτυχώς, μπήκε στο άρθρο 3 της Χάρτας κάποια διάταξη, η οποία αν και δεν είναι ακριβώς όπως περιμέναμε, πάντως ρητά ορίζει ότι το σώμα του ανθρώπου, ολόκληρο ή εν μέρει, δεν μπορεί να γίνει αντικείμενο εμπορίου.

Το "εν μέρει" είναι χρήσιμο, κυρίως διότι αναπτύσσεται διεθνώς το εμπόριο οργάνων σώματος. Άλλο κακό και αυτό. Είναι δικαίωμα του καθενός να προσφέρει μετά θάνατο το σώμα του ή κάποιο όργανό του για μεταμόσχευση. Αυτό δεν μπορεί κανείς να του το αποκλείσει. Αλλά όταν γίνεται χωρίς τη θέλησή του και μάλιστα εν ζωή, είναι έγκλημα, κακό είναι όμως και απαγορευτέο και όταν ο δότης εξαναγκάζεται λόγω φτώχειας, να πουλάει π.χ. το ένα νεφρό ή το ένα μάτι και να γίνονται τράπεζες γι' αυτή τη δουλειά. Είναι απαράδεκτο. Αυτό σημαίνει ότι ο φτωχός πουλάει τα όργανα του σώματός του σε κάποιον πλούσιο που θα βοηθηθεί σε βάρος του φτωχού. Είναι μια μορφή εκμετάλλευσης, η οποία πρέπει να λήβει εγκαίρως τέλος.

Κάναμε και άλλες προτάσεις, οι οποίες δεν πέρασαν στη Χάρτα, για τις οποίες, όμως, πρέπει να συνεχίσουμε να αγωνιζόμαστε ώστε να μπουν κάποτε. Αυτές οι προτάσεις είναι οι εξής:

Ο φονταμενταλισμός, όπως ξέρετε, κάνει θραύση σε μερικές χώρες. Ο ισλαμικός φονταμενταλισμός είναι η χειρότερη μορφή. Δεν είναι, βέβαια, η μόνη. Όταν επεμβαίνει η Εκκλησία σε θέματα όπως το αν η γυναίκα έχει ή όχι το δικαίωμα να εφαρμόζει τον οικογενειακό προγραμματισμό με αντισυλληπτικά μέσα ή να κάνει άμβλυση, και αυτό είναι φονταμενταλισμός. Δεν μπορεί η Εκκλησία να επεμβαίνει σε τέτοια θέματα, τα οποία κατά κανόνα δεν στηρίζονται σε κανένα ιερό κείμενο. Ούτε στο Κοράνι, ούτε στο Ευαγγέλιο, ούτε σε κανένα άλλο.

Αυτές τις "αρχές" τις δημιουργούν οι εκκλησίες και όχι οι ιδρυτές των θρησκειών. Προσέξτε: άλλο θρησκεία και άλλο Εκκλησία. Η Εκκλησία είναι ένας ανθρώπινος θεσμός, ο οποίος σείει τη σημαία μιας συγκεκριμένης θρησκείας. Οι εκκλησίες στην πράξη διαπράττουν τα λάθη και μερικές φορές και τα εγκλήματα των ανθρώπινων θεσμών.

Η θρησκεία είναι άλλο. Είναι μία μεταφυσική φιλοσοφία, η οποία προσπαθεί ναλυτρώσει τον άνθρωπο, ιδίως από την αγωνία του θανάτου και τα υπαρξιακά προβλήματα.

Για παράδειγμα, πρόσφατα ο Πάπας ζήτησε συγγνώμη για όσα έχει διαπράξει η Παπική Εκκλησία εναντίον των ορθοδόξων. Ειδικά η Ιερά Εξέταση έχει διαπράξει πολλά εγκλήματα εναντίον των ορθοδόξων. Ως εγκληματολόγος σας λέω ότι δεν ξέρω κανέναν εγκληματία που να έχει διαπράξει χειρότερα εγκλήματα από αυτά που διέπραξε η Ιερά Εξέταση και μάλιστα εν ονόματι του χριστιανισμού!

Δεν επιτρέπεται η Εκκλησία, καμία Εκκλησία, να επεμβαίνει και να παίρνει θέσεις που καταντούν τη γυναίκα αντικείμενο. Η Εκκλησία σε πολλές χώρες ακόμα και σήμερα αφαιρεί την απόλαυση μερικών ή όλων σχεδόν των ανθρώπινων δικαιωμάτων από τη γυναίκα και πρώτα πρώτα την ανθρώπινη αξιοπρέπεια.

Όταν ο ισλαμικός φονταμενταλισμός απαγορεύει στη γυναίκα ακόμα και να πάει σχολείο, της αφαιρεί το δικαίωμα στην εκπαίδευση. Επίσης, της αφαιρεί το δικαίωμα στην υγεία, αφού της απαγορεύει να πάει στο νοσοκομείο, διότι ο γιατρός είναι άνδρας. Της αφαιρεί το δικαίωμα της ελεύθερης κίνησης, αφού δεν μπορεί να βγει στο δρόμο αν δεν

τη συνοδεύει κάποιος άνδρας μέλος της οικογένειας. Τέλος, καταργεί την ισότητα στο γάμο και επιτρέπει στο σύζυγο να διώχνει τη σύζυγό του οπότε θέλει.

Όλα αυτά τα κάνει ο φονταμενταλισμός. Τι πρέπει, λοιπόν, να γίνει;

Εμείς ζητήσαμε να μπει και στη Χάρτα κάτι που υπάρχει ήδη στη Διακήρυξη και στο Σχέδιο Δράσης της Παγκόσμιας Διάσκεψης της Βιέννης του 1993 για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου.

Οφείλω να σας πω ότι συνήθως μιλάμε πάντα για την Παγκόσμια Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου του 1948. Δεν μελετάμε όσο πρέπει την Παγκόσμια Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου του 1993 της Βιέννης, η οποία έχει κάνει πολύ σημαντικά βήματα προόδου στην προώθηση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, ιδίως όσον αφορά την πραγματική εφαρμογή τους.

Μεταξύ αυτών έχει θέσει για πρώτη φορά έναν κανόνα, ο οποίος είναι πολύ πρωτοποριακός και ριζοσπαστικός. Αναφέρομαι στο άρθρο 1, 5 της Διακήρυξης το οποίο λέει τα εξής: Όλες οι πολιτιστικές, θρησκευτικές και ιστορικές παραδόσεις της κάθε χώρας είναι σεβαστές μέχρι εκεί που δεν θίγουν τα ανθρώπινα δικαιώματα, τα διεθνώς αναγνωρισμένα. Σε περίπτωση παραβίασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, αυτά πρέπει να προστατευθούν. Στη συνέχεια στο άρθρο 35 του δεύτερου κεφαλαίου αναφέρει ειδικά για τη γυναίκα: "Σε περίπτωση κατά την οποία υπάρχουν πρακτικές ή αρχές από παραδόσεις, οι οποίες συγκρούονται με τα ανθρώπινα δικαιώματα της γυναίκας, δεν θα προστατεύονται οι παραδόσεις και θα καταργούνται οι πρακτικές. Θα προστατεύονται τα ανθρώπινα δικαιώματα".

Αυτή η διάταξη ζητήσαμε να μπει και στη Χάρτα, διότι ο φονταμενταλισμός μας αφορά και μας, αφού ούτε οι δικές μας εκκλησίες είναι αμέτοχες, αλλιά, κυρίως, διότι ουκ ολίγες γυναίκες υπήκοοι χωρών στις οποίες επικρατεί ο ισλαμισμός, αρκετές από τις οποίες ζουν στην Ευρώπη, υποφέρουν. Αυτές οι γυναίκες θα γίνει ανεκτό στην Ευρώπη να υποστούν τη σεξουαλική αναπηρία που δημιουργεί στις χώρες τους ο σεξουαλικός ακρωτηριασμός; Επειδή είναι γυναίκες δεν θα πάνε σχολείο; Επειδή είναι γυναίκες πρέπει να φοράνε το ράσο, από το κεφάλι μέχρι τα πόδια;

Χρειάζεται ρύθμιση και από την ευρωπαϊκή νομοθεσία.

Δεν πετύχαμε ακόμη. Είναι όμως από τα θέματα που οφείλουμε να προχωρήσουμε.

Επίσης, είναι και κάτι άλλο σοβαρό το οποίο πρέπει να προχωρήσουμε. Υπάρχουν μερικές διατάξεις στα κείμενα της ΕΟΚ, οι οποίες δεν είναι ευνοϊκές για την ουσιαστική ισότητα των φύλων. Αντιφάσκουν με αυτήν και έτσι αγωνιζόμαστε για τη μεταρρύθμισή τους.

Μία από αυτές είναι η Οδηγία 76/207. Ήδη το 1997 επεσήμανα την ανάγκη να τροποποιηθεί μία διάταξη της Οδηγίας αυτής. Η πρότασή μου δημοσιεύτηκε το 1998 στα ελληνικά και τον ίδιο χρόνο, σε χωριστά βιβλία, στα αγγλικά και τα γαλλικά.

Η Οδηγία αυτή στο σύνολό της είναι καλή. Εισάγει την ισότητα των φύλων, ιδίως στην παράγραφο 4 του άρθρου 2, που αναφέρεται σε βοηθητικά μέτρα για την προώθησή της, δηλαδή, θετικά μέτρα (ποσοστώσεις υπό όρους προτίμησης κ.λ.π.). Έχει όμως μία διάταξη στην παράγραφο 2 του άρθρου 2 που ουσιαστικά εισάγει αποκλίσεις από την ισότητα σε επαγγέλματα στα οποία η φύση ή ο τρόπος της εργασίας για ορισμένο φύλο είναι αποφασιστικής σημασίας. Δηλαδή, προϋποθέτει διαφορετικές ιδιότητες που έχει το

ένα από τα δύο φύλα και στηρίζει σ' αυτές διακρίσεις επαγγελημάτων ανδρικών και γυναικείων.

Αυτές οι αποκλίσεις, όπως ξέρετε, διώχνουν τις γυναίκες από πολλά επαγγέληματα. Στο παρελθόν, με βάση αυτές τις αρχές, τις είχαν διώξει σχεδόν από όλα τα επαγγέληματα. Εσείς είσαστε νέες. Εμείς όμως, που τελειώσαμε μέχρι το 1952 το πανεπιστήμιο, και ειδικά νομικές σχολές, δεν είχαμε δικαίωμα να διαγωνιστούμε, ούτε για δικαστές, ούτε για διπλωμάτες, ούτε για το Συμβούλιο της Επικρατείας. Ούτε καν συμβολαιογράφοι ή μάρτυρες σε συμβόλαια μπορούσαμε να είμαστε.

Οι γυναίκες αρχαιολόγοι δεν είχαν δικαίωμα να μετάσχουν στο διαγωνισμό για να μπουν στην Αρχαιολογική Υπηρεσία. Οι γυναίκες χημικοί δεν είχαν δικαίωμα να μπουν στο Χημείο του Κράτους. Ο λόγος; Απόδει στη γυναικεία φύση το επάγγελμα του αρχαιολόγου, του χημικού και ούτω καθεξής. Αυτά είναι πράγματα τα οποία τα έζησα. Αλλά και από τους Ολυμπιακούς Αγώνες είχαν αποκλεισθεί ως φύσει ακατάλληλες για αθλητισμό.

Επομένως, είναι θέμα εκάστοτε ερμηνείας τι δεν αρμόζει στη γυναικεία φύση. Και από τις αποκλίσεις προήλθαν όλοι οι αποκλεισμοί των γυναικών από τα διάφορα επαγγέληματα.

Ακόμη και σήμερα, όμως, γίνεται αγώνας. Καταφέραμε να απαλειφθούν οι αποκλίσεις από το Σύνταγμά μας, από το άρθρο 116 παρ. 2, και να εισαχθεί η ουσιαστική ισότητα. Δυστυχώς όμως, εμφανίζονται ακόμη νομοσχέδια, όπως αυτό του υπουργείου Εθνικής Άμυνας, που ευτυχώς διορθώθηκε, ή αυτό του υπουργείου Δημόσιας Τάξης, για τις γυναίκες πυροσβέστες, που λέει ότι γυναίκες δεν μπορούν να μπουν στην πυροσβεστική υπηρεσία παρά μόνο σε ποσοστό μέχρι 10%, γιατί απόδει στη βιολογική σύνθεση της γυναίκας και στη γυναικεία φύση να είναι πυροσβέστης.

Εμείς δεν ζητάμε τίποτα άλλο παρά η δοκιμασία για την εισαγωγή σε κάθε επάγγελμα να είναι η ίδια, με βάση τα ίδια κριτήρια, και για τους άνδρες και για τις γυναίκες. Να είναι θεωρητική και πρακτική. Να εξετάζονται και η σωματική δύναμη και η ευστροφία και ο τρόπος ταχείας αντίδρασης σε εξαιρετικές περιστάσεις και με βάση αυτά τα κριτήρια να εισάγονται άνδρες και γυναίκες κατά σειρά επιτυχίας. Αν επιτύχουν λίγες γυναίκες, τότε να μπουν λίγες. Αν επιτύχουν πολλές, τότε να μπουν πολλές. Δεν μπορείς να αφήσεις τη γυναίκα απ' έξω, όταν με τον ίδιο τρόπο εξέτασης αποδεικνύεται ότι είναι πολύ ανώτερη από τον άνδρα, επειδή απλώς έχει συμψηφισθεί το 10%. Είναι ανισότητα και αδικία.

Βλέπετε λοιπόν, ότι παρ' όλο που οι αποκλίσεις έφυγαν από το Σύνταγμά μας, σπμερινά νομοσχέδια εισάγουν αποκλίσεις, τις οποίες βέβαια πολεμάμε.

Η διάταξη λοιπόν του άρθρου 2 παράγραφος 2 της Οδηγίας 76/207 διατηρεί τις αποκλίσεις. Τις είχε από πριν. Είναι συνομήλικη με το Σύνταγμά μας, το οποίο είναι του 1975, και αυτή είναι του 1976. Την εποχή εκείνη πρωτοαναγνωριζόταν νομοθετικά η ισότητα των φύλων, αλλά και με κάποιες εξαιρέσεις. Τώρα, αυτές τις εξαιρέσεις δεν τις δεχόμαστε πλέον. **Η ουσιαστική ισότητα σε όλους τους τομείς έχει πια αναγνωριστεί διεθνώς.**

Προτείνουμε λοιπόν να φύγει η παράγραφος 2 ή να μπει μια πολύ καλύτερη διατύπωση. Τι κάνει η αρμόδια Ευρωπαϊκή Επιτροπή; Με την πρότασή της, την οποία δέχθηκε

και το Ευρωκοινοβούλιο, εισάγει τη δική μας πρόταση, αλλιώς αφήνει και την παλιά!

Λέει ότι γενικά σε όλες τις περιπτώσεις οι γυναίκες και οι άνδρες θα εισάγονται σε όλους τους τομείς της ζωής και δράσης χωρίς διακρίσεις και τα λοιπά. Παρακάτω όμως, περιλαμβάνει και τη διάταξη που εισάγει εξαιρέσεις με βάση το ότι η τάδε επαγγελματική δραστηριότητα αρμόζει σε αυτό το φύλο και όχι στο άλλο φύλο.

Με άλλα λόγια, συγκρούεται με τον εαυτό της. Από τη μια μεριά ως αρχή βάζει το ότι πρέπει ουσιαστικά να σταδιοδρομούν σε όλους τους τομείς άνδρες και γυναίκες χωρίς καμία διάκριση, ενώ από την άλλη εισάγει τις αποκλίσεις, δηλαδή διακρίσεις, από το παράθυρο.

Επιμένουμε και ζητάμε από τον υπουργό μας, κατά τη διάρκεια της επόμενης σύσκεψης των υπουργών Εργασίας, να φανεί πιο προοδευτικός από τους άλλους και να υποστηρίξει ότι η χώρα, η οποία έδωσε από το Σύνταγμά της τις αποκλίσεις, δεν μπορεί να δεχθεί άλλες από το παράθυρο. Ετοιμάζονται να εισαγάγουν μια διάταξη εντελώς αντιφατική, απλώς και μόνο για να φανεί ότι είναι εν μέρει προοδευτικοί;

Είναι αυτονόητο ότι ορισμένες δραστηριότητες-εργασίες ανήκουν στο ένα φύλο μόνο. Παραμένα, για παράδειγμα, μπορεί να γίνει μόνο η γυναίκα, αφού, προς το παρόν τουλάχιστον, ο άνδρας δεν θηλάζει. Βέβαια, δεν ξέρουμε τι θα συμβεί μελλοντικά...

Επίσης, το να πουλάς ή να χαρίζεις σπέρμα, αυτό μόνο ο άνδρας μπορεί να το κάνει. Αυτό δεν είναι ανάγκη να το πει ο νόμος ή η Οδηγία.

Αυτά τα παραδείγματα όντως είναι περιπτώσεις βιολογικώς αδύνατες για το άλλο φύλο. Αλλά όλα τα άλλα επαγγέλματα, μέχρι και του κυβερνήτη διαστημόπλοιου (όχι απλώς μέλους πληρώματος) μπορεί να τα ασκεί και τα ασκεί πια και η γυναίκα. Δεν μπορείς να αποκλείσεις εκ των προτέρων τη γυναίκα από τίποτα, όπως απέδειξε η πράξη που κατέρριψε τις προκαταλήψεις.

Σήμερα αγωνιζόμαστε ενάντια σε όσες διακρίσεις σε βάρος των γυναικών επιζούν ακόμα. Δεν μπορώ να πω ότι δεν υπάρχει πρόοδος. Υπάρχει, αλλά πρέπει να συνεχίσουμε! Δεν έχει νόημα να κάνει μεταρρυθμίσεις η Ευρωπαϊκή Ένωση δήθεν για την προώθηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, αν πηγαίνει προς τα πίσω. Εγώ μάλιστα, όπως είπα στην αρχή, απαιτώ και κάτι παραπάνω: αν δεν πάει ένα βήμα εμπρός τότε δεν έχει νόημα η Χάρτα των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση αν διατηρεί ακόμα καταστάσεις που είναι πίσω από το ευρωπαϊκό κεκτημένο και συγκεκριμένα πίσω από τη θεμελιώδη Διεθνή Σύμβαση για την κατάργηση όλων των διακρίσεων σε βάρος των γυναικών (CEDAW), δεν εκπληρώνει το σκοπό της και το ρόλο της.

Σε 'μας εναπόκειται να βοηθήσουμε, να επιμείνουμε και να αγωνιστούμε προκειμένου να μην επιτρέψουμε στην Ενωμένη Ευρώπη να πάει προς τα πίσω, αλλά μόνο εμπρός.

Ευχαριστώ πολύ.

ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΡΙΑ: Να συγχαρώ πρώτα από όλα την κυρία Μαραγκοπούλου, η οποία, όπως πάντα, μας έδωσε με τον καλύτερο τρόπο και μας περιέγραψε με μεγάλη σαφήνεια το

πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Χάρτας Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων. Έκανε ουσιαστική και χρήσιμη κριτική και σε αυτό και στις προτάσεις της.

Αυτό που αναδείχθηκε πέρα από τα σημεία που έθεσε η κυρία Μαραγκοπούλου στην ομιλία της, νομίζω ότι είναι ο κρίσιμος και σημαντικός ρόλος που καλούνται να παίξουν σήμερα οι μη κυβερνητικοί οργανισμοί και ο ρόλος των ακτιβιστριών, του ακτιβισμού, στη διαμόρφωση της ατζέντας στα κέντρα λήψης αποφάσεων, αλλά και επί των θεμάτων, επί του περιεχομένου.

Αυτό νομίζω ότι είναι πάρα πολύ σημαντικό και θα πρέπει να το κουβεντιάσουμε πιο διεξοδικά κάποια στιγμή. Πώς, λοιπόν, διαμορφώνεται η ατζέντα, πώς διαμορφώνεται το περιεχόμενο των διεθνών κειμένων και των πρωτοβουλιών που έρχονται από τα κοινωνικά κινήματα και κυρίως μέσα από το κίνημα του φεμινισμού.

Η κυρία Μαραγκοπούλου βεβαίως, ως πρόεδρος της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, βλέπουμε ότι έχει αναγάγει τα δικαιώματα της γυναίκας σε μείζον θέμα. Θα έχουμε την ευκαιρία να κουβεντιάσουμε.

Θα δώσω αμέσως το λόγο στην κυρία Σπινέλλη, καθηγήτρια του Πανεπιστημίου Αθηνών, η οποία θα μας αναπτύξει το θεσμικό πλαίσιο και τα μοντέλα εφαρμογής της νομικής βοήθειας.

Κυρία Σπινέλλη, έχετε το λόγο.

Καλλιόπη Σπινέλλη

Καθηγήτρια Πανεπιστημίου Αθηνών

Θα μου επιτρέψετε να αρχίσω με μια προσωπική εμπειρία, που την έκλεισα σε μια εικόνα. Πρόκειται για το πανεπιστήμιο που πραγματοποίησα τις μεταπτυχιακές μου σπουδές.

Η απεικόνιση αφορά μια σύγχρονη, υποδειγματική Νομική Σχολή, που σχεδίασε στο Νέο Κόσμο ο γνωστός Ευρωπαίος αρχιτέκτονας Σααρίνεν.

- Με βιβλιοθήκες και χώρους εργασίας για κάθε φοιτητή - το κτίριο στο βάθος.
- Με το κυρίως αμφιθέατρο -το στρογγυλό κτίριο- δομημένο σύμφωνα με τις προδιαγραφές των αιθουσών των δικαστηρίων. Δηλαδή, με έδρανα για τους δικαστικούς λειτουργούς, για τους 12 ενόρκους, που δικάζουν και υποθέσεις πολιτικής δικαιοσύνης, για τους δικηγόρους και φυσικά για το ακροατήριο, που σε αυτήν την περίπτωση είναι κυρίως φοιτητές και φοιτήτριες, αλλά και κοινό από την περιοχή του πανεπιστημίου. Μια φορά το χρόνο μεταφέρεται εδώ το πρωτοβάθμιο ή το δευτεροβάθμιο πολιτειακό δικαστήριο, εφόσον συναινούν οι διάδικοι, και λαμβάνει χώρα η ακροαματική διαδικασία. Πρόκειται για μια αθηθινή και όχι εικονική δίκη. Φυσικά, διεξάγονται και εικονικές δίκες.
- Το κτίριο που καταλαμβάνει το εμπρός δεξί τμήμα της εικόνας, χτισμένο μεταγενέστερα από δωρεά ενός ζεύγους αποφοίτων, στεγάζει τη λεγόμενη Κληνική Νομικής Βοήθειας ή Κληνική Νομικής Εκπαίδευσης. Ο παράξενος χαρακτηρισμός "Κληνική Νομικής

βοήθειας" οφείλεται στο γεγονός ότι στο πλαίσιο των νομικών σχολών πανεπιστημίων διαφόρων κρατών λειτουργούν ιδιότυπα δικηγορικά γραφεία ως σταθμοί κοινωνικών βοηθειών ή ως οιοει εξωτερικά ιατρεία, που καθούνται να αντιμετωπίσουν την κοινωνική παθολογία της περιοχής στην οποία βρίσκεται το πανεπιστήμιο (ξυλοδαρμούς γυναικών, κακοποιήσεις παιδιών, παραβατικότητα και εγκληματικότητα ενηλίκων, αναγνωρίσεις τέκνων, αφαίρεση γονικής μέριμνας ή γονικών δικαιωμάτων κατά τη διατύπωση άρρων έννομων τάξεων, εξώσεις, κ.λπ.). Η αντιμετώπιση γίνεται με παραδοσιακά νομικά μέσα (δηλαδή με προσφυγή στη δικαιοσύνη) ή με εναλλακτικούς τρόπους (ειρηνική επίλυση διαφορών, διαμεσολάβηση, συμφιλιώση). Τέτοιες κλινικές νομικής βοήθειας λειτουργούν, εκτός των ΗΠΑ, στην Αυστραλία, τον Καναδά, την Κίνα, την Καμπόντια, αλλιά και σε όλες σχεδόν τις νομικές σχολές της Ευρωπαϊκής Ένωσης και ιδίως στη Βρετανία και την Ολλανδία. Για ένα χρονικό διάστημα λειτούργησε και στο δικό μας Τμήμα Νομικής στο πλαίσιο ενδοπανεπιστημιακής πρακτικής άσκησης του προγράμματος ΕΠΕΑΚ, με τη συνεργασία του Δικηγορικού Συλλόγου Αθηνών. Θα ξαναλειτουργήσει και φέτος από τον Ιούλιο.

Αλλιά στο θέμα αυτό θα επανέλθουμε όταν αναφερθούμε στα μοντέλα νομικής βοήθειας.

Το βασικό ζητούμενο στη σημερινή ημερίδα, κατά τη γνώμη μου, είναι η αναζήτηση των μεθόδων με τις οποίες μπορεί να γίνει πραγματικότητα το δικαίωμα στην ισότητα. Και μια από αυτές τις μεθόδους -και ίσως η ουσιαστικότερη- είναι η νομική βοήθεια.

Νομική βοήθεια

Νομική βοήθεια είναι

- η χωρίς αμοιβή παροχή υψηλής ποιότητας υπηρεσιών από δικηγόρο,
- σε μη προνομιούχες ομάδες που πληρούν ορισμένα κοινωνικά κριτήρια και κυρίως οικονομικής αδυναμίας,
- με παραστάσεις σε δικαστήριο οιοδήποτε είδους και βαθμού, σε οποιοδήποτε στάδιο της διαδικασίας, αλλιά και
- με εξωδικαστικές παρεμβάσεις σε διάφορες δημόσιες ή άρρες υπηρεσίες.

Υπό αυτήν την ευρύτατη έννοια η νομική βοήθεια μπορεί να γίνει ένας αποτελεσματικός μηχανισμός καταπολέμησης της ανισότητας σε βάρος των γυναικών ή άρρων ομάδων. Η νομική βοήθεια μπορεί επίσης να χρησιμοποιηθεί για την προώθηση των λεγόμενων θετικών διακρίσεων προκειμένου να απαλυνθούν οι δυσμενείς καταστάσεις σε βάρος των γυναικών, τις οποίες έχουν δημιουργήσει παλαιές, χρόνιες διακρίσεις.

Δικαίωμα στην ισότητα υφίσταται:

Δικαίωμα στην παροχή νομικής βοήθειας, μέσω της οποίας διεκδικείται το δικαίωμα στην ισότητα, μέσω της οποίας ουσιαστικοποιείται η αρχή της ισότητας, υπάρχει:

Το ερώτημα, κατά τη γνώμη μου, θα πρέπει να γίνει πιο συγκεκριμένο:

Σε ποιες διατάξεις και σε ποιο βαθμό θεμελιώνεται ένα τέτοιο δικαίωμα. Αυτός άρρωστε είναι και ο πρώτος άξονας της εισήγησής μου.

θα αναφερθούμε λοιπόν συνοπτικά:

Στο Σύνταγμα (άρθρο 20 παράγραφος 1, άρθρο 2 παράγραφος 1 και άρθρο 4 παράγραφος 1 και 2).

Στην ΕΣΔΑ (άρθρο 6 παράγραφος 3, περ. γ).

Στο Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα του ΟΗΕ (ν.2462/97).

Στους Κώδικες Ποινικής Δικονομίας (άρθρο 340 παράγραφος 1 και 96Α) και Πολιτικής Δικονομίας (άρθρο 194 επ.).

Και τέλος στο ηγούμενο soft law (Σύσταση R.(93) 1 του Συμβουλίου της Ευρώπης, που επιγράφεται "η αποτελεσματική πρόσβαση στο Δίκαιο και τη Δικαιοσύνη για τους πολύ πένητες").

Καίτοι δεν είμαι ειδική σε θέματα συνταγματικού δικαίου από συζητήσεις που είχαμε με το συνάδελφο Γιώργο Κασιμάτη, αλλιά και από μια σχετική εισήγηση που είχε κάνει στο Δικηγορικό Σύλλογο Αθηνών προκύπτουν τα ακόλουθα:

Κατ' αρχάς δικαίωμα στη νομική βοήθεια για τα οικονομικά αδύναμα άτομα δεν θεσπίζεται ρητά στο ελληνικό Σύνταγμα, όπως π.χ. στο ολλανδικό Σύνταγμα του 1983 (άρθρο 18 παράγραφος 2). (Στράγγα, σ. 642).

Ωστόσο, ένα τέτοιο δικαίωμα θα ήταν δυνατό να θεμελιωθεί στο συνδυασμό των άρθρο 2 παράγραφος 1, άρθρο 4 παράγραφος 1 και 2 και άρθρο 20 παράγραφος 1 του Συντάγματος.

Συγκεκριμένα στην 1η παράγραφο του άρθρου 20 του Συντάγματος αναφέρεται:

"Καθένας έχει δικαίωμα στην παροχή έννομης προστασίας από τα δικαστήρια και μπορεί να αναπτύξει σε αυτά τις απόψεις του για τα δικαιώματά του ή τα συμφέροντά του, όπως ο νόμος ορίζει".

Η διάταξη αυτή, που εκ πρώτης όψεως φαίνεται επαρκής για τη θεμελίωση της νομικής βοήθειας, ωστόσο δεν είναι. Και τούτο γιατί η δικαστική προστασία αφορά ατομικά δικαιώματα και δεν δημιουργεί, αλλιά προϋποθέτει ουσιαστικά δικαιώματα (Δαγτόγλιου, σ. 1.205 και 1.206). Μόνο αν προσβάλλεται δικαίωμα, όπως το δικαίωμα στη ζωή ή και την υγεία, που είναι δυνατό να προσβάλλεται από επικίνδυνη σωματική βλάβη γυναίκας από το σύντροφό της, μπορεί να υπάρξει και αντίστοιχο δικαίωμα έννομης προστασίας.

Εξάλλου, από "το δικαίωμα αναπτύξεως των ιδίων απόψεων ενώπιον του δικαστηρίου απορρέει, κατά τον Δαγτόγλιου, το δικαίωμα παραστάσεως διά δικηγόρου προς αποτελεσματικότερη προστασία" (1.207).

Προφανώς όμως το δικαίωμα να παραστεί με δικηγόρο δεν δίνει στον Έλληνα ή την Ελληνίδα και το δικαίωμα να απαιτήσει να αναλάβει η Πολιτεία τη δαπάνη του δικηγόρου.

Αλλιά μήπως ένα τέτοιο δικαίωμα θεμελιώνεται έμμεσα στην αρχή του σεβασμού και της προστασίας της ανθρώπινης αξιοπρέπειας (άρθρο 2 παράγραφος 1 του Συντάγματος);

Για παράδειγμα, Βέλγοι επιστήμονες και δικαστικοί υποστηρίζουν την άποψη ότι το συνταγματικό δικαίωμα στην ανθρώπινη αξιοπρέπεια (άρθρο 23 του βελγικού Συντάγματος) περιλαμβάνει, μεταξύ άλλων δικαιωμάτων, και το δικαίωμα στην κοινωνική ασφάλιση.

ηση, στην προστασία της υγείας και την κοινωνική, ιατρική και νομική βοήθεια. (Στράγγα, σ. 179).

Σε εμάς, δεν νομίζω ότι το άρθρο 2 παράγραφος 1 μόνο του μπορεί να αποτελέσει τη βάση δικαιώματος παροχής δωρεάν νομικής βοήθειας, αν δεν συνδυαστεί με κάποια ειδικότερη διάταξη.

Από την άρτηη πηευρά, η 1η και η 2η παράγραφος του άρθρου 4 διαλαμβάνει:

1. Οι Έλληνες είναι ίσοι ενώπιον του νόμου.
2. Οι Έλληνες και οι Ελληνίδες έχουν ίσα δικαιώματα και υποχρεώσεις.

Στη γενική αρχή της ισότητας ανάγεται και η ευμενής διάκριση για την περίθαλψη των απόρων του άρθρου 21 και την προστασία άρτηων ευπαθών ομάδων ή της οικογένειας. Αρτηά η διάταξη αυτή πρώτον αναφέρεται στην "περίθαλψη" και δεύτερον δεν καθιερώνει αγωγήμη αξίωση. (Δαυτόγλου, σ. 1.049). Άρα δεν καθιερώνεται εδώ για τους απόρους δικαίωμα νομικής βοήθειας.

Στις ειδικές μορφές ισότητας και μάλιστα στην ισότητα των διαδικών θα μπορούσε να θεμελιωθεί και η νομική βοήθεια ως μορφή επίλυσης της οικονομικής ανισότητας των διαδικών. Πάντως, κατά τον Δαυτόγλου, η μορφή αυτή ανισότητας "παρμένει και δεν αμβλύνεται παρ ό σε ακραίες περιπτώσεις και σε περιορισμένο βαθμό από το νόμο μέσω του ευεργετήματος της πενίας" (σ. 1.129). Εγώ θα πρόσθετα και μέσω του άρθρου 96 Α ΚΠΔ.

Άμεση πηγή του ελλητικού δικαίου και μάλιστα αυξημένης τυπικής ισχύος αποτελεί και η ΕΣΔΑ. Στο άρθρο 6 παράγραφος 3, περ. γ αναφέρεται:

"Κάθε κατηγορούμενος έχει δικαίωμα:

...

γ) Να υπερασπίσει ο ίδιος τον εαυτό του, σε περίπτωση δε που δεν διαθέτει τα μέσα για να πληρώσει συνήγορο να του παρσχεθεί ένας συνήγορος δωρεάν, όταν αυτό ενδείκνυται από το συμφέρον της δικαιοσύνης".

Η διάταξη αυτή θεσμοθετεί το δικαίωμα στη δωρεάν νομική βοήθεια υπό τρεις προϋποθέσεις όμως:

- Το ενδιαφερόμενο άτομο να είναι κατηγορούμενο,
- να μη διαθέτει μέσα για να πληρώσει συνήγορο και
- να ενδείκνυται η δωρεάν νομική βοήθεια από το συμφέρον της δικαιοσύνης.

Το δικαστήριο στην υπόθεση Pakelli καθόρισε το πώς αποδεικνύεται η έλλειψη των μέσων (1983). Επίσης, σε άρτηη υπόθεση προσδιόρισε το συμφέρον της δικαιοσύνης, αναφέροντας ότι πρέπει να ληφθεί υπόψη το σύνολο των διαδικασιών που έχουν ακολουθηθεί στην εσωτερική έννομη τάξη, η πολυπλοκότητα των θεμάτων κ.λπ. (Granger v. UK, 1990).

Εξάρτηου, το δικαστήριο έχει νομοιογήσει ότι οι δικαστικές αρχές πρέπει και να ελέγχουν εάν πράγματι ο ορισθείς από το δικηγορικό σύλληγο ως συνήγορος του κατηγορουμένου, επιτελεί αποτελεσματικώς και πραγματικώς τα καθήκοντά του, προσφέροντας την πραγματική και αποτελεσματική συνδρομή που απαιτεί η Σύμβαση (Σαρμάς, σ. 289-290). (Daud κατά Πορτογαλίας 1998). Για παραβίαση της περίπτωσης 3γ της ίδιας

διάταξης καταδικάστηκε και η χώρα μας στις 9 Ιουνίου 1998 από το ΕΔΑΔ (Υπόθεση του Τανζανού Αντίμη). Έτσι, το "ευεργέτημα της πενίας" θεσμοθετήθηκε και στην ποινική δίκη, όπως αναφέρεται χαρακτηριστικά στην αιτιολογική έκθεση του ν. 2721/1999, ο οποίος στο άρθρο 17 περιέχει το νέο άρθρο 96Α ΚΠΔ. Από αυτήν την καταδίκη προέκυψε η διεύρυνση του δικαιώματος διορισμού συνηγόρου σε πλημμελήματα.

Τέλος, πρέπει να γίνει μνεία και του άρθρου 14 (ισότητα ενώπιον των δικαστηρίων) του Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα. Στην παράγραφο 3 αναφέρεται: "Κάθε άτομο που κατηγορείται για ποινικό αδίκημα απολαύει, σε πλήρη ισότητα τις ακόλουθες τουλάχιστον εγγυήσεις:

...
δ) Να παρίσταται στη δίκη και να υπερασπιστεί τον εαυτό του αυτοπροσώπως ή με τη βοήθεια του συνηγόρου της επιλογής του. Εάν δεν έχει συνήγορο, να ενημερωθεί για το δικαίωμά του αυτό και να διορισθεί συνήγορος αυτεπαγγέλτως σε κάθε περίπτωση που αυτό απαιτείται για το συμφέρον της δικαιοσύνης, χωρίς ο κατηγορούμενος να βαρύνεται με την αμοιβή του, εάν δεν έχει την οικονομική δυνατότητα να τον πληρώσει".

Η διάταξη αυτή μας παραπέμπει στις ίδιες προϋποθέσεις για δωρεάν νομική βοήθεια που θέτει και η ΕΣΔΑ. Δεν περιέχει δηλαδή νέα στοιχεία ούτε διευρύνει τις δυνατότητες παροχής νομικής βοήθειας. Απλώς αποτελεί επιρρωση του δικαιώματος για δωρεάν νομική βοήθεια όταν ένα πρόσωπο είναι κατηγορούμενο, για οποιασδήποτε βαρύτητας ποινικό αδίκημα, δεν έχει την οικονομική δυνατότητα να πληρώσει το συνήγορο και η παροχή αυτής της βοήθειας απαιτείται για το συμφέρον της δικαιοσύνης.

Έτσι, παρατηρεί κανείς ότι το δικαίωμα παροχής νομικής βοήθειας άρχισε από πολύ περιορισμένο για να καταλήξει κάπως διευρυμένο στις μέρες μας, ιδιαίτερα, όταν δεν παρέχεται ως δικαίωμα, αλλά ως πράξη κοινωνικής δικαιοσύνης μας σε ορισμένες ευάλωτες ή μη προνομιούχες ομάδες.

Στην αρχή λοιπόν ήταν το ευεργέτημα της πενίας. Εφαρμόζεται σπάνια, σε περιορισμένες περιπτώσεις στα πολιτικά δικαστήρια. Αξίζει πάντως να αναφερθεί το σχετικό άρθρο 194 ΚΠΔ.

"Το ευεργέτημα της πενίας παρέχεται σε όποιον αποδεδειγμένα δεν μπορεί να καταβάλει τα έξοδα της δίκης χωρίς να περιοριστούν από αυτά τα απαραίτητα μέσα για τη διατροφή του ίδιου και της οικογένειάς του.

...
Το ευεργέτημα της πενίας δίνεται μόνο εφόσον η δίκη δεν παρουσιάζεται φανερά άδικη ή ασύμφορη"

Περιορισμένο είναι και το δικαίωμα που παρέχει το άρθρο 340 παράγραφος 1 ΚΠΔ - μόνο για κακουργήματα. Σε αυτό αναφέρεται μεταξύ άλλων:

"Στα κακουργήματα ο πρόεδρος του δικαστηρίου διορίζει, από τον πίνακα ... υποχρεωτικά συνήγορο στον κατηγορούμενο που δεν έχει συνήγορο...".

Τέλος, το άρθρο 96Α ΚΠΔ διεύρυνε το δικαίωμα, όπως ήδη αναφέρθηκε, σε περιπτώσεις πλημμελημάτων. Χρήσιμο είναι να παρατεθεί.

*Πίνακας διοριστέων συνηγόρων

1. Σε κάθε περίπτωση που προβλέπεται αυτεπαγγέλτως διορισμός για τον κατηγορούμενο συνηγόρου, από το δικαστήριο ή από το συμβούλιο ή από τον ανακριτή, η επιλογή του γίνεται από πίνακα που καταρτίζεται κατά τις διατάξεις της επόμενης παραγράφου.

2. Συνήγορος διορίζεται και όταν ο κατηγορούμενος κατά του οποίου έχει ασκηθεί ποινική δίωξη σε βαθμό πλημμελήματος ή δεν συντρέχει περίπτωση εφαρμογής της προηγούμενης παραγράφου, δεν έχει οικονομική δυνατότητα να διορίσει δικηγόρο. Η αίτηση υποβάλλεται...".

Σε άλλη εισήγηση θα γίνει διεξοδική αναφορά στο άρθρο 96Α ΚΠΔ. Εδώ αρκεί να αναφερθεί ότι ενώ θεωρητικά η διάταξη αυτή άρχισε να ισχύει την 1 Ιουλίου 1999, παρέμεινε για καιρό ανενεργή, επειδή δεν είχε υπογραφεί η απαιτούμενη από την παράγραφο. 5 κοινή υπουργική απόφαση των υπουργών Δικαιοσύνης και Οικονομικών, με την οποία ρυθμίζονται τα της αμοιβής των συνηγόρων και άλλες λεπτομέρειες.

Πάντως, και αυτή η διάταξη δεν παρέχει απλόχερα νομική βοήθεια, έτσι όπως έχει αρχίσει να προσφέρεται από το Δικηγορικό Σύλλογο Αθηνών, διάφορες μη κυβερνητικές οργανώσεις και κάποτε και από το Γραφείο Νομικής και Κοινωνικής Αρωγής του Τμήματος Νομικής του Πανεπιστημίου. Αναφέρω δηλαδή σε μοντέλο νομικής βοήθειας που δεν αποτελεί πάντα δικαίωμα *stricto sensu*, αλλά που παρέχεται εντός ή και εκτός των δικαστηρίων, σε φυλακισμένους στους οποίους δεν παρέχεται υπό όρον απόλυση, σε εξαρτημένους ή φορείς HIV, που δεν τους δέχονται τα δημόσια νοσοκομεία, σε αλλοδαπούς που αμφισβητούν διοικητικές αποφάσεις Α.Χ. απέλασης, σε κέντρα Τσιγγάνων που ζητούν αναγνώριση τέκνων, εγγραφή σε δημοτολόγια κ.λπ.

Και τέλος ερχόμαστε στο λεγόμενο *soft law*. Στο σημείο αυτό θα έπρεπε να αναφερθεί η Σύσταση R.(93) 1 του Συμβουλίου της Ευρώπης, που επιγράφεται "η αποτελεσματική πρόσβαση στο Δίκαιο και τη Δικαιοσύνη για τους πολλούς πένντες".

Στη Σύσταση αυτή καθιερώνεται η νομική βοήθεια (δικαστική και εξωδικαστική) για τους πολλούς πένντες σε αστικές, ποινικές, εμπορικές, διοικητικές, κοινωνικές και άλλες διαδικασίες. Είναι όμως απλώς μια Σύσταση.

Η εισήγησή μου κινήθηκε έως τώρα στον πρώτο άξονα, το θεσμικό. Συνοπτικά θα αναφερθώ σε μια κατηγοριοποίηση των μοντέλων νομικής βοήθειας. Η κατηγοριοποίηση αυτή θα μας δώσει τόσο το εύρος της νομικής βοήθειας, όσο και τους τρόπους εφαρμογής της.

Οι απαριθμήσεις που περιέχονται και στα τρία μοντέλα είναι ενδεικτικές και για λόγους σκιαγράφησης του μοντέλου και όχι εξαντλητικές.

Από την ανασκόπηση που έκανα κατέληξα σε τρία βασικά μοντέλα νομικής βοήθειας:

- Το πρώτο μοντέλο αναφέρεται στους φορείς που την προσφέρουν.
- Το δεύτερο μοντέλο αναφέρεται σε όσους ζητούν νομική βοήθεια, στους λήπτες ή χρήστες νομικής βοήθειας
- Το τρίτο μοντέλο αναφέρεται στο είδος των προσφερόμενων υπηρεσιών στο πλαίσιο της νομικής βοήθειας.

Μοντέλο φορέων που προσφέρουν νομική βοήθεια

- Η Πολιτεία, συγκεντρωτικά ή αποκεντρωμένα μέσω της ΤΟ
  - Ελλάδα: περιορισμένα μέσω του θεσμικού πλαισίου που αναφέρθηκε.
  - Αλλοδαπή: π.χ. ΗΠΑ (Public Defense Counsel - Public Defender κατά τον Public Prosecutor), Καναδάς, Αυστραλία, Κίνα, Καμπότζη, Βρετανία, Βέλγιο, Ολλανδία εκτεταμένη νομική βοήθεια από όλες σχεδόν τις νομικές σχολές, κρατικές και ιδιωτικές.
- Μη κυβερνητικές οργανώσεις
  - Ελλάδα: π.χ. ΔΣΑ, ΙΜΔΑ, Σύλλογος για τα Δικαιώματα της Γυναίκας, Ελληνικός Οργανισμός για τους Πρόσφυγες, Ένωση Δημοκρατικών Γυναικών, Εθνικό Συμβούλιο Ελληνίδων.
  - Αλλοδαπή: π.χ. ΗΠΑ (δικηγορικές εταιρείες μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα, Ένωση Εθελοντών Δικηγόρων για την πρόσβαση στη δικαιοσύνη ατόμων με χαμηλό εισόδημα, Αίγυπτο (Κέντρο Νομικής Βοήθειας Ανθρώπινων Δικαιωμάτων).

Μοντέλο ληπτών ή χρηστών νομικής βοήθειας

- Σε ανήλικους (π.χ. ΔΣΑ σε δράστες χρήστες ουσιών, Ινστιτούτο Υγείας του Παιδιού σε κακοποιημένα και παραμελημένα παιδιά).
- Σε γυναίκες θύματα κακοποίησης, επαγγελματικών διακρίσεων κ.λπ. (π.χ. Γενική Γραμματεία Ισότητας, Σύλλογος για τα Δικαιώματα της Γυναίκας κ.λπ.).
- Σε χρήστες ουσιών (π.χ. ΚΕΘΕΑ, ΟΚΑΝΑ).
- Σε φορείς HIV (π.χ. Σύλλογος Προστασίας Φορέων).
- Σε θύματα παραβίασης ανθρωπίνων δικαιωμάτων (π.χ. ΙΜΔΑ).
- Σε μειονότητες (π.χ. Ελληνικός Οργανισμός Προσφύγων).
- Σε θύματα ενδοοικογενιακής βίας (π.χ. Γενική Γραμματεία Ισότητας, ΚΕΘΙ, Ένωση Δημοκρατικών Γυναικών, Ινστιτούτο Υγείας του Παιδιού κ.λπ.).
- Σε αγρότες και οικογένειες αγροτικών περιοχών για διευκόλυνση της ζωής τους ώστε να παραμείνουν στην ύπαιθρο (ΗΠΑ).
- Σε κρατούμενους και οικογένειες κρατουμένων για να διαφυλαχτεί κατά το δυνατόν η οικογενειακή συνοχή (ΗΠΑ, Ελλάδα).
- Σε θανατοποινίτες για μια δίκαιη δίκη (ΗΠΑ).
- Σε εργάτες που εναντιώνονται στο συνδικαλισμό (ΗΠΑ).

Μοντέλο ειδους προσφερόμενων υπηρεσιών

- Νομικές συμβουλές, διαμεσολήθηση, παροχή εξωδικαστικών υπηρεσιών (Ελλάδα: Συνήγορος του Πολίτη, ΗΠΑ: όλη τα προγράμματα νομικής βοήθειας).
- Παράσταση σε ποινικά και ποινικά δικαστήρια (π.χ. Access to Justice Act 1999 Βρετανία).
- Εξειδίκευση σε θέματα οικονομικής αδυναμίας, εκπαίδευσης, καταναλωτών, κατοικίας, υγείας, ασφαλιστικά, οικογενειακών σχέσεων, δικαστικής ισότητας κ.λπ.
- Εκπαίδευση νεαρών δικηγόρων σε εθελοντική δικηγορική εργασία.
- Έρευνα.
- Νομοπαρασκευαστική εργασία.
- Έκδοση εκηφαίκευμένων νομικών βιβλίων.

- Παροχή πληροφοριών μέσω Διαδικτύου και ηλεκτρονικού ταχυδρομείου.
Ελπίζω ό,τι προηγήθηκε να δώσει κάποιες κατευθυντήριες γραμμές για περισσότερη και αποτελεσματικότερη δραστηριότητα στον τομέα αυτόν στη χώρα μας.
Ευχαριστώ.

ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΡΙΑ: Ευχαριστούμε την κυρία Σπινέλλη.

Κυρία Μαλλιώρα, προτού αποχωρήσετε θέλτε να κάνετε ένα μικρό σχόλιο;

Μένη Μαλλιώρα

Ευρωβουλευτής

Να σας συγχαρώ για την προσπάθεια. Ως μέλος του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου θα προσπαθήσω να προσαρμοσθώ σε όλα όσα πολύ σωστά προαναφέρθηκαν από τις ομιλήτριες.

Αίλικη Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου

Μην αισθάνεστε ότι είστε μειοψηφία. Μην διστάζετε. Ως μειοψηφία αρχίσαμε, όταν προτείναμε κάτι καινούργιο, και γίναμε πλειοψηφία.

Μένη Μαλλιώρα

Όχι, εγώ δεν αισθάνομαι μειοψηφία. Μην έχετε καμία αμφιβολία.

Αίλικη Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου

Κυρία πρόεδρε, επιτρέψτε μου μία ανακοίνωση.

Επειδή τυχαίνει να είναι εδώ και ο πρόεδρος του Δικηγορικού Σύλλογου Αθηνών, σας καθιστώ γνωστό ότι ο Δικηγορικός Σύλλογος Αθηνών, ο Σύλλογος Δικαστών και Εισαγγελέων για τη Δημοκρατία και τις Ελευθερίες, και το Ίδρυμα Μαραγκοπούλου βρισκόμαστε έτοιμοι για να καταθέσουμε αίτηση-προσφυγή κατά των υπευθύνων για το βομβαρδισμό με βόμβες ουρανού στη Γιουγκοσλαβία.

Στις 14 του μήνα, δηλαδή την προσεχή Πέμπτη, στις 12.30, έχουμε στο Δικηγορικό Σύλλογο Αθηνών συνέντευξη Τύπου. Είστε όλοι και όλες καλεσμένοι. Να φανεί το ενδιαφέρον του ελληνικού λαού, για να σταματήσει η εξόντωση. Έχουμε συγκεντρώσει συντριπτικά στοιχεία.

Ευχαριστώ πολύ.

Μένη Μαλλιώρα

Επειδή έχω κάνει τη σχετική ερώτηση στην Επιτροπή, διότι ως γιατρός είχα και ιδιαίτερη ευαισθησία στο θέμα των επιπτώσεων του ουρανού, σας αναφέρω ότι έχει πολύ μεγαλύτερες επιπτώσεις στην παιδική ηλικία.

Δεν είναι τυχαίο ότι βλέπουμε σήμερα πάρα πολλά περιστατικά καρκίνου του θυρεοειδούς σε παιδιά είκοσι ετών, από τις συνέπειες του Τσερνομπίλ. Δυστυχώς, παρ' όλο που κλήθηκαν τότε εμπειρογνώμονες πάνω στο αντικείμενο, δεν ήταν σαφή τα στοιχεία κατά πόσον το ουράνιο προκαλεί βλάβες στη σωματική υγεία.

Εδώ θα ήθελα να επισημάνω ότι δεν μας ενδιαφέρουν μόνο οι βλάβες στη βιολογική υγεία, στη σωματική υγεία, αλλά μας ενδιαφέρουν και οι ψυχικές επιπτώσεις.

Μην ξεχνάμε ότι όλοι αυτοί οι πληθυσμοί, επειδή μπαίνουν αυτά τα ερωτήματα, έχουν μία μεγάλη ψυχολογική επιβάρυνση εάν και κατά πόσον αποδειχθούν στο μέλλον πράγματα που σήμερα δεν φαίνονται.

Θα ήθελα να επισημάνω ότι πρώτον μας ενδιαφέρουν οι παιδικές ηλικίες, διότι είναι πιο ευαίσθητες σε τέτοιου τύπου επιρροές.

Δεύτερον, μας ενδιαφέρει, όχι μόνο η βιολογική επίπτωση, αλλά και οι ψυχολογικές επιπτώσεις, διότι έχουμε δει καταθλίψεις και ψυχοσωματικές συμπτωματολογίες σε τέτοιους πληθυσμούς.

Τρίτον και κυριότερο όταν μιλάμε για επιπτώσεις σε θέμα υγείας, σωματικής ή ψυχικής, και η απλή ένδειξη είναι πολύ σημαντικό. Δεν πρέπει να έχουμε αποδείξεις ότι κάτι είναι βλαπτικό. Η απλή ένδειξη φτάνει, διότι στην ιατρική επιβάλλεται να ισχύει η αρχή της πρόληψης και της προφύλαξης.

Νομίζω ότι αυτά πρέπει να επισημανθούν με την ευκαιρία που δίνεται αυτή τη στιγμή, με τη συνέντευξη Τύπου, και βεβαίως έχουμε ενδείξεις και αυτό δεν το αμφισβητεί κανείς, ούτε η Παγκόσμια Οργάνωση Υγείας, ούτε οι εμπειρογνώμονες. Οι ενδείξεις, λοιπόν, φτάνουν και νομίζω ότι αυτά πρέπει, και όχι μόνο το ουράνιο, να σταματήσουν πάραυτα.

Αλήκη Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου

Η κυρία Μαθηλιώρη έθεσε ένα θέμα, το οποίο είναι σημαντικό και σας λέω ότι υπάρχουν αποδείξεις σοβαρότατες. Όχι ότι θα αρρωστήσουν οι πάντες. Βεβαίως, δεν ξέρουμε σε πόσους θα πέσει το χακί, αλλά είναι βέβαιο ότι θα πέσει σε πολλούς και θα το δείτε από τα στοιχεία που θα προσκομίσουμε.

ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΡΙΑ: Ήταν χρήσιμη νομίζω αυτή η απόκλιση και ουσιαστική από το πρόγραμμα. Δεν πρόλαβα να κάνω το σχόλιό μου στην εισήγηση της κυρίας Σπινέλη. Είναι σαφές ότι θεμελιώθηκε όσο το δυνατόν καλύτερα το δικαίωμα στη νομική βοήθεια και περιγράφηκαν τα μοντέλα της νομικής βοήθειας γενικά για όλους τους έχοντες ανάγκη και όχι αποκλειστικά για τις γυναίκες. Αυτό είναι πάρα πολύ χρήσιμο και μας έδωσε το ολοκληρωμένο σκεπτικό της εφαρμογής της νομικής βοήθειας.

Παρακαλώ τον κύριο Ρουπακιώτη, τελευταίο συνομιλητή, αλλά καθόλου τελευταίο στην οπουδιότητα της εισήγησής του, να αναπτύξει το θέμα της νομικής βοήθειας, συγκεκριμένα για τις γυναίκες ως μέσο προώθησης των ίσων δικαιωμάτων.
Κύριε πρόεδρε, έχετε το λόγο.

Αντώνης Ρουπακιώτης*Πρόεδρος του Δικηγορικού Συλλόγου Αθηνών*

Ευχαριστώ πολύ.

Θα έλεγα, κυρίες και κύριοι, ότι εν αρχή είναι η πράξη. Θα το επαναλάβουμε ότι εν αρχή είναι η πράξη, με άλλα λόγια είναι σημαντική κατάκτηση, κοινωνική, θεσμική και πολιτιστική, η οριοθέτηση κανόνων που διασφαλίζουν δικαιώματα. Δικαιώματα κάθε μορφής.

Μπορούμε, για να δούμε πόσο σημαντική είναι η οριοθέτηση αυτών των δικαιωμάτων, να κάνουμε τις συγκρίσεις μας, ακόμα και στη σύγχρονη εποχή, που υπάρχουν κράτη με όχι, απλώς ασθενές, αλλά θα λέγαμε με ιδιαίτερα υποβαθμισμένο θεσμικό πεδίο και αντίθετα υπάρχουν και κράτη με υψηλό επίπεδο θεσμικής λειτουργίας.

Δεύτερο σχόλιο: Όλες και όλοι πρέπει να αντιληφθούν ότι μας μένει, για τη σύγχρονη εποχή μας, ένα πεδίο ευθύνης. Η θεσμοθέτηση των κοινωνιών μας. Δηλαδή, η οργάνωση μέσα από θεσμούς των κοινωνιών μας. Μέσα σε αυτήν ακριβώς τη δύσκολη παλινδρομική μερικές φορές πορεία δοκιμαζόμαστε εμείς, αλλά δοκιμάζονται και οι ίδιοι οι θεσμοί.

Έτσι, λοιπόν, έχει μέγιστη σημασία η οριοθέτηση κανόνων που διασφαλίζουν δικαιώματα, αλλά μόνο με την οριοθέτηση ζητείται η πράξη. Που σημαίνει ότι ο πολίτης της Γης πρέπει να έχει την απεριόριστη δυνατότητα να διεκδικήσει υλοποίηση των κανόνων αυτών.

Πρώτα από όλα πρέπει να έχει δικαστήρια αξιόπιστα. Αξιόπιστα αποδειγμένα και όχι μόνο κατά προβολή.

Δεύτερον, πρέπει να είναι προσβάσιμα. Να μην παρεμποδίζεται παντί τρόπω η πρόσβαση στα δικαστήρια, είτε για λόγους έλλειψης των λειτουργικών συνθηκών, είτε για λόγους οικονομικής επιβάρυνσης των πολιτών προκειμένου αυτοί να προσφύγουν στα δικαστήρια.

Μία από τις πτυχές για να έχει ο πολίτης τη δυνατότητα να προσφεύγει στα δικαστήρια και άλλες αρμόδιες αρχές και αφορά στην υλοποίηση των δικαιωμάτων του, είναι η παροχή της νομικής βοήθειας.

Το θεσμικό πλαίσιο ανάπτυξης αυτής της διεκδίκησης, που τείνει να είναι μάλλον αυτού του δικαιώματος πλέον, στο εσωτερικό και διεθνές πεδίο το έθεσε η κυρία Σπινέλλη.

Εκείνο που πρέπει να είναι απόλυτα σαφές για την πατρίδα μας, είναι ότι βρισκόμαστε σε μία πορεία που ακόμη και οι τελευταίες θεσμοθετήσεις μας φέρνουν κοντά στο να εναρμονιστεί και το δικό μας θεσμικό πλαίσιο, τουλάχιστον με το ευρωπαϊκό και ευρύτερα με το διεθνές, στο μέτρο που το διεθνές αυτό περιβάλλον έρχεται να εναρμονίσει τις επιλογές του, με τους Διεθνείς Κανόνες Δικαίου και ειδικότερα με το Διεθνές Σύμφωνο για την προστασία των ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων, στο άρθρο 14, το οποίο ήδη έχει γίνει νόμος του κράτους από το 1997. Ψηφίστηκε από τον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών το 1989. Σε μας έγινε νόμος το 1997.

Άρα, λοιπόν, έρχεται το Διεθνές Σύμφωνο για την προστασία των πολιτικών και ατομικών δικαιωμάτων να ανοίξει μια ομπρέλα επί της Γης, επαναλαμβάνω για όλες τις χώρες, οι οποίες συνυπέγραψαν, συναποδέχτηκαν ως μέλη του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών, τους όρους και τις ρήτρες αυτού του Συμφώνου που έχει γίνει και νόμος του δικού μας κράτους το 1997.

Το άρθρο 14 μεταξύ των άλλων ορίζει ότι ο πολίτης της Γης, ο πολίτης της Ελλάδας, δικαιούται να έχει τη δυνατότητα να προσφύγει στα δικαστήρια και υποχρεούται η Πολιτεία, θα το εξειδικεύσουμε με ταχύτητα, θα είμαι πολύ σύντομος, να του παράσχει αυτή τη δυνατότητα. Δηλαδή, με τον ορισμό δικηγόρου.

Για μια ακόμα φορά εν αρχή είναι η πράξη και για τους κοινωνικούς φορείς. Εμείς ως ένας κοινωνικός φορέας κατά τον κανόνα δικαίου, φορέας ευαισθησίας και κοινωνικής ευθύνης, που πρέπει, όμως, στην πράξη να το αποδεικνύουμε, στοχαστήκαμε μόλις από το 1996 ή 1997 ότι στην πατρίδα μας δεν είχε αναπτυχθεί ο θεσμός της νομικής βοήθειας.

Υπήρχαν μεν οι διατάξεις σε κάποιους κανόνες, τους ανέφερε η κυρία Σπινέλλη, δεν θα σας κουράσω, στην πράξη όμως, τι; Στις αστικές πολιτικές δίκες, για τους μη νομικούς, υπήρχε αυτό το δικαίωμα, όπως ονομάζεται του ευεργετήματος πενίας.

Δηλαδή, με κάποιες διαδικασίες βγάζεις πιστοποιητικά από τον έφορο, από τον ιερέα, από την κοινότητα, προσέρχεσαι στο δικαστήριο και ρες ότι εγώ είμαι άπορος, απαληθιάσσεσαι από χαρτόσημα, ήδη καταργήθηκε, απαληθιάσσεσαι από άλλα τέλη και είναι υποχρεωμένο το δικαστήριο να σου ορίσει δικηγόρο. Αυτά στο πεδίο της πολιτικής δίκης.

Δεν είναι μικρά, αν και σε λίγες φορές αυτό εφαρμοζόταν. Εκεί που πονάνε, όμως, τα ανθρώπινα δικαιώματα είναι κυρίως στο πεδίο του Ποινικού Δικαίου. Εκεί είναι που δοκιμάζονται ιδιαίτερω.

Όντως, όπως πάλι είπε η κυρία Σπινέλλη, υπήρχαν οι διατάξεις, για ποιους όμως; Για εκείνους οι οποίοι καθούνταν στην ανάκριση ή για εκείνους οι οποίοι προσέρχονταν στα δικαστήρια, οδηγούνταν στα δικαστήρια για να κριθούν για αδίκημα σε βαθμό κακουργήματος. Ήρθε ο νόμος 2721 του 1999 και το επεξέτεινε και σε βαθμό πλημμελήματος.

Άρα, βλέπετε ότι έχουμε μία διεύρυνση σε εναρμόνιση και με την ΕΣΔΑ και με το Διεθνές Σύμφωνο, αλλιά και με τη σύσταση των υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης. Εμείς, λοιπόν, ως Δικηγορικός Σύλλογος, διαπιστώνοντας ότι υπήρχε, επαναλαμβάνω, μία έλλειψη τρομακτική θα λέγαμε στον τομέα αυτόν, καταστρώσαμε ένα πρόγραμμα Προσφοράς Νομικής Βοήθειας. Δηλαδή, να ορίζει ο δικηγορικός σύλλογος δικηγόρο και να τον πληρώνει.

Ποιότητα. Πολύ σωστά είπε η κυρία Σπινέλλη. Για να αποκτήσουμε αυτή την ποιότητα τη διεκδικήσαμε μέσω σεμιναρίων, ώστε να εξειδικευτούν οι δικηγόροι να προσεγγίσουν συγκεκριμένες διατάξεις, τρόπους, μεθόδους, για είναι αποτελεσματικοί στην υπεράσπιση αυτών οι οποίοι θα τους καθούσαν να τους υπερασπιστούν.

Θα το επαναλάβω. Θα τους καθούσαν. Γιατί το πρόγραμμά μας προβλέπει τη δυνατότητα στον πολίτη να επιλέξει το δικηγόρο του. Να επιλέξει το δικηγόρο ή από τον κα-

τάλλογο που εμείς κατ' αρχήν είχαμε καταρτίσει ή από όποιον άλλον αυτός θέλει. Δεν προσφέρεις μόνο δικηγόρο, αλλά το σπουδαιότερο δίνεις τη δυνατότητα στον πολίτη να επιλέξει τον υπερασπιστή του.

Για να υλοποιηθεί το πρόγραμμα αυτό ήταν απαραίτητη η συνεργασία με άλλους φορείς. Η συνεργασία αυτή έγινε με τη Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, με τον γραμματέα, τον κύριο Σφηκάκη και με τον αμέσως επόμενο, με τον ΟΚΑΝΑ καθώς και με το ΚΕΘΙ.

Περισσότερα για τη λειτουργία του Προγράμματος Νομικής Βοήθειας στο Δικηγορικό Σύλλογο Αθηνών θα σας πει το απόγευμα η ψυχή του, η κυρία Μαίρη Μαντούβαλου.

Η Πολιτεία. Η Πολιτεία επαναλαμβάνω ψήφισε μόλις πρόσφατα το νόμο 2721 του 1999. Δεν εξάντλησε το χρέος της. Όπως είπε και η κυρία Σπινέλλη, υπάρχουν κράτη που ο θεσμός της νομικής βοήθειας είναι συνταγματικός θεσμός. Τον ήνε "κρατικό" και είναι κάτι που φοβούνται, δηλαδή, κρατικός δικηγόρος. Λάθος. Το κράτος παρέχει την οικονομική δυνατότητα στον πολίτη να ορίσει δικηγόρο.

Άρα, δεν σου επιβάλλει δικηγόρο, όπως σε κάποια καθεστώτα που απεκλήθηκαν, όπως απεκλήθηκαν. Σέβομαι τις ιδεολογικές αφετηρίες σας και γι' αυτό δεν επανέρχομαι σε αυτό. Άρα, λοιπόν, είναι χρέος του κράτους να παράσχει την οικονομική δυνατότητα στους πολίτες να ορίζουν δικηγόρο.

Στις πολιτικές δίκες αναφέραμε το ευεργέτημα της πενίας. Είναι κομβική η ρύθμιση. Δεν δίνει πλήρη, αν θέλετε, κάλυψη. Διεύρυνση, λοιπόν, των δικαιωμάτων.

Επιτρέψτε μου μάλιστα στο σημείο αυτό να αναφερθώ στο ότι στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, ενώ στην παράγραφο 3 γίνεται λόγος για μία υποχρέωση ευρείας κάλυψης των δικαιωμάτων από πλευράς νομικής βοήθειας, στην παράγραφο 1 σαν να φαίνεται ότι γίνεται λόγος για τις υποθέσεις ποινικής φύσεως.

Πιστεύω ότι το όλο πνεύμα και η κατάσταση των διατάξεων, αναφέρεται στην ανάγκη ύπαρξης νομικής βοήθειας, για όλες τις υποθέσεις και όχι μόνο για τις ποινικές υποθέσεις. Δείτε, όμως, την αναπηρία της Ελληνικής Πολιτείας.

Αυτά για την Πολιτική Δικονομία τα είπε η κυρία Σπινέλλη. Στον Κώδικα Διοικητικής Δικονομίας, που ψηφίστηκε μόλις το 1999 και πρέπει να σας πω ότι στα Διοικητικά Δικαστήρια -μη φοβάστε, δεν επικαλούμαι διατάξεις- εισάγεται πλέον ένας τεράστιος αριθμός υποθέσεων. Όλοι οι δημόσιοι υπάλληλοι, όλοι οι υπάλληλοι Νομικών Προσώπων Δημοσίου Δικαίου, μεγάλες υποθέσεις για απαλλοτριώσεις, φορολογικές και άλλες, εισάγονται στα Διοικητικά Δικαστήρια.

Ο Κώδικας Διοικητικής Δικονομίας, που ψηφίστηκε μόλις το 1999, δεν προβλέπει την παροχή νομικής βοήθειας. Έχει μόνο μία διάταξη, η οποία λέει ότι σε απαλλάσσω από το χαρτόσημο και το δικαστικό ένσημο, αν είσαι άπορος. Μόνο που πρέπει να σας πω ότι το χαρτόσημο καταργήθηκε ως υποχρέωση με έναν μεταγενέστερο νόμο του 2000. Γιατί το δικαστικό ένσημο είναι καθαρά εισπρακτικού χαρακτήρα. Είναι από πλευράς του Δημοσίου και μάλιστα υπάρχει απόφαση των Διοικητικών Δικαστηρίων ότι είναι αντισυνταγματική η διάταξη που προβλέπει την καταβολή δικαστικού ενσήμου.

Άρα, λοιπόν, σε έναν μεγάλο αριθμό υποθέσεων, όπως είναι οι διοικητικές υποθέσεις, δεν έχουμε κάλυψη από πλευράς νομικής βοήθειας.

Σε ό,τι αφορά το πεδίο του Ποινικού Δικαίου, που εδώ δοκιμάζεται στην καθημερινότητα, αναφέρθηκε η κυρία Σπινέλλη.

Οι εμπειρίες μας λένε ότι ο δικηγόρος, από τη στιγμή που είναι καταρτισμένος, έρχεται ακριβώς να υλοποιήσει τον μέγιστο Κανόνα Δικαίου. Την προστασία των δικαιωμάτων, άρα και την προστασία των δικαιωμάτων που τείνουν να διασφαλιστούν και την ισότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών, αλλήλ και μεταξύ ευπόρων και απόρων.

Στο πρόγραμμά μας καθύπτονται οι πάσες και οι πάντες, οι μη έχοντες και οι μη έχουσες, από όπου και αν προέρχονται, είτε είναι από την Αυστραλία, είτε είναι από την Αφρική, είτε είναι από την Ελλάδα. Χωρίς διάκριση φύλου, χρώματος, θρησκείας, αναμφισβήτητητα. Γιατί έτσι πιστεύουμε ότι αναδεικνύεται η παγκοσμιότητα. Ας προσεγγίσουμε και εμείς έναν όρο από τη θετική, τη γονιευτική του πλευρά.

Έτσι αναδεικνύεται η παγκοσμιότητα στο να υπερασπιστούμε ανθρώπινα, πολιτικά, ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα και αυτά που τείνουν στο να υπάρχει ισότητα μεταξύ διαφορετικών κατηγοριών, αλλήλ και αυτά που έρχονται να ενώσουν την κοινωνία μέσα σε αυτή τη θεσμική της λειτουργία.

Διαπιστώσαμε, λοιπόν, ότι όντως είναι επιβεβλημένη η κατάρτιση των δικηγόρων. Διαπιστώσαμε ωστόσο και μία δυσκολία σε δικαστικές αρχές να αποδεχθούν αυτόν τον θεσμό, παρότι διευκολύνονται. Κρίνουν τον υπερασπιστή εκείνων που ορίζει ο δικηγορικός σύλλογος ή ορίζεται σε υλοποίηση προγράμματος, ενδεχομένως κάποιοι, δεν λένε όλοι, ως μία υπόθεση "να τελειώνουμε και με αυτήν". Υπήρξαν τέτοια περιστατικά. Τα εντοπίσαμε. Τα καταγράψαμε. Τα αναφέραμε. Δεν εννοώ ότι αναφέραμε τους συγκεκριμένους δικαστές.

Τα καταγράψαμε, γιατί επιθυμούμε να γίνει αυτό που είπε η κυρία Σπινέλλη. Μιλάμε για εκείνους που δεν έχουν μεν να επιλέξουν το δικηγόρο, επιλέγοντάς τον, όμως, μέσα από το πρόγραμμα ή το όποιο πρόγραμμα, να έχουν ποιοτική υπεράσπιση, αποτελεσματική υπεράσπιση. Διαφορετικά θα ήταν μία υποκρισία. Θα λέγαμε "πήγαμε να κάνεις μια παράσταση", όπως ήταν μέχρι πρότινος, ίσως και τώρα, η υπόθεση του διορισμού αυτεπαγγέλτως των δικηγόρων.

Η όλη μας εμπειρία λέει τούτο: Ότι προσάγεται ένας να καταδικαστεί σε βαθμό κακουργήματος. Στην αίθουσα του ακροατηρίου υπάρχουν κάποιοι δικηγόροι, που έχουν προσέλθει για τις δικές τους υποθέσεις. Ο κατηγορούμενος Έλληνας ή μη, που επαναλαμβάνω καλείται να δικαστεί σε βαθμό κακουργήματος, δεν έχει δικηγόρο. Ο δικηγόρος δεν υπάρχει και λέει ο πρόεδρος "Κύριε τάδε, μήπως μπορείτε να αναλάβετε την υπεράσπιση;". Ο κύριος τάδε δικηγόρος, τι κάνει; Παίρνει ένα φάκελο, μπορεί να είναι και ογκώδης, και προσπαθεί μέσα σε λίγα λεπτά της ώρας να ενημερωθεί για μία υπόθεση που μπορεί να οδηγήσει τον πολίτη, που θα υπερασπιστεί, ακόμα και με ισόβια κάθειρξη στη φυλακή.

Και εσείς, οι παρόντες δικηγόροι, γυναίκες και άνδρες, έχετε νομίζω τέτοιες εμπειρίες. Εάν προβλήθηκε με ενάργεια αυτό το γεγονός, είναι ακριβώς για να καταστεί αντι-

ληπτό πόσο σημαντική είναι η ανάπτυξη της νομικής βοήθειας και η ολοκλήρωσή της.

Άρα, λοιπόν, και τελειώνω όπως άρχισα, εν τέλει είναι η πράξη, κυρίες και κύριοι, που η Πολιτεία δεν δικαιούται να ολοκληρώνει την υπεράσπιση κανόνων και δεσμών, δικαιωμάτων μόνο με το να ιδρύει κανόνες, είτε για να εναρμονιστεί με τους Διεθνείς Κανόνες, είτε υπό την πίεση φορέων, όπως είναι αυτοί οι οποίοι συνυπάρχουν σήμερα, αλλιώς είναι υποχρεωμένη να αντιληφθεί ότι πρέπει να υλοποιεί ακριβώς αυτή τη δυνατότητα που θεσμοθετείται. Που σημαίνει ότι πρέπει να ιδρύει τις υπηρεσίες εκείνες που είναι αναγκαίες και κυρίως κάτι πολύ πεζό: να διαθέτει τα οικονομικά εκείνα μεγέθη για να υπάρχουν υπηρεσίες και να λειτουργούν.

Ένα παράδειγμα. Ο νόμος 2721, τον οποίο επικαθήσθηκε η κυρία Σπινέλλη, προβλέπει εξευτελιστική στην κυριολεξία αμοιβή για τους δικηγόρους οι οποίοι παρίστανται. Μπορεί, δηλαδή, να παρασταθεί ένας δικηγόρος και να ασχοληθεί ημέρες ολόκληρες σε ένα δικαστήριο, που δικάζει κακουργηματικού χαρακτήρα υπόθεση, και η αμοιβή του να μην υπερβαίνει τις 200.000 ή 250.000 δραχμές καθαρά.

Τι σημαίνει αυτό; Αν μεν θέλουμε να δούμε τη νομική βοήθεια ως ένδειξη ευαισθησίας και αλληλεγγύης, αυτή ήταν η αφετηρία, πραγματώνεται και αυτό. Η κυρία Σπινέλλη μίλησε για εθελοντές. Γιατί όχι; Να μην παραλείψουμε να αναδείξουμε και αυτή την πτυχή της ελληνικής κοινωνίας. Η ευαισθησία και η αλληλεγγύη να παραμένει και να αναδεικνύεται. Μόνο που σήμερα δεν αρκεί. Σήμερα θέλουμε Κανόνα Δικαίου και θέλουμε διαδικασία για να λειτουργεί ο Κανόνας Δικαίου και κυρίως όργανα και δυνατότητες για να υλοποιείται ο Κανόνας Δικαίου.

Από την άποψη αυτή η Πολιτεία είναι υποχρεωμένη πλέον, να εναρμονιστεί σε όλους τους τομείς εφαρμογής του δικαίου, με τους Διεθνείς Κανόνες και τις ανάγκες της κοινωνίας. Οι ανάγκες αυτές σήμερα, με την τεράστια μετακίνηση πληθυσμών, είναι μεγάλες, πρέπει να σας πω, γιατί εμείς στο Δικηγορικό Σύλλογο Αθηνών έχουμε ένα μεγάλο αριθμό αλλοδαπών, που προσέρχονται ακριβώς για να βρουν καταφύγιο. Πέρα, δηλαδή, από τη συγκίνηση που τους προσφέρει, πέρα από το ότι λες "είναι μία ανακούφιση και κάνω και εγώ κάτι", είναι στα ανθρώπινα και αυτό, αναδεικνύεται και το χρέος σου ως κοινωνικός φορέας.

Είναι πολύ σημαντικό, για παράδειγμα, όταν εδώ και δύο χρόνια ιδρύσαμε ως μέρος του προγράμματος το "Συνήγορο του Σαββατοκύριακου". Τι είναι αυτός; Ξέραμε ότι συλλαμβάνονται νέα παιδιά, κορίτσια ή αγόρια, για παράβαση του νόμου περί ναρκωτικών και προσάγονται στην αστυνομία ή στην Εισαγγελία ανυπεράσιστα, ανήμπορα. Μερικά ή πολλά από αυτά και τρομαγμένα.

Έτσι, λοιπόν, ανακοινώσαμε ονόματα δικηγόρων που θα ήταν σε κάθε ζήτηση το τηλέφωνό τους, ώστε να προσέρχεται ο δικηγόρος για να υπερασπίζεται αυτά τα πλάσματα, αυτούς τους πολίτες, οι οποίοι επαναλαμβάνω προσαγόντουσαν σε μία δύσκολη στιγμή της ζωής τους στον εισαγγελεία ή στην αστυνομία.

Έτσι, λοιπόν και ολοκλήρωσα, χρέος της Πολιτείας είναι και εν τέλει η πράξη. Να υπερασπιστεί εμπράκτως τους θεσμούς. Να ιδρύσει τις διαδικασίες και τα όργανα τα οποία επιβάλλεται να εγκριθούν και να διαθέσει οικονομικά μεγέθη για να λειτουργήσουν οι διαδικασίες αυτές.

Σας ευχαριστώ πολύ.

ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΡΙΑ: Εμείς ευχαριστούμε τον κύριο Ρουπακιώτη, τον πρόεδρο του Δικηγορικού Συλλόγου Αθηνών.

Νομίζω ότι δεν χρειάζονται παραπάνω σχόλια. Ήταν πλήρης η εισήγησή του και κυρίως εντόπισε τα κενά. Πρέπει για η νομική βοήθεια να είναι υποχρέωση του Κράτους Δικαίου και του Κοινωνικού Κράτους.

Προτού πάμε στο διάλειμμα θα παρακαλούσα να αφιερώσουμε, αν συμφωνούν και οι εισηγητές, δέκα λεπτά για συζήτηση.

Υπάρχουν εκπρόσωποι του υπουργείου Δικαιοσύνης; Θέλετε να κάνετε κάποια τοποθέτηση;

ΣΥΝΕΔΡΟΣ: *(εκτός μικροφώνου)*

(Η κυρία Ανθήμου, συνεργάτης του υπουργού Δικαιοσύνης, ενημερώνει για το ενδιαφέρον του υπουργού και τις προσπάθειες αλληλαγής του νομοθετικού πλαισίου που θα καταβάλλει)

ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΡΙΑ: Ευχαριστούμε. Νομίζω ότι είναι πλέον ώριμες οι συνθήκες για να διαμορφωθεί επισήμως ένα τέτοιο πλαίσιο. Είδα ότι στην πράξη γίνονται πάρα πολλά από τους κοινωνικά ευαίσθητους εταίρους.

Φωτεινή Στεργιοπούλου

Είμαι μία από τις τέσσερις αντιπροσώπους των γυναικείων οργανώσεων στο Ευρωπαϊκό Λόμπι Γυναικών.

Για να θυμόμαστε την ιστορία μας, θα ήθελα να επισημάνω τη δραστηριότητα των γυναικείων οργανώσεων στο θέμα των νομικών συμβουλών και όχι μόνο.

Τουλάχιστον μετά την μεταπολίτευση, πιθανόν και παλαιότερα, δεν είμαι αυτή τη στιγμή σίγουρη, αρκετές γυναικείες οργανώσεις μεταξύ των οποίων το Εθνικό Συμβούλιο Ελληνίδων, η Ένωση Ελληνίδων Νομικών και βέβαια ο Σύνδεσμος για τα Δικαιώματα της Γυναίκας, λειτουργούσαν τμήματα από δικηγόρους μέλη τους, τα οποία παρείχαν νομικές συμβουλές και πολλές φορές έκαναν και παραστάσεις σε γυναίκες που είχαν προβλήματα, Αστικού ή Ποινικού Δικαίου.

Τότε, με τη συνάδελφο την κυρία Αδαμοπούλου, στο Εθνικό Συμβούλιο Ελληνίδων και σε συνεργασία με το Δικηγορικό Σύλλογο Αθηνών παίρναμε βεβαίωση απαλλαγής από την προείσπραξη και κάναμε τις παραστάσεις.

Έχει συμβεί ακόμα να παραστούμε και σε ποινικές δίκες με την κυρία Μαραγκοπούλου, υπερασπιζόμενες γυναίκες που είχαν διάφορα προβλήματα ακόμα και βιασμού. Όπως ξέρουμε όλοι, δεν ξέρω αν αναφέρθηκε, δεν ήρθα από την αρχή, λειτουργεί το τμήμα του Συνδέσμου για τα Δικαιώματα της Γυναίκας, με την κυρία Κολλοκυθά, το οποίο έχει πάρα πολύ σημαντική δράση.

Ευχαριστώ την κυρία Νικόλη, λοιπόν, για το Μητροπολιτικό Δίκτυο Γυναικών Νομού Αττικής.

Θα ήθελα ακόμα να επισημάνω ότι στο μοντέλο που αναφέρθηκα, στους φορείς που παρέχουν νομική βοήθεια, έκανα τη διάκριση μεταξύ πολιτειακών φορέων και μη κυβερνητικών οργανώσεων. Αν το δείτε λίγο προσεκτικά θα παρατηρήσετε ότι οι μη κυβερνητικές οργανώσεις προσφέρουν πολύ περισσότερα, δυστυχώς, από ό,τι το πολιτειακό δίκτυο στο μοντέλο μου.

Ευχαριστώ πολύ. Μόνο αυτά.

ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΡΙΑ: Προτού κλείσω θα ήθελα να ευχαριστήσω τους πρώτους ομιλητές μας σήμερα, την κυρία Σπινέλλη, καθηγήτρια του Πανεπιστημίου Αθηνών, και τον κύριο Ρουπακιώτη, πρόεδρο του Δικηγορικού Συλλόγου Αθηνών, και νομίζω ότι θα έπρεπε να ευχαριστήσω από δω όλο το προσωπικό του ΚΕΘΙ, τους υπευθύνους, όσους έστησαν αυτό το πρόγραμμα, όσους δούλεψαν σε αυτό, τον κόσμο που επωφεληθήθηκε από αυτό το πρόγραμμα, τον τελικό αποδέκτη, και από εκεί και πέρα δεσμεύομαι προσωπικά να κάνω ό,τι καλύτερο για να συνεχιστεί αυτό το πρόγραμμα.

Ήδη έχουμε κάποια σχέδια. Θεωρώ ότι αυτό είναι το μειονέκτημα των προγραμμάτων που επιδοτούνται από την Ευρωπαϊκή Ένωση, ότι κάποτε τελειώνουν. Αυτό, όμως, δεν σημαίνει ότι δεν πρέπει να συνεχιστούν.

Τα προγράμματα αυτά είναι πιλοτικά. Διαπιστώνεται η αναγκαιότητά τους και από εκεί και πέρα πρέπει να βρεθεί η φόρμουλα, μία μορφή για να μπορέσουμε να συνεχίσουμε αυτά τα τόσο σημαντικά προγράμματα.
Σας ευχαριστώ πολύ.

ΔΙΑΛΕΙΜΜΑ

ΕΝΟΤΗΤΑ Β΄

"Νομική βοήθεια και καλές πρακτικές στην Ευρωπαϊκή Ένωση"

Συντονιστής: **Κώστας Παπαχρήστος**

Καθηγητής ΜΔΔΕ, Αντιπρόεδρος του Δ.Σ. του ΚΕΘΙ

Από την Ένωση Γερμανίδων Νομικών με θέμα "Πρωθώντας τα δικαιώματα των γυναικών" η κυρία Fisher, που είναι νομικός, μέλος της ένωσης.

Cornelia Fischer

Νομικός, μέλος του διοικητικού συμβουλίου της Ένωσης Γερμανίδων Νομικών (DJB)

Σας ευχαριστώ πάρα πολύ.

Κυρίες και κύριοι, είναι πολύ μεγάλη τιμή να σας μιλήω εδώ σήμερα και να συμμετέχω σε αυτήν την ξεχωριστή ημερίδα. Όπως ειπώθηκε, είμαι μέλος του διοικητικού συμβουλίου της Ένωσης Γερμανίδων Νομικών. Ποιες είμαστε;

Στο πλαίσιο αυτής της ημερίδας είμαστε ένας από τους διακρατικούς εταίρους του προγράμματος "Ίσα δικαιώματα - Από τη Νομοθεσία στην Καθημερινή Πρακτική", που υλοποιήθηκε από το Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας. Το έργο μας ήταν η συγκέντρωση καλών πρακτικών της Γερμανίας για τον Οδηγό, ο οποίος θα σας παρουσιαστεί το απόγευμα. Θα ήθελα να σας παρουσιάσω την ένωσή μας, ως ένα παράδειγμα για τις καλές πρακτικές στο πλαίσιο αυτού του εγχειριδίου.

Η Ένωση Γερμανίδων Γυναικών ιδρύθηκε το 1948 από επτά γυναίκες. Ο σκοπός μας ήταν να πραγματοποιήσουμε επαφή ανάμεσα σε γυναίκες δικηγόρους και να προωθήσουμε τα δικαιώματα των γυναικών. Έναν χρόνο μετά την ίδρυσή της, 100 γυναίκες είχαν γίνει μέλη. Ένα από τα πρώτα προγράμματα, ήταν ήδη και ένα από τα πιο δημοφιλή. Το 1948 μια Κοινοβουλευτική Επιτροπή σχεδίαζε το Γερμανικό Σύνταγμα. Ασχολήθηκε με πολλά σημαντικά ερωτήματα και ειδικά με το άρθρο της ίσης μεταχείρισης, το οποίο είχε συζητηθεί εκτεταμένα. Το πρόβλημα ήταν ότι δεν ανέφερε καθόλου τα δικαιώματα των γυναικών. Αυτό προκάλεσε έντονη δυσφορία στον γυναικείο πληθυσμό, επειδή δεν ήθελε να χάσει την ευκαιρία να κατοχυρωθούν τα δικαιώματά του από το Σύ-

νταγμα. Έτσι, η Ένωση Γερμανίδων Νομικών και άλλες γυναικείες οργανώσεις άρχισαν αυτό που θα ονομάζαμε σήμερα εκστρατεία προώθησης και χάρη σε αυτές τις διαμαρτυρίες φτάσαμε στο συμβούλιο.

Επομένως, το συμβούλιο έπρεπε να αλληλόξει το σχέδιο και από τότε υπάρχει στο Γερμανικό Σύνταγμα το άρθρο που αναφέρει ότι "Οι άνδρες και οι γυναίκες έχουν ίσα δικαιώματα".

Ερχόμενη στο παρόν θα ήθελα να σας παρουσιάσω τη σημερινή κατάσταση της Ένωσης Γερμανίδων Νομικών. Η ένωσή μας είναι μια γυναικεία οργάνωση νομικών και αποφοίτων οικονομικών. Είναι ανεξάρτητη και μη πολιτική ένωση. Σκοπός της είναι η ανάπτυξη των νόμων σε όλους τους τομείς και η κατοχύρωση της ίσης ευκαιρίας και της ίσης εκπροσώπησης των γυναικών σε όλους τους τομείς της κοινωνίας.

Σήμερα, 2.800 μέλη στηρίζουν αυτόν το σκοπό. Υπάρχουν και άλλες νομικές οργανώσεις στη Γερμανία, όπως για παράδειγμα οι δικηγορικοί σύλλογοι ή η Ένωση Δικαστών, αλλά σε αντίθεση με αυτές τις ενώσεις, η Ένωση Γερμανίδων Νομικών είναι ανοιχτή σε όλα τα νομικά επαγγέλματα. Τα μέλη μας είναι συνήγοροι, δικαστές και δουλεύουν στα υπουργεία ή στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή στις Βρυξέλλες. Αυτή η ποικιλία αντικατοπτρίζεται στην ποιότητα των γνωμοδοτήσεών μας, οι οποίες συγγράφονται από γυναίκες, που έχουν διαφορετικά επαγγελματικά ιστορικά.

Οι δομές μας: Το ανώτατο όργανο της ένωσής μας είναι η γενική συνέλευση, η οποία συγκαλεί τα μέλη κάθε δύο χρόνια στο ομοσπονδιακό συνέδριο. Εκεί εκλέγεται το διοικητικό συμβούλιο, το οποίο περιλαμβάνει τον πρόεδρο και τον αντιπρόεδρο. Το συμβούλιο ορίζει επιτροπές και ομάδες εργασίας, που έχουν διάρκεια δύο χρόνων, για να χειριστούν σημαντικά νομικά ζητήματα μέχρι το επόμενο ομοσπονδιακό συνέδριο. Το αποτέλεσμα αυτής της δουλειάς αναφέρεται στην επόμενη γενική συνέλευση. Εκεί, υπάρχουν υποδιαιρέσεις σε τοπικά επίπεδα και αυτές οι υποδιαιρέσεις έχουν τα δικά τους συμβούλια.

Θα επιστρέψω στις δράσεις που είναι, πιθανόν, το πιο σημαντικό για εσάς. Θα ήθελα να κάνω το διαχωρισμό ανάμεσα στα δύο είδη των δράσεων: δράσεις που απευθύνονται στα μέλη και στα μη μέλη.

Ξεκινώ με τις δράσεις που απευθύνονται στα μέλη. Κάποιες από αυτές οργανώνονται σε ομοσπονδιακό επίπεδο, για παράδειγμα, η τακτική ενημέρωση για τα νομικά ζητήματα στο περιοδικό μας. Πολλά πράγματα συμβαίνουν σε περιφερειακό ή τοπικό επίπεδο και διευθετούνται από περιφερειακά ή τοπικά συμβούλια. Οργανώνουν μηνιαίες συναντήσεις και κάποιες φορές απλά συζητούν προκειμένου να γνωριστούν, να κάνουν επαφές. Μερικές φορές κάποιο μέλος κάνει μια σύντομη παρουσίαση του νομικού θέματος, το οποίο συζητείται στη συνέχεια, και κάποιες φορές ημερίδες σε συνεργασία με άλλους οργανισμούς, το δικηγορικό σύλλογο ή την Ένωση Δημοσιογράφων Γυναικών.

Θα μιλήσω για τα προγράμματα που απευθύνονται στο νομικό κόσμο εκτός της ένωσής μας. Εάν, όπως σας είπα, το αντικείμενο είναι η περαιτέρω ανάπτυξη της νομοθεσίας, χρειάζεται κάποιος να καθορίσει πώς θα πρέπει να είναι αυτή η ανάπτυξη. Αυτό είναι το σημαντικό για τις επιτροπές και τις ομάδες εργασίας. Προς το παρόν, οι επιτροπές

και οι ομάδες εργασίας είναι αυτές που βλέπετε στη διαφάνεια.

Πώς λειτουργούν αυτές οι επιτροπές; Θα ήθελα να κάνω μία διευκρίνιση: Τη διαφοροποίηση ανάμεσα στο σχεδιασμό των γνωμοδοτήσεων και των προτάσεων από τη μια μεριά και η προώθησή τους από την άλλη.

Σχεδιασμός: φανταστείτε μία ομάδα δέκα γυναικών και μία προεδρεύουσα σε ένα συγκεκριμένο ζήτημα. Συναντιούνται δύο ή τρεις φορές την εβδομάδα και κάνουν προτάσεις για ζητήματα με συγκεκριμένη και μεγάλη σημασία, με κριτήρια όπως, για παράδειγμα, τις πραγματικές πολιτικές συζητήσεις ή ένα νομοθετικό πρόγραμμα σε εθνικό ή ευρωπαϊκό επίπεδο.

Δεν θα σας πω ποια είναι η διαδικασία σχεδιασμού ενός εγγράφου, επειδή είμαι σίγουρη ότι όλοι σας συμμετείχατε σε μια τέτοια διαδικασία, αλλά θα ήθελα απλώς να τονίσω ότι η επαφή του προηγούμενου έτους στο Διαδίκτυο έπαιξε πολύ σημαντικό ρόλο στο σχεδιασμό αυτών των γνωμοδοτήσεων. Συχνά, έπειτα από μια συνέλευση, ένα σχέδιο τροποποιείται, χρησιμοποιώντας το ηλεκτρονικό ταχυδρομείο, και είναι πολύ βοηθικό να ανανεώνεται η δουλειά με αυτά τα μέσα.

Το Διαδίκτυο είναι ένα καλό παράδειγμα για την προώθηση αυτών των γνωμοδοτήσεων, επίσης, επειδή όλες οι γνωμοδοτήσεις και τα δελητία Τύπου δημοσιεύονται στην ιστοσελίδα μας, η οποία είναι, δυστυχώς, μόνο στα γερμανικά. Αλλά απλώς ήθελα να σας δείξω ότι είμαστε αρκετά απασχολημένοι, επομένως αυτά είναι μόνο τα στοιχεία που απορρέουν από τον Τύπο και τις γνωμοδοτήσεις του προηγούμενου μήνα. Εάν ενδιαφέρεστε θα τα βρείτε στη διεύθυνσή μας στο Διαδίκτυο (www.djb.de).

Ποιοι είναι οι άλλοι τρόποι προώθησης πέρα από το Διαδίκτυο; Οι γνωμοδοτήσεις υποβάλλονται στα ομοσπονδιακά και κρατικά Κοινοβούλια, στην κυβέρνηση και στα μέσα μαζικής επικοινωνίας, επίσης. Ένα ουσιαστικό μέρος αυτών των δελητίων αναφέρεται και στη νομοθεσία. Συνεπώς, για να τα προωθήσουμε επιτυχώς, έπρεπε να αποφασίσουμε ποιο βήμα έπρεπε να κάνουμε και με ποια μέσα η παρέμβαση στη νομοθετική διαδικασία θα ήταν πιο πετυχημένη. Για να σας δώσω ένα παράδειγμα, οι ειδικοί της επιτροπής και της ομάδας εργασίας συμμετέχουν συχνά στις κοινοβουλευτικές ακροάσεις. Αποστέλλουν ανοιχτές επιστολές στο Ομοσπονδιακό Συνταγματικό Δικαστήριο, σε βουλευτές, σε πολιτικά κόμματα, σε ομοσπονδιακά υπουργεία ή στον πρωθυπουργό.

Επιπλέον, η Ένωση Γερμανίδων Νομικών είναι παρούσα σε ημερίδες, με μέλη που συμμετέχουν ως ομιλητές ή απλό κοινό, και σε κάποιες ημερίδες εγκαθιστούμε ενημερωτικούς πίνακες, επίσης διανέμουμε φυλλάδια και γνωμοδοτήσεις που ασχολούνται με το θέμα της ημερίδας. Επιπλέον, η Ένωση Γερμανίδων Νομικών διοργανώνει μόνη της ή σε συνεργασία με άλλες ενώσεις σεμινάρια ή συνέδρια. Ένα παράδειγμα είναι το ιδρυτικό συνέδριο της Ένωσης Ευρωπαίων Νομικών Γυναικών, το οποίο θα σας παρουσιαστεί από την κυρία Mueller, ακριβώς μετά από μένα.

Για να συνοψίσουμε, η Ένωση Γερμανίδων Νομικών προσφέρει μια ευρεία θεώρηση δράσεων καλής πρακτικής από την ανάπτυξη σχέσεων ανάμεσα στις γυναίκες νομικούς που δουλεύουν στην ίδια πόλη, μέχρι τη συμμετοχή στις κοινοβουλευτικές ακροάσεις

ενώπιον του ομοσπονδιακού Κοινοβουλίου. Ή για να μιλήσουμε χρησιμοποιώντας τον τίτλο του προγράμματος "προσφέρει τις πρακτικές από τη νομοθεσία στην καθημερινή πρακτική".

Σας ευχαριστώ πάρα πολύ.

ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΗΣ: Να ευχαριστήσουμε την κυρία Fischer, για την παρουσίαση των δραστηριοτήτων της Ένωσης Γερμανίδων Νομικών και όχι μόνο δραστηριοτήτων, βέβαια. Μας παρουσίασε και μας έδωσε ένα στίγμα και μία ταυτότητα για το ποιοι είναι, τις δομές και τα όργανα πως εκλέγονται κ.ά. καθώς και τη δράση που έχουν σε τοπικό και σε ομοσπονδιακό επίπεδο. Η δράση τους και οι δραστηριότητες τους είναι πλούσιες.

Ευχαριστούμε πάρα πολύ για την ενημέρωση. Οτιδήποτε έχουμε να ρωτήσουμε ή θέλουμε να διευκρινιστεί θα γίνει στη συνέχεια.

Θα συνεχίσουμε με την κυρία Mueller, η οποία είναι νομικός και πρόεδρος της Ένωσης Ευρωπαίων Γυναικών Νομικών.

Να τη συγχαρούμε, διότι, όπως πληροφορηθήκαμε, εκλέχθηκε πρόσφατα πρόεδρος στο συμβούλιο αυτό και να την παρακαλέσουμε να μας αναπτύξει τη δράση της Ένωσης Ευρωπαίων Γυναικών Νομικών στα παρελθόν και στο μέλλον.

Elisabeth Mueller

Νομικός, Πρόεδρος της Ένωσης Ευρωπαίων Γυναικών Νομικών (EWLA)

Σας ευχαριστώ πάρα πολύ.

Σε αντίθεση με τη συνάδελφό μου Cornelia Fischer θα μιλήσω για μια καινούργια ένωση.

Η Ένωση Ευρωπαίων Δικηγόρων ιδρύθηκε μόλις τον προηγούμενο Μάρτιο, τον Μάρτιο του 2000, στο Βερολίνο. Η ιστορία αυτής της ένωσης είναι αρκετά μικρή. Ξεκίνησε το 1997, όταν η Ένωση Γερμανίδων Νομικών και άλλοι μη κυβερνητικοί οργανισμοί πίεζαν για τη Συνθήκη του Άμστερνταμ της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Θέλαμε να συμπεριλάβουμε σε αυτήν τη συνθήκη ένα άρθρο για τις διακρίσεις, αλλά δεν ήταν στην ατζέντα εκείνη την εποχή. Έτσι, είχαμε ένα δεητίο Τύπου της Ένωσης Γερμανίδων Νομικών, του Ευρωπαϊκού Λόμπι Γυναικών και διάφορων άλλων μη κυβερνητικών οργανώσεων.

Στη συνέχεια συζητήθηκε σε ευρωπαϊκό επίπεδο το αν θα ήταν πολύ καλύτερα εάν δεν υπήρχαν μόνο εθνικές ενώσεις γυναικών νομικών, αλλά και η Ένωση Ευρωπαίων Νομικών, προκειμένου να συνεργαστούμε σε ευρωπαϊκό επίπεδο.

Το 1998 το Βρετανικό Συμβούλιο διοργάνωσε μια ημερίδα για τις Γυναίκες και τη Νομοθεσία στο Παρίσι και εκεί ένα μέλος μας, της Ένωσης Γερμανίδων Γυναικών, συναντήθηκε με κάποιες γυναίκες δικηγόρους της Βρετανίας και με την κυρία Sheryl Booth, σύζυγο του Tony Blair, δικηγόρο με εξειδίκευση στο εργατικό δίκαιο και ευαισθητοποιημένη στα γυναικεία θέματα. Ήταν υπέρμαχος της ιδέας να ιδρυθεί η Ένωση Ευρωπαίων

Νομικών Γυναικών. Επομένως, υπήρξαν τρεις χώρες που θα βοηθούσαν στην ίδρυσή της και έκαναν αίτηση για επιδοτήσεις από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Ήταν η Ένωση Γερμανίδων Νομικών, το Forum Νομικών Γυναικών από τη Βρετανία και η Ένωση Αυστριακών Νομικών Γυναικών.

Έτσι, υπήρξε το πρώτο ιδρυτικό συνέδριο στο Βερολίνο, τον Μάρτιο του 2000, όπου συζητήσαμε για το συνταγματικό πλαίσιο αυτής της ένωσης και αποφασίσαμε σύμφωνα με αυτό.

Το πρώτο τακτικό συνέδριο έλαβε χώρα το προηγούμενο σαββατοκύριακο στην Ισπανία, στη Σεβίλη. Οργανώθηκε από την Ένωση Ισπανίδων Νομικών για την Ένωση Ευρωπαίων Νομικών Γυναικών. Εκεί εκλέχθηκε το πρώτο μας συμβούλιο, το οποίο αποτελείται από 15 γυναίκες δικηγόρους από όλα τα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Έχουμε εκπροσώπηση από κάθε κράτος-μέλος σε άτυπο επίπεδο. Εκλέξαμε επίσης, πρόεδρο, αντιπρόεδρο, ταμία και γραμματέα. Είμαι η πρόεδρος αυτής της ένωσης.

Στο πρώτο μας συνέδριο δουλέψαμε επάνω σε τρία βασικά ζητήματα και έχουμε καταλήξει σε τρεις προτάσεις (διαφάνεια).

Επειδή η Ευρωπαϊκή Επιτροπή σε αυτό το επίπεδο, ετοιμάζει μία οδηγία-πλαίσιο σχετικά με τη διακίνηση των γυναικών στην Ευρώπη, θέλαμε να παρέμβουμε σε όλες τις νομοθετικές διαδικασίες με τις προτάσεις μας. Τα βασικά θέματα αυτών των προτάσεων - θα σας μιλήσω σε λίγο γι' αυτά- είναι ότι θέλουμε να συμπεριλάβουμε ένα νέο άρθρο στη Χάρτα Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπου ο καθένας έχει δικαίωμα στην ελεύθερη έκφραση της προσωπικότητάς του από την στιγμή που τα δικαιώματα των άλλων δεν παραβιάζονται. Η έκφραση της προσωπικότητας παραμένει ελεύθερη από κάθε παρέμβαση από τα κράτη-μέλη ή την Ευρωπαϊκή Ένωση.

Εν συνεχεία, η πρόταση προβλέπει ότι το άρθρο 4 πρέπει να τροποποιηθεί. Το άρθρο 4 μέχρι τώρα απαγορεύει τα βασανιστήρια και την απάνθρωπη και εξευτελιστική συμπεριφορά. Θέλουμε να προσθέσουμε άλλη μία παράγραφο, που θα περιλαμβάνει τον σεξουαλικό ακρωτηριασμό, οποιοδήποτε είδος φυσικής ή ηθικής βίας, συμπεριλαμβανομένης της οικογενειακής βίας, που θα πρέπει να απαγορευθούν. Πιστεύουμε ότι αυτό θα πρέπει ευθαρσώς να αναφέρεται στο άρθρο.

Επίσης, η Ένωση Ευρωπαίων Νομικών Γυναικών επιθυμεί μαζί με το άρθρο που αφορά το δικαίωμα του γάμου να αναφέρεται και το δικαίωμα της αποχής από αυτόν επειδή υπάρχουν περιπτώσεις που οι γυναίκες πιέζονται να παντρευτούν παρ' όλο που δεν θέλουν.

Στη συνέχεια προτείνουμε ένα διαφορετικό άρθρο για το δικαίωμα στο άσυλο, το οποίο πηγαινει λίγο παραπέρα από αυτά που προβλέπει η Χάρτα της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Στη συνέχεια, το άρθρο 23, το οποίο αφορά την ισότητα των ανδρών και γυναικών, θέλουμε να πάει πιο μπροστά από ό,τι μέχρι τώρα. Η δεύτερη παράγραφος καθώς και η πρώτη πρέπει να διορθωθούν.

Στην πρώτη παράγραφο αναφέρεται: "Η ισότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών πρέπει

να διασφαλιστεί και να προαχθεί σε όλους τους τομείς, συμπεριλαμβανομένης της απασχόλησης και της αμοιβής". Θέλουμε να προστεθεί ότι "Οποιαδήποτε άμεση και έμμεση διάκριση αναφορικά με το φύλο απαγορεύεται".

Στη δεύτερη νέα παράγραφο αναφέρεται: "Ρυθμίσεις που προβλέπουν συγκεκριμένα πλεονεκτήματα, με την πρόθεση να διασφαλίσουν την ολοκληρωμένη ισότητα στην πράξη ανάμεσα στους άνδρες και τις γυναίκες, σε οποιονδήποτε τομέα, δεν θεωρούνται διάκριση λόγω φύλου ή απόκλιση από την αρχή της ισότητας των φύλων. Εισάγονται σε πρώτο βαθμό υπέρ των γυναικών έως ότου επιτευχθεί η ολοκληρωτική και ουσιαστική ισότητα των φύλων".

Η αιτία της προσθήκης είναι ότι η τελευταία πρόταση επικαλείται τη διακήρυξη υπ' αριθμ. 28 στη συνέχεια της Συνθήκης της Ευρωπαϊκής Ένωσης και η οποία ερμηνεύει το άρθρο 141 της Συνθήκης της Ευρωπαϊκής Κοινότητας σχετικά με τις θετικές δράσεις υπέρ των γυναικών. Αυτή η διάταξη έχει ερμηνευτεί από το CEWR, που είναι η Σύμβαση για την Ισότητα των Δικαιωμάτων των Γυναικών σε επίπεδο Ηνωμένων Εθνών.

Τέλος, υπάρχει επίσης ένα άρθρο για τη συμφιλίωση οικογενειακής και επαγγελματικής ζωής. Θέλουμε να ξαναγράψουμε αυτό το άρθρο και επίσης, να πάμε πέρα από ό,τι έχει προταθεί ως τώρα. Σημαίνει ότι κάθε άτομο έχει δικαίωμα στη νομοθετική, οικονομική και κοινωνική προστασία της οικογενειακής του ζωής.

Η ειδική προστασία των ανδρών και των γυναικών με οικογενειακές υποχρεώσεις και η συμφιλίωση οικογενειακής και επαγγελματικής ζωής θα πρέπει να προστατεύονται από την Ευρωπαϊκή Ένωση και τα κράτη-μέλη της. Οι γυναίκες έχουν δικαιώματα στην προστασία της μητρότητας και οποιαδήποτε δυσμενής μεταχείριση, άμεση ή έμμεση, που σχετίζεται με τη μητρότητα-πατρότητα, όπου η συμφιλίωση οικογενειακής και επαγγελματικής ζωής δεν επιτρέπεται, θα πρέπει να καταπολεμηθεί.

Επίσης, προτείνουμε στο άρθρο των δικαιωμάτων του πολίτη να αναφέρεται ότι η αρχή της ίσης συμμετοχής ανδρών και γυναικών στη διαδικασία λήψης αποφάσεων θα πρέπει να εγγυάται σε όλα τα επίπεδα. Αυτή ήταν ουσιαστικά η πρόταση της Χάρτας της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τα θεμελιώδη δικαιώματα.

Συνοψίζοντας, η πρότασή μας τροποποιεί την Οδηγία 76/207 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου για την εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών, που αφορά την πρόσβαση στην εργασία, τη συνεχιζόμενη εκπαίδευση και τις συνθήκες εργασίας.

Αυτή η πρόταση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής δεν είναι, από πολλές απόψεις, τόσο ευνοϊκή όσο πιστεύουμε ότι θα έπρεπε να ήταν και ως εκ τούτου με την πρότασή μας ζητάμε να αναφέρεται ότι και η έμμεση διάκριση θα πρέπει να απαγορεύεται, σύμφωνα με τη νέα Οδηγία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Επίσης, να αναφέρεται κάθε θετική δράση.

Στη συνέχεια, το βάρος της απόδειξης, επίσης, να λαμβάνεται υπόψη στις περιπτώσεις διάκρισης. Επιπλέον, να αναφέρεται ότι η προστασία της μητρότητας και η γονική άδεια πηγαινούν πέρα από αυτό που η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έχει αποδεχθεί ως τώρα.

Ακόμη, θέλουμε να συμπεριλάβουμε γυναικείες οργανώσεις με σκοπό την επίτευξη της ισότητας των φύλων, επειδή στην ομάδα των κρατών-μελών μέχρι τώρα δεν υπάρχει η πιθανότητα για ενώσεις που υπερασπίζονται τα δικαιώματα μεμονωμένων γυναικών.

Στη συνέχεια, τονίζουμε ότι ο κοινωνικός διάλογος και ο πολιτικός διάλογος στην Ευρωπαϊκή Ένωση θα πρέπει να έχει έναν προωθητικό ρόλο και ότι οι μη κυβερνητικές οργανώσεις θα πρέπει να συμπεριληφθούν στην Οδηγία, ακολουθώντας τη διατύπωση του άρθρου 12 της ήδη υπάρχουσας 0043, επειδή πιστεύουμε ότι οι μη κυβερνητικές οργανώσεις είναι πραγματικά πολύ σημαντικές στη διαδικασία προώθησης των δικαιωμάτων των γυναικών και της συμφιλίωσης της ιδιωτικής και επαγγελματικής ζωής. Μέχρι τώρα η εμπειρία έχει δείξει ότι ο κοινωνικός διάλογος με τις συνδικαλιστικές ενώσεις και τους εργοδότες δεν λαμβάνει υπόψη του τα δικαιώματα των γυναικών τόσο όσο θα θέλαμε.

Η Ένωση Ευρωπαίων Νομικών Γυναικών χαιρετίζει τη ρύθμιση και την πρόταση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, που αφορά την ίδρυση ανεξάρτητων οργάνων. Πιστεύουμε ότι αυτά τα όργανα μπορούν γενικά να βοηθήσουν στο να επιβλέψουμε και να στηρίξουμε, πέρα από τη δράση της Πολιτείας, την ενδυνάμωση και προώθηση της ίσης μεταχείρισης γυναικών και ανδρών. Φυσικά, είναι υψίστης σημασίας αυτά τα όργανα να χρηματοδοτηθούν και να στελεχωθούν επαρκώς.

Τέλος, υπάρχει μια αναφορά στο γλωσσικό θέμα και στη διατύπωση αυτής της πρότασης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Υπάρχουν διαφορετικές γλωσσικές εκδοχές, αλλιώς όπου χρησιμοποιούνται ουσιαστικά, δεν χρησιμοποιούνται με ουδέτερη χροιά από άποψη φύλου. Τόσο η αρσενική όσο και η θηλυκή διάσταση των ουσιαστικών θα πρέπει να χρησιμοποιούνται, γιατί αυτό δεν ισχύει ως τώρα. Επομένως, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή συτάσσει ακόμη αυτό το είδος των οδηγιών με αρσενικά ουσιαστικά.

Η τρίτη πρόταση αφορά τη διακίνηση των γυναικών, επειδή η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έχει σχεδιάσει μία οδηγία-πλαίσιο που αφορά τη διακίνηση γυναικών. Η Ένωση Ευρωπαίων Νομικών έχει ασχοληθεί με αυτό το έγγραφο και έχει επίσης ανακαλύψει ότι υπάρχουν πολλή ζητήματα που δεν αναφέρονται στην πρόταση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Στην πρότασή μας τονίζουμε ποια σημεία λείπουν. Ένα από αυτά, για παράδειγμα, είναι ότι περιορίζουν την πρόταση μόνο στη διακίνηση μεταξύ χωρών, ενώ διακίνηση μπορεί να υπάρξει και μέσα σε ένα κράτος-μέλος.

Τα προβλήματα των γυναικών που διακινούνται, εάν είχαν τελικά δικαστική βοήθεια ή εάν δρούσαν ως μάρτυρες, είναι ότι δεν προστατεύονται αρκετά. Έχουν προβλήματα, με αποτέλεσμα μετά τη μαρτυρία τους να εκδιώχνονται από τη χώρα τους και στη συνέχεια να μην μπορούν να επιστρέψουν ή να μείνουν στη χώρα που ήταν πριν. Συνήθως δεν έχουν άδεια εργασίας και αντιμετωπίζουν πρόβλημα στο να φτιάξουν τη ζωή τους. Όλα αυτά δεν αναφέρονται εκτενώς ούτε στην Οδηγία.

Δεν θέλω να μπω σε λεπτομέρειες, επειδή σήμερα η βασική μας εστίαση είναι στη νομική βοήθεια, αλλιώς θέλουμε αυτές οι γυναίκες να έχουν πρόσβαση στη νομική βοήθεια, έτσι ώστε να μπορούν πραγματικά να υπερασπιστούν τους εαυτούς τους, να έχουν πρόσβαση σε ψυχολογική και ιατρική βοήθεια και να αντιμετωπιστεί πιο αποτελεσματικά το ειδικό πρόβλημα της διακίνησης γυναικών, που υπάρχει σε ολόκληρη την Ευρώπη.

Αυτές ήταν οι τρεις προτάσεις που έγιναν στο συνέδριό μας. Εάν ενδιαφέρεστε να αποκτήσετε το κείμενό τους, θα το βρείτε στην ιστοσελίδα της ένωσής μας (www.ewla.org).

Το δεύτερο μέρος της παρουσίασής μου περιλαμβάνει τις ενέργειες που θα πρέπει να γίνουν στο μέλλον. Μία από αυτές τις ενέργειες θα είναι οπωσδήποτε το να βοηθήσουμε άλλα κράτη-μέλη να ιδρύσουν ενώσεις νομικών γυναικών, γιατί έχουμε ενώσεις νομικών γυναικών σε κάποια μόνο κράτη, όπως για παράδειγμα στην Ελλάδα, τη Γερμανία και την Αυστρία.

Στη Γαλλία λειτουργεί μόνο τρεις εβδομάδες, στο Λουξεμβούργο, νομίζω, έναν ή δύο μήνες. Αλλά θα ιδρυθεί μία ένωση στην Ιρλανδία και ίσως γρήγορα και σε άλλα κράτη-μέλη, για να συντονίσουμε τη δουλειά των γυναικών νομικών ακόμη καλύτερα. Φαίνεται ότι η ίδρυση της Ένωσης Ευρωπαίων Νομικών Γυναικών αποτέλεσε το κίνητρο για πολλές γυναίκες δικηγόρους να ιδρύσουν Εθνική Ένωση Νομικών Γυναικών. Το πλεονέκτημα μιας τέτοιας ένωσης, όπως ήδη έχει τονίσει και η Cornelia, είναι ότι έχουμε διαφορετικές ειδικότητες στις ενώσεις μας στον τομέα του δικαίου. Έτσι, μπορούμε να συζητήσουμε νόμους από τη σκοπιά των δικαστών, των εισαγγελέων, των δικηγόρων ή ακόμα και των υπουργείων. Για το λόγο αυτόν οι προτάσεις μας, γενικά, έχουν αρκετά καλή υποδοχή, επειδή ουσιαστικά ελέγχονται από διαφορετικές ειδικότητες.

Το επόμενο βήμα μας είναι ότι η Σοφία Σπηλιωτοπούλου, που πιθανότατα είναι γνωστή σε όλους σας, η αντιπρόεδρος της ένωσής μας, θα παρουσιάσει την πρότασή μας, στις 12 Ιουνίου στη Στοκχόλμη. Θα πραγματοποιηθεί ημερίδα σχετική με την Ευρωπαϊκή Νομοθεσία, η οποία οργανώνεται από τη Σουηδία, επειδή έχει την προεδρία προς το παρόν, και θα υπάρχουν ομάδες εργασίας.

Το ακόλουθο βήμα θα είναι να συμμετάσχουμε στην προκήρυξη, μαζί με το ΚΕΘΙ για το επόμενο κοινοτικό μεσοπρόθεσμο πρόγραμμα για την ισότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών. Από το 2001 μέχρι το 2005 θέλουμε να οργανώσουμε διαφορετικές ημερίδες σε όλη την Ευρώπη σχετικά με τις διάφορες πλευρές της ισότητας ανδρών και γυναικών. Δεν χρειάζεται να βιαστούμε, η προθεσμία ρήγει στις 15 Ιουνίου, και ελπίζω ότι αργότερα θα το συζητήσουμε εκτενέστερα.

Το επόμενο βήμα θα γίνει στις 21 Ιουνίου, στις Βρυξέλλες, όπου θα πραγματοποιηθεί μία ημερίδα για τη Διασπορά, η οποία, επίσης, επιδοτείται από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Σε αυτή την ημερίδα της Διασποράς θέλουμε να κοινοποιήσουμε τα αποτελέσματα του ιδρυτικού συνεδρίου μας του Βερολίνου το 2000 και επίσης τα αποτελέσματα του συνεδρίου μας στη Σεβίλη. Έχουμε εκδώσει όλα τα αποτελέσματα σε ένα CD-ROM, στα αγγλικά, τα γερμανικά, τα γαλλικά και τώρα και στα ισπανικά.

Στην ημερίδα των Βρυξελλών θα παρουσιάσουμε την Ένωση Ευρωπαίων Νομικών και επίσης κάποια μέλη του συμβουλίου μας. Θα υπάρχουν στρογγυλά τραπέζια, όπου θα συμμετάσχουν η Ένωση Ευρωπαίων Νομικών, κρατικοί λειτουργοί για την ισότητα των φύλων στη Σουηδία, ο διευθυντής του DG5 της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, η υπεύθυνη για το πρόγραμμα δράσης και μέλος του Κοινοβουλίου Άνβαν Λάνκερ, τρία μέλη των σω-

ματείων και ένα μέλος της αποστολής της Ουγγαρίας στην Ε.Ε., γυναίκες νομικοί από την Ευρώπη καθώς και μέλη του Συμβουλίου, από την Ελλάδα η Σοφία Σπηλιωτοπούλου, από τη Φινλανδία η αντιπρόεδρος της Ένωσης Φινλανδών Νομικών Γυναϊκών και από την Ισπανία η πρόεδρος της Ένωσης Ισπανών Νομικών Γυναϊκών.

Το τρίτο θέμα θα είναι "Οι Γυναίκες και η Διεύρυνση", εννοώντας προς το ανατολικό τμήμα της Ευρώπης, και εκεί θα είναι επίσης παρόντες ο πρεσβευτής της αποστολής της Βουλγαρίας, ένα μέλος του Κοινοβουλίου της Αυστρίας και ο διευθυντής της 5ης Διεύθυνσης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής.

Στη συνέχεια σχεδιάζουμε την Ημέρα Ευρωπαίων Νομικών, στη Γερμανία, που για πρώτη φορά λαμβάνει χώρα, με αντικείμενο όχι μόνο τις γυναίκες, αλλά με γενικότερο περιεχόμενο, και η οποία συνδιοργανώνεται από την ελβετική, την αυστριακή και τη γερμανική Ημέρα Γυναϊκών Νομικών. Κανονικά συνέρχονται κάθε δύο χρόνια σε αυτές τις τρεις χώρες, αλλά τώρα θέλουν να το κάνουν σε ευρωπαϊκό επίπεδο, για να δουλέψουν σε διαφορετικές παραμέτρους της νομοθεσίας και να προτείνουν βασικές τροποποιήσεις στους υπάρχοντες νόμους. Έχουν τρία θέματα: τη θεμελιώδη Χάρτα της Ευρωπαϊκής Ένωσης και τους πολίτες στην Ένωση, την παραδοσιακή συνεργασία σε πολιτικά, εμπορικά και ποινικά θέματα καθώς και την αναγκαιότητα της έμφασης σε περαιτέρω εναρμόιση του εμπορικού και του φορολογικού δικαίου.

Αυτό που σχεδιάζουμε είναι η Ένωση Ευρωπαίων Νομικών να κάνει τις προτάσεις της γι' αυτά τα τρία θέματα. Επομένως, αυτό που θα ιδρύσουμε είναι μια επιτροπή εταιρικού δικαίου μέσα στην Ένωση Ευρωπαίων Νομικών και θα προετοιμάσουμε μια έκθεση για την Ημέρα Ευρωπαίων Νομικών. Στη συνέχεια θα παραδώσουμε την πρότασή μας στη Χάρτα Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και θα σχολιάσουμε την παραδοσιακή συνεργασία στα πολιτικά, εμπορικά και ποινικά θέματα. Σε αυτό το μέρος της ημερίδας θα συμπεριλάβουμε την πρότασή μας για τη διακίνηση των γυναικών, που είναι σημαντική γι' αυτή την ημερίδα, και θα κάνουμε και κάποιες προτάσεις σχετικά με τη νομική βοήθεια.

Στις αρχές Σεπτεμβρίου θα πραγματοποιηθεί το συνέδριο της Federation Internationale des Femmes de Carriere Juridique. Είναι η Εθνική Ομοσπονδία Γυναϊκών του Νομικού Επαγγέλματος. Θα γίνει μία ημερίδα στις αρχές Σεπτεμβρίου, με βασικό θέμα, επίσης, τη διακίνηση των γυναικών. Θα προσπαθήσουμε να τους πείσουμε τουλάχιστον να προωθήσουν την πρότασή μας και ίσως να την αναπτύξουν ακόμη περισσότερο. Θα προσπαθήσουμε να έχουμε τουλάχιστον μία φορά το χρόνο μία ημερίδα της Ένωσης Ευρωπαίων Νομικών, που θα ασχολείται με τα ουσιαστικά ζητήματα της νομοθεσίας σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Επίσης, ίσως θα έχουμε τη δυνατότητα να κάνουμε προτάσεις στις οδηγίες των ευρωπαϊκών οργάνων και άλλες νομοθετικές ρυθμίσεις, που πιστεύουμε ότι πρέπει να εφαρμοστούν ή τουλάχιστον να εγκριθούν από τους ευρωπαϊκούς οργανισμούς και θεσμούς.

Αυτός είναι ο βασικός στόχος μας. Πέρα από αυτό, στόχος μας είναι, επίσης, η δικτύωση με όλα τα κράτη-μέλη ούτως ώστε να γνωριστούμε καλύτερα και να κατανοήσουμε περισσότερο τους εθνικούς κανόνες των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης καθώς και την κατάσταση των νομικών γυναικών σε αυτά τα κράτη-μέλη. Διότι, ακόμη

και εάν δουλεύει κανείς ως δικηγόρος σε μία εταιρεία νομικών, οι συνθήκες μπορεί να είναι αρκετά διαφορετικές στη Γερμανία από ό,τι στη Γαλλία, την Ελλάδα ή τη Βρετανία. Έτσι, παρ' όλο που υπάρχουν πολλή ομοιότητες, υπάρχουν και πολλές διαφορές.

Πιστεύουμε ότι μπορούμε να πετύχουμε σε ευρωπαϊκό επίπεδο πολλά για τα δικαιώματα των γυναικών.

Σας ευχαριστούμε πάρα πολύ.

ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΗΣ: Ευχαριστώ πάρα πολύ την κυρία Mueller, πρόεδρο της Ένωσης Ευρωπαϊκών Γυναικών Νομικών, που αν και, όπως μας είπε, συστάθηκε πρόσφατα, μετά το 1997, από τις συναντήσεις που έγιναν και το πρόσφατο συνέδριο το 2001, βλέπουμε ότι η δράση και οι δραστηριότητες είναι αρκετά πλούσιες σε δύο τρία επίπεδα.

Στο επίπεδο κυρίως της παρέμβασης σε ψηφίσματα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπου υπάρχει ελλείμμα στην προώθηση της ισότητας, πέρα από τα γενικότερα ελλείμματα που έχει η Ευρωπαϊκή Ένωση, ελλείμματα δημοκρατίας ή και γενικότερα. Τα ελλείμματα στην προώθηση της ισότητας είναι υπαρκτά και μεγάλα. Οι δραστηριότητες που έχουν γίνει στις παρεμβάσεις αυτές αφορούν βέβαια τα δικαιώματα των γυναικών και τη διεύρυνσή τους σε ζητήματα απασχόλησης.

Αυτό που πρέπει να σημειώσουμε είναι τα προβλήματα στο τρίτο ψήφισμα που ανέφερε η κυρία Mueller, όσον αφορά τις γυναίκες μετακινούμενες μετά την πτώση του ανατολικού κόσμου, όπου το δουλεμπόριο των γυναικών έχει πάρει μεγάλες διαστάσεις. Αυτό πρέπει να το δούμε πολύ σοβαρά προκειμένου να αντιμετωπιστεί δραστικά.

Αναφέρθηκε επίσης στα μελλοντικά σχέδια της ένωσης, σε ημερίδες, σε διασκέψεις και στη διεύρυνση, όσον αφορά τα τρία μέλη τα οποία αρχικά ήταν στη διεύρυνση. Ευχόμαστε να υπάρξει διεύρυνση από όλα τα μέλη-κράτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ευχόμαστε επίσης, οι δραστηριότητες να επεκταθούν προς όφελος των γυναικών, της δημοκρατίας και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Ευχαριστούμε πολύ.

Να συνεχίσουμε με την κυρία Μαντούβαλου, η οποία είναι πολύτιμη συνεργάτης μας σε σχέση με το πρόγραμμα, ειδικευμένη σε ζητήματα προώθησης των δικαιωμάτων των γυναικών από το Δικηγορικό Σύλλογο Αθηνών. Θα παρακαλέσουμε, λοιπόν, την κυρία Μαντούβαλου να αναφερθεί στην ανάπτυξη και τη στήριξη προγραμμάτων νομικής βοήθειας.

Μαίρη Μαντούβαλου

Νομικός, Τμήμα Δικηγορικού Λειτουργήματος Δικηγορικού Συλλόγου Αθηνών

Ευχαριστώ πολύ. Καλησπέρα σας.

Με πρωτοβουλία του προέδρου του Δικηγορικού Συλλόγου Αθηνών, του κυρίου Ρουπακιώτη, τον Απρίλιο του 1997 άρχισε να λειτουργεί στο σύλλογο τμήμα νομικής βοή-

θειας, σε άτομα ευάλωτα και άπορα για τη διασφάλιση της νομικής τους προστασίας, με την επιχορήγηση της Γενικής Γραμματείας Νέας Γενιάς, του ΟΚΑΝΑ και του ΚΕΘΙ.

Η Ελλάδα είναι από τις λίγες ευρωπαϊκές χώρες χωρίς θεσμοθετημένο πρόγραμμα νομικής συνδρομής. Στις άλλες ευρωπαϊκές χώρες έχει εδραιωθεί ως θεμελιώδες ανθρώπινο δικαίωμα και παρέχεται σε όλους τους πολίτες χωρίς διάκριση.

Ο Δικηγορικός Σύλλογος Αθηνών, διά των εκπροσώπων της Ελλάδας στην Επιτροπή για τη Σύνταξη της Ευρωπαϊκής Χάρτας Θεμελιωδών Δικαιωμάτων του ανθρώπου, ζήτησε να προστεθεί στο άρθρο 8 της Σύμβασης ότι "καθένας έχει δικαίωμα να συμβουλευτείται και να εκπροσωπείται από δικηγόρο σε νομικά θέματα".

Είναι πεποίθησή μας ότι η δυνατότητα πρόσβασης του πολίτη στη δικαιοσύνη, το δικαίωμά του σε δίκαιη δίκη, με τη συνδρομή του δικηγόρου, ενδυναμώνει το δικηγορικό ρεπερτοάριό και καθιστά πρωταρχικής σημασίας το δικαίωμα του πολίτη στη νομική βοήθεια.

Βασικά η Πολιτεία, μετά την καταδίκη της Ελλάδας από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, ψήφισε το νόμο 2721 του 1999, όπου διευρύνεται ο αυτεπάγγελτος διορισμός δικηγόρου και στα πλημμελήματα.

Ο Δικηγορικός Σύλλογος Αθηνών ζήτησε αμέσως την τροποποίηση του νόμου, χωρίς αποτέλεσμα, όμως. Η παροχή νομικής βοήθειας από το Δικηγορικό Σύλλογο Αθηνών συνεχίζεται, με θαυμαστά αποτελέσματα και πολύ κόπο, μιας και οι επιχορηγήσεις διαρκούν συγκεκριμένο χρόνο και μένουμε να παλεύουμε με τους δικηγόρους, οι οποίοι πια χωρίς αμοιβή παρέχουν τις υπηρεσίες τους σε άτομα που έχουν ανάγκη.

Στηρίζουμε, λοιπόν, το θεσμό με την ψυχή μας και θα συνεχίσουμε, ελπίζοντας ότι κάποια στιγμή η Πολιτεία θα ασχοληθεί σοβαρά με τη στήριξη των προγραμμάτων νομικής βοήθειας, όπως πρέπει.

Άλλωστε, πρόσφατα συστάθηκε επιτροπή στο υπουργείο Δικαιοσύνης, για το θεσμό της νομικής βοήθειας, και εκεί θα καταθέσουμε την εμπειρία μας, στις προτάσεις μας, για τη στήριξη και τη διεύρυνση του θεσμού όπως πρέπει, σε ένα κράτος δικαίου.

Προτείνουμε, λοιπόν, η νομική βοήθεια να παρέχεται σε δύο επίπεδα. Από την Πολιτεία, τροποποιώντας το νόμο 2721/99, ώστε να ανταποκρίνεται πληρέστερα στις σύγχρονες ανάγκες, και δεύτερον με επιχορηγήσεις φορέων στους τοπικούς συλλόγους, για συγκεκριμένες κατηγορίες παραβατών, όπως ανήλικοι, άτομα εξαρτημένα κ.λπ.

Τώρα, επειδή το καλό δεν πρέπει μόνο να γίνεται, αλλά και να ακούγεται, θέλω να σας πω πώς περίπου λειτουργούμε το θεσμό από το 1997 μέχρι σήμερα.

Όπως σας είπα, με την επιχορήγηση της Γενικής Γραμματείας Νέας Γενιάς, του ΟΚΑΝΑ και πρόσφατα και του ΚΕΘΙ, έγινε δυνατή η παροχή νομικής βοήθειας σε άτομα κοινωνικά αποκλεισμένα, όπως Τσιγγάνοι, αλλοδαποί, οικονομικοί μετανάστες, ανήλικα παιδιά, άτομα εθισμένα σε ουσίες, σε συνεργασία με φορείς, όπως κοινωνικές υπηρεσίες δή-

μων, φυλακές, νοσοκομεία, ψυχιατρικά καταστήματα, τον Ερυθρό Σταυρό, το ΚΕΘΙ, το "18 Άνω" κ.λπ.

Απαραίτητη προϋπόθεση είναι οι αιτούντες να είναι άποροι. Η διαδικασία είναι περίπου η εξής: Αποστέλλεται στο Δικηγορικό Σύλλογο Αθηνών μία αίτηση του ενδιαφερομένου από την κοινωνική υπηρεσία του φορέα και κατόπιν από έναν κατάλογο περίπου τετρακοσίων δικηγόρων, ο οποίος είναι ανοικτός για νέες εγγραφές, ορίζεται δικηγόρος, ο οποίος συναντά τον ενδιαφερόμενο, μελετά τη δικογραφία, παρίσταται στο δικαστήριο και αμείβεται από τα χρήματα που έχει επιχορηγηθεί ο σύλλογος.

Κύριο μέλημά μας είναι όλοι αυτοί οι δικηγόροι να ορίζονται από μία τουλάχιστον φορά για κάθε περίπτωση. Επίσης, στο πλαίσιο της συνεργασίας μας με τον ΟΚΑΝΑ, προβλέπεται η κάλυψη των ατόμων που παρακολουθούν το πρόγραμμα και τα σαββατοκύριακα, κάτι, δηλαδή, σαν "εφημερεύων δικηγόρος". Για την απασχόλησή τους αυτή οι δικηγόροι παίρνουν 25.000 δραχμές την ημέρα.

Η προσπάθειά μας έχει βρει πάρα πολύ μεγάλη ανταπόκριση από τους φορείς. Έχουμε επιστολές διευθυντών των φυλακών, οι οποίοι μας λένε ότι η επαφή που είχαν οι κρατούμενοι με τους δικηγόρους, που ορίζαμε, είχε θετική επίπτωση στη συμπεριφορά τους. Ήταν κοινωνικότεροι όταν ήξεραν ότι κάποιος άνθρωπος θα τους συναντήσει για να συζητήσουν το πρόβλημά τους και θα παρασταθεί γι' αυτούς στο δικαστήριο.

Συνεχίζαμε και πιο πέρα το έργο μας, που γινόταν πιο κοινωνικό, όπου εάν ο αιτών τη νομική βοήθεια ήταν αλλοδαπός, σε συνεργασία με φορείς, όπως η ΧΕΝ, του βρισκάμε κατάλυμα για να μείνει τον πρώτο καιρό, μέχρι να μπορέσει μόνος του να αντιμετωπίσει τη ζωή.

Ο αριθμός των πολιτών που προσέφυγαν σε μας διά των κοινωνικών υπηρεσιών των φορέων είναι περίπου 1.300. Από αυτούς το 88,5% ζήτησε υπεράσπιση σε κατηγορία που αφορά ποινικά αδικήματα. Το υπόλοιπο 11,5% ζήτησε βοήθεια σε άλλα θέματα, όπως ζητήματα οικογενειακού δικαίου, εργατικού, ιθαγένειας, ασύλου ή προσφυγή κατά κατασχέσεων και διάφορα άλλα.

Επίσης, διοργανώνουμε δύο φορές το χρόνο σεμινάρια, για την επιμόρφωση των συναδέλφων, σε ειδικότερους κλάδους του δικαίου.

Τελειώνοντας θα ήθελα πολύ να ευχαριστήσω όλους τους ανθρώπους του ΚΕΘΙ, που συνεργάστηκαν μαζί μας. Να τους ευχαριστήσω όλους, για τη βοήθεια και για την αγάπη με την οποία έσκυβαν πάνω από την κάθε περίπτωση.

Ελπίζω να μπορέσουμε να συνεχίσουμε τη συνεργασία μας. Άλλωστε, ας μην ξεχνάμε ότι η νομική βοήθεια είναι "γένους θεϊκού".

ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΗΣ: Ευχαριστούμε την κυρία Μαντούβαλου για την παρέμβασή της και για την ανάπτυξη του προγράμματος. Ένα πρόγραμμα το οποίο, βέβαια, είχε μικρή διάρκεια, αλλά μεγάλη προσφορά και αποτελεσματικότητα. Να ευχαριστήσουμε πάρα πολύ για τη συνεργασία το Δικηγορικό Σύλλογο Αθηνών.

Ευχόμαστε και επιδιώκουμε, βέβαια, το πρόγραμμα αυτό να συνεχιστεί. Θα δούμε στο μέλλον.

Ευχαριστούμε πάρα πολύ και καλούμε τον κύριο Σγούρο, ειδικό επιθεωρητή του Σώ-

ματος Επιθεωρητών Εργασίας, να μας αναπτύξει το θέμα του, το οποίο είναι ο θεσμικός ρόλος του Σώματος Επιθεωρητών Εργασίας στην ισότητα των δύο φύλων”.

Ελευθέριος Σγούρος

Ειδικός επιθεωρητής του Σώματος Επιθεωρητών Εργασίας

Ευχαριστώ κύριε αντιπρόεδρε του ΚΕΘΙ.

Να σας καλησπερίσω και εγώ με τη σειρά μου.

Θα μιλήσω για ένα σημαντικό θέμα: τις εργασιακές σχέσεις, που είναι καυτό και ζωτικό.

Οι νομοθετικές ρυθμίσεις στη χώρα μας αντιμετωπίζουν τη γυναίκα με πλήρη ισότητα απέναντι στον άνδρα. Το Σύνταγμα, που ορίζει ότι οι Ελληνίδες και οι Έλληνες έχουν ίσα δικαιώματα και υποχρεώσεις, έχει εκφραστεί με τον καλύτερο τρόπο. Με ένα πλούσιο θεσμικό πλαίσιο, που λίγο πολύ ακούσαμε.

Άνδρες και γυναίκες δικαιούνται ίση αμοιβή, για ίσης αξίας εργασία, λέει το άρθρο 4 του νόμου 1414 του 1984, ενώ με τον ίδιο νόμο θεσμοθετήθηκε στην κεντρική υπηρεσία του υπουργείου Εργασίας τμήμα ισότητας των φύλων και σε όλες τις τότε επιθεωρήσεις εργασίας συστάθηκε Γραφείο Ισότητας των Φύλων, με σχετική για την εποχή του δραστηριότητα. Μιλάμε για το 1984.

Το πρόβλημα τώρα επικεντρώνεται στην εφαρμογή του πλούσιου και σύγχρονου θεσμικού πλαισίου, δηλαδή στην υλοποίηση της ισότητας στην πράξη και όσον αφορά τον τομέα μας, στο χώρο δουλειάς.

Σύμφωνα με τη Διεθνή Σύμβαση Εργασίας, περί Επιθεώρησης Εργασίας στη βιομηχανία και το εμπόριο, που κυρώθηκε με το νόμο 3249 του 1955, η επιβλεψη εφαρμογής των διατάξεων της εργατικής νομοθεσίας ανατέθηκε στα όργανα της Επιθεώρησης Εργασίας και εληθείψει αυτών στην αστυνομία.

Μεσολάβησε ένα διάστημα κατά το οποίο οι επιθεωρήσεις εργασίας υπήχθησαν στη Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση. Κατά την περίοδο αυτή πολλές υπηρεσίες μας υπολειπούνταν ή γενικότερα δεν ανταποκρίθηκαν στο σκοπό τους, με σημαντικότερη συνέπεια τη μη ενιαία αντιμετώπιση των παρουσιαζόμενων προβλημάτων. Στις γυναίκες ήταν ιδιαίτερα σημαντική η διαφορά αυτή.

Ο θεσμός των επιθεωρητών Εργασίας, αναβαθμισμένος και εκσυγχρονισμένος, λειτουργεί από την 1/7/1999, με τη μορφή του Σώματος Επιθεώρησης Εργασίας.

Το Σώμα Επιθεωρητών Εργασίας κατ' εξοχήν είναι ελεγκτικός μηχανισμός. Η αποστολή του είναι να συμβουλεύει, να ελέγχει και να επιβάλλει διοικητικές κυρώσεις άμεσα και ποινικές μέσω των αρμόδιων δικαστηρίων.

Το Σώμα Επιθεωρητών Εργασίας, διά των οργάνων του, που είναι οι κοινωνικοί, τεχνικοί και οι υγειονομικοί επιθεωρητές, έχει σαν κύριο έργο την παροχή πληροφοριών, συμβουλών, υποδείξεων σε κάθε ενδιαφερόμενο πολίτη, εργοδότη, σύμβουλο επιχειρήσεων, συνδικαλιστή, δικηγόρο και εργαζόμενο.

Ιδιαίτερα σε περιπτώσεις εργαζομένων, που συνήθως βρίσκονται σε δυσμενέστερη

κατάσταση, ο συμβουλευτικός ρόλος είναι ιδιαίτερα σημαντικός, όχι μόνο προς την αποσαφήνιση των υποχρεώσεων και των δικαιωμάτων, αλλά ως προς την άμεση δικαίωσή τους με κάθε νόμιμο τρόπο.

Στην προκειμένη περίπτωση, για τις γυναίκες, στοχεύει στην εξάλειψη κάθε άνιση μεταχείρισης των γυναικών στις εργασιακές σχέσεις. Ακόμα έχει σαν στόχο την επίβλεψη και τον έλεγχο της εφαρμογής των διατάξεων της Εργατικής Νομοθεσίας, την έρευνα, τον εντοπισμό και τη δίωξη της παράνομης απασχόλησης, πολύ σημαντικό αυτό, την έρευνα της ασφαλιστικής κάλυψης των εργαζομένων και τέλος την έρευνα, τον εντοπισμό και τη δίωξη των παραβατών της Εργατικής Νομοθεσίας.

Ο επιθεωρητής Εργασίας κατά τον έλεγχο εφαρμογής των διατάξεων για την ισότητα των γυναικών δεν έχει μόνο να αντιμετωπίσει τα συνήθη προβλήματα που αντιμετωπίζει με έναν άνδρα εργαζόμενο, σε μία οποιαδήποτε άλλη παραβίαση νομοθετικής διάταξης.

Η ατομία μεγάλου αριθμού γυναικών να καταγγείλουν το γεγονός, είτε από φόβο δυσμενέστερης αντιμετώπισης από τον εργοδότη ή στέρησης των αποδοχών ή ακόμα και της επέλευσης άλλων βλαπτικών μεταβολών, είτε κυρίως από το φόβο της απόλυσης, στοιχεία που επιδρούν περισσότερο στις γυναίκες από ό,τι στους άνδρες, εντείνει το πρόβλημα και δεν βοηθά στην επίλυσή του.

Παράλληλα και ο κοινωνικός περίγυρος, όχι λίγες φορές, αντιμετωπίζει με κάποια ειρωνεία ή με σκωπτικά σχόλια μία δυναμική εργαζόμενη -ιδίως σε μικρές επαρχιακές κοινωνίες, διότι όπως ξέρουμε Ελλάδα δεν είναι μόνο η Αθήνα- η οποία διεκδικεί τα δικαιώματά της, που της τα καταπατούν.

Θα σας αναφέρω ένα πολύ πρόσφατο παράδειγμα: Εμείς βγαίνουμε σε όλη την Ελλάδα, για ελέγχους στις επιχειρήσεις. Σε μία μεγάλη επαρχιακή πόλη της Βόρειας Ελλάδας, με βιομηχανική περιοχή, που σημαίνει ανθρώπους που έχουν μπει στο πετσί της βιομηχανίας, επισκεφθήκαμε μία μεγάλη επιχείρηση κλωστοϋφαντουργίας, που η γενική εικόνα, η εξωτερική, η υποδομή των εγκαταστάσεων, ήταν από ικανοποιητική μέχρι άριστη. Δεν είχαμε κανένα ουσιαστικό πρόβλημα. Ήταν από τις λίγες επιχειρήσεις που δεν είχαν κάποια χοντρή παράβαση.

Επειδή ήθελα να είχα την ευχέρεια να έχω πλήρη εικόνα, όπως θα σας πω παρακάτω, ρώτησα τον προσωπάρχη "πόσες γονικές άδειες έχετε δώσει;" και εκείνος μου είπε "δεν μας ζητάνε". "Γιατί δεν σας ζητάνε;". "Γιατί είναι μη αμειβόμενες". Όντως η γονική άδεια δεν αμειβεται. Αφαιρείται το ωρομίσθιο ή το ημερομίσθιο. Στη συνέχεια του ζήτησα να μου δώσει την κατάσταση με τις γαλιουκούσες, οι οποίες βάσει του νόμου πρέπει όσο καιρό υπάρχει γαλιουχία ή για ένα χρόνο ή για δύο χρόνια να έχουν μία ή δύο ώρες αντίστοιχα μειωμένη απασχόληση. Πράγματι, μου έφερε πέντε ονόματα γυναικών. Στους 145 εργαζομένους οι 5 είναι το 2,5%. Εν πάση περιπτώσει 2,5%.

"Φέρτε μου και τις κάρτες των γυναικών" είπα στον προσωπάρχη. Η επιχείρηση δουλεύει σε δύο βάρδιες. Μου φέρνει τις κάρτες των γυναικών. 7.00-15.00, 15.00-23.00. "Πού είναι το μειωμένο ωράριο;" τον ρώτησα και μου απάντησε "το πληρώνουμε". "Πώς το πληρώνετε;" Πράγματι, μου φέρνει τις μισθολογικές καταστάσεις και

όντως πλήρωνε ένα μεροκάματο και ένα ωρομίσθιο.

Η επιχείρηση δεν κέρδιζε τίποτα. Εν πάση περιπτώσει, βρήκα μία εργαζόμενη και ρώτησα τον προσωπάρχη "πού είναι;" και εκείνος μου απάντησε "στη βάρδια". "Πάμε στη βάρδια". Κατεβαίνουμε στη βάρδια και βρίσκουμε την κοπέλα. "Κοπέλα μου" της είπα "πόσο είναι το παιδί σου;". "Τριών μηνών" μου απάντησε. "Γιατί δεν κάθεται να φροντίσεις το παιδί σου, αφού σου δίνει το δικαίωμα ο νόμος;". "Το έχει η μητέρα μου" μου απάντησε.

Εν πάση περιπτώσει, της είπα με λίγα λόγια τα δικαιώματα που έχει και αποχώρησα.

Το δεύτερο απόγευμα της παραμονής μου στην πόλη, με παίρνει τηλέφωνο ένας ευγενέστατος κύριος και μου λέει μεταξύ των άλλων ότι "αν ήρθες εδώ να μας στερήσεις τα μεροκάματα, να φύγεις αμέσως". Ήταν προφανώς ο σύζυγος της κοπέλας. Τα σχόλια δικά σας.

Σκεφτείτε αυτή η γυναίκα να προσπαθήσει να διεκδικήσει μόνη της τα δικαιώματά της.

Το μεγαλύτερο, λοιπόν, όπλο απέναντι σε όλα αυτά, για να μπορέσει η Επιθεώρηση Εργασίας να διαδραματίσει το ρόλο της, είναι η ενημέρωση.

Ενημέρωση, λοιπόν, όχι ως προς τη γνώση και την εμπέδωση των δικαιωμάτων. Η ενημέρωση πρέπει να γίνει στην εξοικείωση των γυναικών με το πώς πρέπει να τα διεκδικήσουν και ότι πρέπει να τα διεκδικήσουν. Η ουσία δεν είναι απλώς να έχω το δικαίωμα, αλλά να το εφαρμόζω και να το ασκώ.

Παράλληλα, οι επιθεωρητές Εργασίας δεν μπορούν χωρίς κάποιο έναυσμα, χωρίς κάποια θρυσάλη, έστω και ανώνυμα, να επιληφθούν εκτός ελαχίστων προφανών περιπτώσεων. Είναι πολύ λίγες οι περιπτώσεις που μπορείς να δεις κάτι.

Σε μία ομαδική απόληση, για παράδειγμα, βλέπεις και μία έγκυο μέσα. Εκεί είναι που κάνει μπαμ. Αλλά αν δεν έχεις κάποιο έναυσμα ή κάποιο ερέθισμα δεν μπορείς να επιληφθείς. Γι' αυτό και όλες οι εγκύκλιοι που έχουμε αποστείλει αναφέρουν ότι δεχόμαστε όλες τις καταγγελίες και ανωνύμως.

Δίνεται, λοιπόν, έμφαση σε όλες τις εγκυκλίους στο συμβουλευτικό χαρακτήρα και εμάς μας ενδιαφέρει κυρίως η ενημέρωση, γιατί προσωπικά είμαι ενάντιος των κυρώσεων, για τις γυναίκες, με κυρίαρχο στοιχείο εκείνο της επιφυλακτικότητας σε ό,τι τους δίνουν να υπογράψουν ή να συμφωνήσουν. Γιατί με το να υπογράφουν ή να συμφωνούν αβίαστα σε οτιδήποτε τους προτείνουν, φτάνουν σε δυσμενείς καταστάσεις, οι οποίες δεν είναι ανατρέψιμες ούτε δικαστικώς.

Οι επιθεωρητές Εργασίας και τα δικαστήρια κυρίως, που τελικά εκεί καταφεύγουμε, πολύ δύσκολα θα φέρουν θετικό αποτέλεσμα σε γραπτές επαχθείς συμφωνίες που παρουσιάζει ο εργοδότης, έχοντας υποκλήψει ή ξεγελάσει την υπογραφή των εργαζομένων.

Η υπογραφή σε λευκά χαρτιά, που έντεχνα ή εκβιαστικά αποσπούν οι εργοδότες και

στη συνέχεια εμφανίζουν παραιτήσεις από διάφορα δικαιώματα ή πηλασματικές αμοιβές, είναι συνηθέστατο φαινόμενο.

Παράδειγμα: Σύμφωνα με τη νομοθετική ρύθμιση ο εργοδότης πρέπει να αναγγείλει τους όρους της σύμβασης, το έντυπο του 156 διατάγματος. Τους πασάρει όμως στη δεύτερη σελίδα ένα άηλο λευκό έντυπο, που δεν έχει σχέση με το προηγούμενο, και τους βάζει να το υπογράψουν στο κάτω μέρος. Αυτό το χρησιμοποιεί ως παραίτηση σε περίπτωση που μία γυναίκα μείνει έγκυος.

Έχουμε πολλές τέτοιες περιπτώσεις που η γυναίκα τραβάει τα μαλλιά της και υποστηρίζει ότι ουδέποτε έχει υπογράψει τέτοιο χαρτί. Βεβαίως, βρίσκουμε τέτοια χαρτιά και μάλιστα υπάρχει διάσταση μεταξύ υπογραφής και κειμένου, αλλά αυτό δεν λαμβάνεται ως τεκμήριο, ούτε στο δικαστήριο.

Ένα ακόμα πιο χοντρό παράδειγμα: Σε κάποια επιχείρηση επαρχιακής πόλης είχαμε καταγγείλει ότι δεν πληρώνει τις νόμιμες αμοιβές. Πήγαμε εκεί ως κλημάκιο. Από τον έλεγχο που διενεργήσαμε δεν βρήκαμε κάποιο στοιχείο. Ήταν τυπικότητα επιχείρηση, με εξοφλητικές αποδείξεις, με χαρτιά, με αναγγελίες, με ωράρια, πλήρη.

Σε πρώτη φάση σήκωσα τα χέρια ψηλά. Γίνονται και καταγγελίες από ανταγωνιστές και τα λοιπά. Αλλά μου έμεινε το ερώτημα, γιατί και η πολλή εντιμότητα βλάπτει. Σε περιπτώσεις, όταν ο περίγυρος είναι θολός, η πείρα καμία φορά σε βοηθάει και σε σπρώχνει. Όταν δέκα επιχειρήσεις του ιδίου αντικειμένου είναι σκάρτες, δεν μπορεί μία να ξεχωρίζει τόσο πολύ.

Επέμεινα και ξαναπήγα στην επιχείρηση και άρχισα και κουβέντιαζα. "Πόσα παίρνεις; Τι παίρνεις;", "Τα νόμιμα", "Πες μου πόσα παίρνεις;", "250.000 δραχμές", "Φέρε μου τα χαρτιά". 300.000 δραχμές στα χαρτιά. Αυτό, όμως, έγινε στην τρίτη επίσκεψη και στην εικοστή ερώτηση. Όταν λοιπόν, ρώτησα "γιατί παίρνεις 250.000 δραχμές και εδώ γράφει 300.000 δραχμές;", μου είπε "έχω και το δάνειο".

Ο εργοδότης, λοιπόν, με την πρόσληψη τους έβαλε και υπέγραψαν ένα νομιμότατο έγγραφο δανεισμού, που τους έδινε δύο ή τρία μηνιάτικα αναλόγως, εκ των οποίων αφαιρούσε, σύμφωνα με τη σύμβαση δανείου, τη δόση του δανείου που όφειλαν αναλόγως. Ρεφάριζε αυτός αναλόγως πόσο διάστημα είχε η σύμβαση 30.000 ή 50.000 δραχμές και ήταν όλα νομιμότατα. Αυτό δεν πέφτει με τίποτα.

Δίνετε δάνειο σε εργαζόμενο που δεν έχετε πάρει στη δουλειά σας; Πηλασματικά τα χαρτιά, αλλά νομιμότατα. Αυτό γίνεται και με συναλλαγματικές. Δώσε μου δέκα συναλλαγματικές των 10.000 δραχμών. Τα οποία είναι οφειλές.

Αυτά όλα είναι από τα συνήθη. Υπάρχουν και ακόμα πιο περίτεχνα. Συνήθη προβλήματα, τα οποία αντιμετωπίζουμε και στα οποία δεν μπορούν να επέμβουν ούτε τα δικαστήρια. Πρέπει να αποδείξεις απάτη, πρέπει να αποδείξεις πηλαστογραφία. Πάρα πολύ δύσκολα τα πράγματα.

Ένας τρόπος, λοιπόν, με τον οποίο μπορούμε να βοηθήσουμε τον κόσμο, όταν πια έχει αδικηθεί, είναι η διαδικασία των εργατικών διαφορών. Είναι μία διαδικασία στην οποία προσέρχεται ο αδικούμενος, καταγγέλλει το θέμα στην υπηρεσία μας, καλούμε τον ενδιαφερόμενο εργοδότη, γίνεται μία συζήτηση και προσπαθούμε να δικαιώσουμε

ή να συμβιβάσουμε, στη χειρότερη περίπτωση, όταν βλέπουμε ότι το πράγμα δεν πάει αλλήλου. Προσπαθούμε να δικαιωθεί αυτός ο άνθρωπος ο οποίος αδικείται.

Εκεί θα πρέπει να έχουν υπόψη τους οι ενδιαφερόμενοι και οι ενδιαφερόμενες τη διαδικασία των εργατικών διαφορών. Στη συγκεκριμένη διαδικασία καταγράφουμε τις απόψεις του ενός και τις απόψεις του άλλου, δηλαδή τις απόψεις και των δύο μερών, και προσπαθούμε να βρούμε τη λύση του προβλήματος.

Εκεί, λοιπόν, σύμφωνα με τις εγκυκλίους και με τη διαδικασία των διαφορών, ο υπάλληλος έχει υποχρέωση, εφόσον δεν βρεθεί η συμβιβαστική λύση του προβλήματος, να καταγράψει τις απόψεις του. Είναι υποχρέωσή του. Θα πρέπει οι ενδιαφερόμενες ή οι ενδιαφερόμενοι να ζητούν από τον υπάλληλο να παραθέσει εγγράφως τις απόψεις του μετά την παράθεση των απόψεων των δύο μερών, γιατί συχνά-πυκνά εφόσον δεν λυθεί η διαφορά και στραφούμε στη δικαστική δικαίωση, στο δικαστήριο πάρα πολλές φορές είναι ένα υπερασπιστικό στοιχείο που χρησιμοποιεί, εφόσον είναι ευνοϊκή και συνήθως είναι ευνοϊκή η δική μας η γνωμοδότηση σε δίκαια αιτήματα.

Εδώ πρέπει να τονιστεί ότι σύμφωνα με το νέο νόμο που ιδρύθηκε το Σώμα Επιθεώρησης Εργασίας, ο επιθεωρητής Εργασίας για πρώτη φορά έχει δικαίωμα να επιβάλλει και πρόστιμα σε κάθε παράβαση της Εργατικής Νομοθεσίας. Μέχρι πρόσφατα ήταν συγκεκριμένες οι διατάξεις που προέβλεπαν πρόστιμα. Ήταν το 156, ήταν για ορισμένες περιπτώσεις των γυναικών, ήταν για συνδικαλιστικά δικαιώματα. Δεν είχα σε κάθε περίπτωση δικαίωμα επιβολής προστίμου.

Με το νέο νόμο, σε κάθε περίπτωση, μαζί με τα ποινικά έχεις δικαίωμα επιβολής προστίμου. Είναι ένα μέσο που θα βοηθήσει και θα εξαναγκάσει τον κακό εργοδότη, τον εχθρικό εργοδότη.

Η ποινή είναι το τελευταίο μέτρο, όταν δεν πάει πια αλλήλο. Η άποψη είναι προσωπική.

Τέλος, πρέπει να τονιστεί, όχι βέβαια σαν αλλήλο, το γεγονός, όπως μπορεί ο καθένας να διαπιστώσει καθημερινά, ότι η στελέχωση των επιθεωρήσεων εργασίας σε κοινωνικούς επιθεωρητές είναι πάρα πολύ μικρή.

Δυστυχώς, ακόμα δεν έχει γίνει η στελέχωση, ούτε το μισό της προβλεπόμενης δύναμης. Το πρόβλημα είναι οξύτατο και καταγράφονται διάφορα παράπονα, που αφορούν το μειωμένο τάχα ενδιαφέρον που φαίνεται ότι δείχνουν για τα θέματα των γυναικών ορισμένοι υπάλληλοι.

Η αλήθεια είναι ότι η εξυπηρέτηση των γυναικών αποτελεί πρώτη προτεραιότητα για μας και πιστεύω ότι κάποια μεμονωμένα παράπονα που υπάρχουν έχουν άμεση και αποκλειστική σχέση με την έλλειψη στελέχωσης.

Είναι εκείνο το κλασικό παράδειγμα που έχουμε σε πολλά ιατρεία του ΙΚΑ, ένας οφθαλμίατρος να έχει να εξετάσει πενήντα πέντε ή εξήντα πέντε ασθενείς. Είναι αδύνατον να τους εξετάσει σωστά. Ή θα τους εξετάσει "άρνα κόλλα", οπότε όλοι θα είναι δυσαρεστημένοι, ή θα αφήσει κάποιους έξω. Ένα τέτοιο παράδειγμα έχουμε και εμείς και ιδίως σε ορισμένες περιόδους οι ουρές είναι μέχρι έξω.

Χαρακτηριστικά σε κάποιο νομό που πήγα τελευταία, την πρώτη και τη δεύτερη ημέρα η κίνηση ήταν η συνήθης, την τρίτη ημέρα, που έγινε το κλιμάκιο γνωστό, πάω το

πρωί να ξεκινήσω με τους τοπικούς υπαλλήλους και βλέπω τη σκάλα γεμάτη. "Τι γίνεται παιδιά;" Ρώτησα και μου απάντησαν ότι ήρθε ο κόσμος να ενημερωθεί, να κάνει καταστάσεις και τα λοιπά.

Ο έλεγχος είναι στοιχείο ενεργοποίησης, αλλιώς πρέπει να υπάρχει και ο κόσμος για να κάνεις τον έλεγχο.

Τεθειώνοντας θα μου επιτρέψετε να επαναλάβω, απευθυνόμενος στους συναδέλφους μου, αλλιώς και στο ΚΕΘΙ και στους εκπροσώπους των αλλήλων φορέων που είναι εδώ σήμερα, τη μεγάλη σημασία της ενημέρωσης.

Δεν αρκεί, όμως, μόνο η ενημέρωση, η γνώση των δικαιωμάτων που έχουμε. Το σημαντικότερο είναι η διεκδίκηση. Το θάρρος για τη διεκδίκηση. Η εξοικείωση με τον αγώνα είναι πρώτη προϋπόθεση, γιατί, κακά τα ψέματα, τίποτα δεν κερδίζεται χωρίς αγώνα. Ευχαριστώ.

ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΗΣ: Να ευχαριστήσουμε τον κύριο Σγούρο, για την ενημέρωσή του και τα βιώματά του, που μας περιέγραψε από τους χώρους δουλειάς, σε μία περίοδο που το δικαίωμα στην εργασία είναι δύσκολο για όλο τον κόσμο, αλλιώς για τη γυναίκα είναι ακόμα πιο δύσκολο.

Τα προβλήματα, τα οποία είναι γνωστά σε όλους μας και τα οποία μας τα ανέπτυξε ο κύριος Σγούρος, μας κάνουν ακόμα περισσότερο, όχι να απογοητευόμαστε, απλώς να συλλογιζόμαστε κάποια πράγματα για τα δικαιώματα στη ζωή και στην εργασία, κυρίως βέβαια της γυναίκας.

Το πρόβλημα, το οποίο έθιξε ο κύριος Σγούρος, είναι η ενημέρωση, η οποία πρέπει να δίνεται.

Επίσης, οι γυναίκες πρέπει να ασκούν τα δικαιώματά τους, πρέπει να στηρίζονται γενικότερα σε φορείς, οι οποίοι θα τις υποστηρίξουν.

Εμείς να ευχηθούμε το Σώμα Επιθεωρητών Εργασίας να στελεχωθεί, κύριε Σγούρε, όπως πρέπει.

Ελευθέριος Σγούρος

Αυτή είναι και δική μας ευχή, αλλιώς δυστυχώς μέχρι τώρα έχουμε παραμείνει στον αριθμό της ίδρυσης. Ελπίζουμε, όπως μας είπε τώρα η κυρία Πανοπούλου, ότι σύντομα θα πάρουμε 150 άτομα. Το σύντομα βεβαίως, είναι εντός του έτους. Η ελπίδα μας είναι εντός του έτους, γιατί μέχρι τώρα είμαστε το 1/3 της προβλεπόμενης δύναμης για όλη την Ελλάδα.

ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΗΣ: Ένας ικανός αριθμός ελεγκτών θα βοηθούσε αυτό που λέτε κυρίως, τον έλεγχο που πρέπει να γίνεται, ώστε να μη φτάνουμε στα πρόστιμα.

Να ευχαριστήσουμε τους ομιλητές. Το πρόγραμμα περιλαμβάνει και συζήτηση. Έχουμε βγει βέβαια λίγο από το χρόνο μας. Θα παρακαλούσα για σύντομες παρεμβάσεις και ερωτήσεις.

ΣΥΝΕΔΡΟΣ: Ήθελα να σας ρωτήσω, απευθύνομαι στον επιθεωρητή του υπουργείου

Εργασίας, είπατε ότι υπάρχουν κάποιες παραβάσεις, οι οποίες γίνονται σε όλες τις επιχειρήσεις, και ότι δεν έχετε στελέχη για να μπορούν να ενημερώνουν τους εργαζομένους.

Δεν μπορεί να βρεθεί ένας άλλος τρόπος, ώστε να ενημερώνονται και να προστατεύονται αυτές οι γυναίκες, που προαναφέρατε, οι οποίες εργάζονται σε επιχειρήσεις της επαρχίας και όχι μόνο;

Δεν μπορεί να βρεθεί ένας τρόπος μέσω της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, μέσω των δημοτικών εκπροσώπων, να γίνονται κάποια σεμινάρια;

Να βρείτε τρόπους ώστε να γίνει μία πανελλαδική ενημέρωση. Αν δεν έχετε στελέχη, φροντίστε ώστε να γίνεται αυτή η ενημέρωση μέσω των δήμων, να γίνεται μία τοπική συγκέντρωση ή μία ημερίδα κάθε εβδομάδα ή κάθε μήνα.

Χάνουν οι γυναίκες τις δουλειές τους, τρέχουν στα δικαστήρια, γίνονται δράματα, έγκυοι βρίσκονται στο δρόμο, είναι φοβερό αυτό το πράγμα. Ως υπουργείο Εργασίας πιστεύω ότι μπορείτε να βρείτε κάποιους τρόπους.

Ελευθέριος Σγούρος

Να σας απαντήσω αμέσως.

Η δική μας η προσφορά είναι ότι πάντοτε αμισθί, όπου έχουμε κληθεί και σε Τοπική Αυτοδιοίκηση και αλλού, έχουμε πάει και έχουμε βοηθήσει.

Το πρώτο αποκούμπι είναι οι συνδικαλιστικές οργανώσεις, τα εργατικά κέντρα κ.λπ. Από εκεί ξεκινάει το θέμα.

Υπάρχει έλλειμμα, έλλειμμα από εμάς, από πριν, και είναι θέμα πιστώσεων. Εμείς έχουμε επισημάνει το πρόβλημα. Είναι θέμα πια της ηγεσίας.

Θα παρακαλούσα και εσάς ως φορείς, το έθιξα ελαφρά, να κάνετε προσπάθειες για τη στελέχωση. Όταν υπάρχουν μονοπρόσωπες επιθεωρήσεις εργασίας, όταν η Λιβαδειά είναι μονοπρόσωπη, τι να σας κάνει αυτός ο άνθρωπος;

Η πρόταση η δική μου είναι να συνεργαστούν όλες οι οργανώσεις, μια ομοβροντία στο υπουργείο μας. Έχω εισηγηθεί το πρόβλημα, έχω κάνει και σημειώματα.

Παράλληλα, η Τοπική Αυτοδιοίκηση πρέπει να ενεργοποιηθεί. Την περίοδο που ήμασταν στην Τοπική Αυτοδιοίκηση είχαμε σχεδόν εξαφανιστεί. Διότι ο τομέας των γυναικών έρχεται δεύτερος. Δυστυχώς, είναι η νοοτροπία αυτή. Ιδίως στις μικρές κοινωνίες είναι τραγικό. Άλλο το να λέμε εδώ και άλλο να το δείτε στην πράξη.

Εγώ και όλοι οι συνάδελφοι, όποτε κληθούμε και όπου κληθούμε, προσφέρουμε ό,τι στοιχεία έχουμε. Έχω δώσει το τηλέφωνό μου σε όλο τον κόσμο, το προσωπικό τηλέφωνό μου, όπου έχω πάει και παρακαλώ όποιον θέλει να ζητήσει τη βοήθειά μου. Αυτό μπορώ να κάνω. Είμαι ένα όργανο ελεγκτικό. Δεν νομοθετώ και δεν οργανώνω τις ενέργειες του υπουργείου Εργασίας.

Φωτεινή Στεργιοπούλου

Είμαι μέλος όπως σας είπα και προηγουμένως της τετραμελούς αντιπροσωπείας των γυναικείων οργανώσεων στο Ευρωπαϊκό Λόμπι Γυναικών. Πολλά χρόνια δουλεύω στις γυναικείες οργανώσεις. Πρόεδρος της Ένωσης Ελληνίδων Νομικών, γραμματέας του Εθνικού Συμβουλίου. Έχω δουλέψει πολύ με τις γυναίκες.

Πρέπει να ευχαριστήσω τον κύριο Σγούρο για την πολύ ειλικρινή θα έλεγα εισήγησή του.

Πράγματι, υπάρχει κάποια σημαντική διαφορά στην αντιμετώπιση των γυναικών τουλάχιστον από τις υπηρεσίες του υπουργείου Εργασίας. Ίσως με μόνη εξαίρεση κατά κάποιον τρόπο τη σεξουαλική παρενόχληση, που εξακολουθεί να προκαλεί κάποια θυμωδία.

Εν πάση περιπτώσει, όμως, παρ' όσα αυτά ακόμα και αποηύσεις εγκύων συμβαίνουν. Δεν είναι εύκολο να τρέχουν όλες οι γυναίκες σε άκυρες αποηύσεις και όλα αυτά δεν τα καταβαίνουν και φοβούνται.

Ήθελα να επισημάνω τις ιδιωτικές συμβάσεις, που υπογράφουν οι περισσότερες εταιρείες πια με τις εργαζόμενες γυναίκες, ότι δεν θα παντρευτούν σε ορισμένο χρονικό διάστημα, ότι δεν θα παντρευτούν συνάδελφο ή αν θα παντρευτούν συνάδελφο θα αποηυθούν. Το αντιμετώπισα και αυτό. Ήταν και οι δύο και εκείνη μου είπε: "Τι να κάνουμε. Αν φέρω εγώ αντίρρηση θα μας αποηύσει και τους δύο. Να μείνουμε, δεν ξέρω πόσα χρόνια, άνεργοι, για να αποδείξουμε άκυρη απόηυση". Έτσι, πολύ απλά έφυγε αυτή και άφησε τον άνδρα της.

Επίσης, υπογράφουν ότι δεν θα μείνουν έγκυοι. Αυτά είναι γνωστά εξάλλου, δεν είναι σπάνια. Οι υπερβάσεις του ωραρίου γίνονται πια και στις τράπεζες, που παλαιότερα ήταν μια σίγουρη εργασία. Όταν υπάρχει ο φόβος της απόηυσης όλα μπορούν να συμβούν.

Άλλη περίπτωση είναι η στέρση των υπερωριών με το πρόσχημα του "τίτλου του προϊστάμενου". Τους έχουν πείσει ότι άμα είσαι προϊστάμενος, και έχοντας δύο ανθρώπους στο γραφείο σου γίνεσαι προϊστάμενος, είναι διευθυντικό δικαίωμα και δεν δικαιούσαι υπερωρίες. Αυτό το έχω ζηήσει. Το ζω και με την κόρη μου συγκεκριμένα.

Η μισθωτή εργασία, βεβαίως, με απόδειξη δεητίου παροχής υπηρεσιών, που άντε και αυτήν να την αποδείξεις. Οι ανασφάλιστες του φασόν. Τα ανασφάλιστα συνβοηθούντα πρόσωπα, τα οποία εξακολουθούν να είναι ανασφάλιστα, διότι όταν είσαι νέος σκέπτεσαι ότι δεν πειράζει, είναι ο άνδρας μου ασφαλισμένος, θα πάρει εκείνος σύνταξη, έχω και εγώ το μισθό, την να τις κάνουμε τώρα τις δύο συντάξεις. Βέβαια και οι αγρότισσες μετά την καταβολή των εισφορών, διαηέγουμε τον έναν από τους δύο, διαηέγουμε τον άνδρα και όχι τη γυναίκα. Έτσι, η αγρότισσα μένει πάρα ανασφάλιστη.

Αυτά είναι γνωστά βέβαια στο υπουργείο Εργασίας, απηώς θέλω να τα επισημάνω πια από την πλευρά της γυναίκας νομικού, που εργάζεται πάρα πολλά χρόνια με τις γυναίκες στα συμβουλευτικά όργανα.

Ευχαριστώ πολύ.

Ελευθέριος Σγούρος

Θα σας απαντήσω αμέσως και θα συμφωνήσω με σας και μάλιστα θα υπερακοντίσω.

Δεν είναι μόνο ότι αν μπηξεί κάποια με απολύσεις θα βρει τον μπελά της ή και η περίπτωση της black list, που στην επαρχία το πρόβλημα είναι πολύ μεγαλύτερο από ό,τι στην Αθήνα. Δεν ξέρω αν είναι κανείς από εδώ που να δρα, να λειτουργεί στην επαρχία. Εκεί το πρόβλημα είναι κεφαλαιώδες. Εκεί την τάδε, που την έδωσε το ΤΡΟΦΟ, για παράδειγμα, τελείωσε μετά.

Όσον αφορά τις τράπεζες είναι άλλη ιστορία. Άλλη πονεμένη ιστορία. Θα πω πάλι ένα παράδειγμα. Πήγαμε σε μία μεγάλη τράπεζα για τα ωράρια και η διευθύντρια, νέα γυναίκα, στο ερώτημα "γιατί απασχολείτε στις 18.40 κόσμο;" μου απάντησε το εξής καταπληκτικό: "Μα κύριέ μου, τρεις γύρισαν από άδεια και μου ζήτησαν γονική. Το ήθετε εσείς αυτό; Πώς θα λειτουργήσω εγώ;". Γύρισαν από άδεια, ήταν μετά το Πάσχα συγκεκριμένα, και ζήτησαν γονική άδεια. Ήταν δηλαδή τρομακτικό να γυρίσεις από άδεια και να ζητήσεις γονική άδεια για να κοιτάξεις το παιδί σου. Το θεώρησε ως δικαιολογία προφανή και αυτονόητη.

Το θέμα των διευθυντικών στελεχών είναι μία άλλη πονεμένη ιστορία. Σε μεγάλο ξενοδοχείο της Αθήνας, με 75 άτομα προσωπικό, τα 46 ήταν πρόσωπα εμπιστοσύνης, που σημαίνει χαμένες άδειες και χαμένες ώρες. Του ήες ότι δεν είναι δυνατόν ο προϊστάμενος ορόφου ή η προϊσταμένη ιματιοθήκης να είναι προϊσταμένη και σου απαντούν ότι τους ενδιαφέρει το να έχει την ψυχία του ο κόσμος στον όροφο. Βεβαίως, μετά είναι θέμα δικαστηρίων. Εμείς δυστυχώς δεν δικάζουμε.

Ένα άλλο κεφαλαιώδες θέμα είναι η σεξουαλική παρενόχληση, την οποία και δεν έθιξα. Δυστυχώς, με την παρούσα νομοθετική ρύθμιση η σεξουαλική παρενόχληση είναι θέμα βληπτικής μεταβολής, γιατί εκεί καταλήγει, ή θέμα απόλυσης. Εκτός αν το ομολογήσει ο ίδιος, που αυτό δεν γίνεται ποτέ, πάμε σε κλασική διαδικασία.

Ευχαριστώ.

Ελένη Γεωργαρά-Παπαγεωργίου

Προέρχομαι από την Τοπική Αυτοδιοίκηση. Είμαι δημοτική σύμβουλος στο δήμο Κορυδαλλίου και ασχολούμαι με θέματα ισότητας.

Θα ήθελα να σας πω ότι είναι πολύ δύσκολα περιφερειακά να ασχολείται κανείς με αυτά τα θέματα, γιατί δεν στηρίζεται από τα κεντρικά. Με ποια έννοια το ήέω; Δεν έχουμε τους οικονομικούς πόρους στο γραφείο μας, προκειμένου να κάνουμε σοβαρή δουλειά.

Προσπαθούμε, αυτοσχεδιάζοντας, να στηρίξουμε τις γυναίκες που προσέρχονται στα γραφεία μας. Σε συγκεκριμένες περιπτώσεις, επειδή είμαι γιατρός, οι γυναίκες έρχονται περισσότερο στο ιατρείο μου παρά στο γραφείο ισότητας.

Θα ήθελα να σταθώ σε ένα συγκεκριμένο θέμα: στη στήριξη των γυναικών για την παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Δεν έχουν επιμορφωθεί τα αστυνομικά τμή-

ματα, συγκεκριμένα οι διοικητές της περιοχής, προκειμένου να υποδέχονται τις γυναίκες που τους στέλνουμε ή τους ανθρώπους που παραβιάζονται τα ανθρώπινα δικαιώματά τους. Είναι δηλαδή αρνητικοί, θα έλεγα, στη στήριξη αυτών των γυναικών.

Οι γυναίκες όταν πηγαίνουν στο αστυνομικό τμήμα αποθαρρύνονται, υποβαθμίζονται, τις κάνουν να αισθάνονται ότι ίσως το θέλουν να ταλαιπωρούνται. Αναφέρομαι στις γυναίκες που κακοποιούνται και έχω πολλή περιστατικά τον τελευταίο καιρό. Οι γυναίκες που θα ζητήσουν τελικά νομική συμβουλή, είναι ζήτημα αν θα καταφέρει η μία από τις δέκα να πάρει το θάρρος και να προχωρήσει περισσότερο, προκειμένου να φτάσει στη δικαίωση. Συνήθως δεν βρίσκει ανταπόκριση.

Στα περισσότερα περιστατικά που επεμβαίνω, στο αστυνομικό τμήμα η απάντηση είναι ότι τα ήθελε η γυναίκα. Δηλαδή, φτάνουμε στο σημείο να ζητάμε συγγνώμη στο τέλος, γιατί καταλήξαμε στο αστυνομικό τμήμα.

Συγκεκριμένα αυτή την εβδομάδα έχω μία γυναίκα που ταλαιπωρείται και κακοποιείται άγρια από το σύζυγό της, ο οποίος κόντευε να την πνίξει. Με δική μου παρότρυνση, πήγε στο αστυνομικό τμήμα και έκανε μήνυση, ο σύζυγος, όμως, δεν συνελήφθη, πήγε άνετα την επομένη ημέρα στη δουλειά του.

Ξαναπήρα τηλέφωνο το αστυνομικό τμήμα. Δεν μπόρεσαν ήξει να τον συλλάβουν, διότι η περιοχή της δουλειάς του ανήκε στο Λιμενικό Σώμα. Η ερώτησή μου: "Γιατί δεν ειδοποιήθηκε το Λιμενικό Σώμα;"

Τελικά, σήμερα, μετά από μία εβδομάδα, έχουμε μία πανικόβλητη γυναίκα να γυροφέρνει και να μην έχει καταλήξει πουθενά.

Με συγχωρείτε που ροκανίζω κατά κάποιον τρόπο το χρόνο σας, αλλά προτείνω σε όλες αυτές τις συναντήσεις να υπάρχουν και κάποιοι εκπρόσωποι της Πολιτείας από τα αστυνομικά τμήματα, κάποιοι διοικητές, που να ευαισθητοποιούνται σε αυτά τα θέματα και να έχουν μάθει, αν μη τι άλλο, πώς να υποδέχονται αυτές τις γυναίκες που πηγαίνουν πανικόβλητες.

Σας ευχαριστώ πάρα πολύ.

ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΗΣ: Ευχαριστούμε πάρα πολύ τη δημοτική σύμβουλο από τον Κορυδαλλό, για την αναφορά αυτού του περιστατικού.

Θέλω να πω ότι σε οποιαδήποτε περίπτωση και η Γενική Γραμματεία Ισότητας και το ΚΕΘΙ είμαστε ανά πάσα στιγμή στη διάθεσή σας για συνεργασία. Τα θέματα που τίθεται είναι γενικότερα θέματα ευαισθησίας των αστυνομικών κέντρων και οργάνων.

Ραή Μπουκουβάλα

Παρίσταμαι εδώ σαν μια απλή Ελληνίδα πολίτης, πέρα από το ό,τι μπορεί να συνιστά την ταυτότητά μου και την ύπαρξή μου.

Πρέπει να αναπτυχθούν περισσότερο οι ειδικοί φορείς που υπάρχουν και οι οποίοι δεν αφορούν μόνο τις συνειδητοποιημένες γυναίκες, αλλά το σύνολο των Ελληνίδων πολιτών.

Μία καμπάνια από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης. Δεν μιλάω για τα ιδιωτικά κανάλια, που προβάλλουν ακραίες περιπτώσεις. Μιλάω για τους κρατικούς φορείς, που προβάλλουν

την ημέρα της κακοποιημένης γυναίκας, τα δικαιώματα της γυναίκας ή την ισότητα. Μέσω αυτών μπορούμε να κάνουμε κατά καιρούς καμπάνιες για τους ειδικούς φορείς στους οποίους μπορούν να καταφεύγουν οι γυναίκες, ανάλογα με το αν αυτό συνιστά προσβολή της αξιοπρέπειάς τους ή της εργασίας τους.

Πέρα από αυτό, όμως, να επαυξησω αυτό ακριβώς που επικαλέσθηκε η προηγούμενη κυρία, η γιατρός, από τον Κορυδαλλό. Μένω σε έναν πολύ πλούσιο δήμο στην περιφέρεια της Αθήνας. Η ενημέρωση από το δήμο μας πάνω στα γυναικεία θέματα είναι από μηδέν έως ελάχιστη. Πρέπει να πηγαίνουμε να παρακολουθούμε ορισμένες ημερίδες, αλλά δεν είναι όλες οι γυναίκες ενημερωμένες, γιατί έχουμε ένα χείριστο ταχυδρομείο, που δεν συνάδει σε αυτό.

Από προσωπική μου εμπειρία επικαλέστηκα και εγώ την αστυνομία. Συγκεκριμένα για την κακοποίηση της κατάκοιτης ετοιμοθάνατης μητέρας μου σε οίκο ευγηρίας. Απευθύνθηκα σε γυναίκα αρχιφύλακα. Απαίτησα να έχω συμπαράσταση στην κατάσταση που βρισκόμουν ή μια σύσταση στον εργοδότη ή τη θέση της αστυνομίας, αλλά η μόνη θέση ήταν αν θα κάνω μήνυση ή όχι, χωρίς καμία ευθύνη.

Η αστυνομία, λοιπόν, πρέπει να επιμορφωθεί για τον κοινωνικό ρόλο που πρέπει να παίξει και για το πού πρέπει να προωθεί τον πολίτη, ανάλογα με το πρόγραμμα που έχει. Και όχι η γυναίκα αρχιφύλακα να με αποτρέπει να κάνω μήνυση, γιατί σε δύο χρόνια θα έχουν ξεχαστεί τα πάντα και η μητέρα μου θα έχει πεθάνει. Ευχαριστώ.

Ειρήνη Κυβέλου

Γεια σας. Είμαστε από το ίδιο γραφείο του δήμου Κορυδαλλού. Ήθελα να βάλω και μία άλλη παράμετρο που αντιμετωπίζουν οι γυναίκες.

Έχουμε πολύ συντηρητικούς ιερείς.

Πολλές γυναίκες αποφεύγουν να πάνε στα αστυνομικά τμήματα, γιατί ξέρουν εκ των προτέρων πια αντιμετώπιση θα έχουν, και θεωρούν ίσως πιο εύκολο το να πάνε σε έναν ιερέα. Ξέρω προσωπικές περιπτώσεις που η αντιμετώπιση ήταν "Κάνε μόνο υπομονή", "Αυτός είναι ο ρόλος σου", "Αυτά πρέπει να υπομένεις".

Ξέρουμε πολλές περιπτώσεις και μιλάμε πάντα για το δήμο Κορυδαλλού. Έχουν γίνει και πολυκαταστάματα, τα οποία ως μοντέρνο μέσο εξυπηρέτησης των πελατών έχουν τα ρόλερ, για να πηγαίνουν πιο εύκολα.

Ελευθέριος Σγούρος

Καταργήθηκαν προς στιγμήν.

Ειρήνη Κυβέλου

Ξεκίνησαν, όμως. Το ξεκίνημα σημαίνει ότι κάποια στιγμή θα εδραιωθούν.

Θα ήθελα να ξέρω αν έχουν δικαιώματα οι πωλήτριες. Στα μεγάλα σούπερ μάρκετ που υπάρχουν στον Κορυδαλλικό καταστρατηγείται ακόμα και το διάλειμμα. Όταν υπάρχει μεγάλη κίνηση, ενώ δικαιούνται να έχουν μισή ώρα διάλειμμα, δεν τους επιτρέπεται ούτε αυτό.

Ακόμα έχουμε περιπτώσεις εγκύων γυναικών, που δεν έχουν το δικαίωμα να καθίσουν και να ξεκουραστούν πέντε λεπτά.

Ευχαριστώ πολύ.

Ελευθέριος Σγούρος

Θα σας απαντήσω.

Θέμα πρώτον. Θέμα δικαιωμάτων.

Με το διάταγμα 156 του 1994 θεσμοθετήθηκε το εξής: Μόλις αρχίσει η εργασιακή σχέση και εφόσον διαρκέσει πέρα του διμήνου, υποχρεούται ο εργοδότης να δώσει ένα έντυπο, το οποίο υπογράφει η εργαζόμενη ότι το παρέλαβε και στο οποίο αναφέρονται όλοι οι όροι απασχόλησης: ο εργοδότης, ο εργαζόμενος πόσα λεπτά παίρνει, τι θέση εργασίας έχει, πότε παίρνει άδεια, τι άδεια παίρνει. Αυτό λέγεται Έντυπο Αναγγελίας Συλλογικής Σύμβασης Εργασίας, διατάγματος 156 του 1994.

Σε ορισμένες περιπτώσεις γίνονται όργια. Δηλαδή, λέει ας πούμε το σούπερ μάρκετ στον εργαζόμενο ότι έχει υποχρέωση να εργαστεί σε οποιοδήποτε κατάσταση σε όλη την Ελλάδα. Αυτό είναι θέμα δικαστηρίου, δεν έχουμε φτάσει στο σημείο εμείς ως Επιθεώρηση Εργασίας να το καυτηριάζουμε.

Είχαμε τέτοιες περιπτώσεις παλιά, σε ένα μεγάλο και γνωστό σούπερ μάρκετ. Εκεί μπορούσαμε να επεμβούμε. Συγκεκριμένα, στα Ιόνια νησιά μία εργαζόμενη είχε υπογράψει το χαρτί ότι είναι υποχρεωμένη να πάει σε όποιο υποκατάστημα υπάρχει στην Ελλάδα. Ήρθε μία κοπέλα από την Κέρκυρα ή την Κεφαλονιά, δε θυμάμαι, και την έστελνε να πάει σε ένα άλλο νησί του Ιονίου.

Μάλιστα εξανέστη η επιχείρηση, όταν εμείς προσβάλαμε τη μετακίνηση αυτή, γιατί το είχε λέει υπογράψει. Όταν, όμως, το συνδέσαμε, γιατί και εμείς δεν ξέραμε, η γυναίκα δε μας το είπε στην πρώτη φάση. Είναι αυτό που λέμε η ενημέρωση είναι το κεφαλαίωδες. Όταν μας είπε "είμαι και έγκυος", τότε συνδέθηκε αυτή η διάταξη, που θα ήταν ανενεργή για μας, να πας σε όποιο χωριό της Ελλάδας ανοίξει μαγαζί αυτός, με το γεγονός της εγκύου. Αυτόματως το φρενάραμε. Αλλά έπρεπε να μας το πει η γυναίκα ή να το ρωτήσουμε εμείς. Εκεί είναι το πρόβλημα της ενημέρωσης.

Το θέμα του σούπερ μάρκετ.

Στο σούπερ μάρκετ έχουμε μία μόνιμη παράβαση στα μειωμένα ωράρια. Εκεί δυστυχώς, για να λειτουργήσει σωστά ο θεσμός πρέπει σε κάθε μαγαζί να έχει έναν υπάλληλο κάθε μέρα. Δε γίνεται όμως. Εκεί ακριβώς και μάλιστα τώρα, με το νέο εργασιακό νόμο, δίνεται ένα αντικίνητρο, γιατί άμα είναι πάνω από τέσσερις ώρες είναι 7,5% παραπάνω. Έχει ένα μικρό αντικίνητρο.

Το θέμα είναι το εξής: Ότι η μειωμένη απασχόληση ενέχει από μόνη της το πρόβλη-

μα του ελέγχου. Ένα σούπερ μάρκετ που έχει πενήντα ή εξήντα γυναίκες, ένα από τα μεγάλα μαγαζιά στην Αθήνα, είναι δύσκολο.

Το θέμα με τα πατίνια.

Τα πατίνια είναι άληθη ιστορία. Σε πρώτη φάση το έφεραν, το είδαν και οι οι δικοί μας τεχνικοί, τεχνικοί για θέμα ασφάλειας. Δεν είναι μόνο να ξέρω εγώ να κάνω πατίνι, είναι και να μην κτυπήσω τον πελάτη, να μην κτυπήσω το συνάδελφο, πέρα από τη δική μου ασφάλεια. Σε πρώτη φάση το ανέστειλαν.

Το θέμα του διαλείμματος.

Με το διάταγμα του 1999, εφόσον η διάρκεια εργασίας περνάει τις έξι ώρες, σε οποιαδήποτε δουλειά, ο εργοδότης έχει υποχρέωση να παρέχει τουλάχιστον δεκαπέντε λεπτά διάλειμμα. Είναι παράβαση της Εργασιακής Νομοθεσίας αν σε εργασία πέρα των έξι ωρών δεν παρέχεται διάλειμμα.

Το διάταγμα λέει ότι καθορίζεται με συμφωνία εργαζομένων, το διάλειμμα, όμως, είναι δεδομένο και είναι νομοθετημένο από πολύ πιο παλιά, από τα εμπορικά, που θα πρέπει να υπάρχουν καθίσματα, για να μπορούν να ξεκουράζονται για κάποιες ώρες.

Σε περίπτωση δε εγκύου γυναικός αυτό είναι αυτονόητο. Στην περίπτωση των εγκύων γυναικών θα σας πω το εξής: οι μονάδες που απασχολούν πάνω από πενήντα άτομα είναι υποχρεωμένες να έχουν γιατρό εργασίας και τεχνικό ασφάλειας.

Εκεί ο γιατρός εργασίας έχει μεν συμβουλευτικές αρμοδιότητες, αποφασιστικής σημασίας δε. Διότι θα πρέπει να καταφύγει στο γιατρό εργασίας η εργαζόμενη και να απαιτήσει τη μέσω αυτού συμβουλή, υπόδειξη στον εργοδότη να τηρήσει ό,τι θα πει ο γιατρός, για να αντιμετωπίσει το πρόβλημα της εγκυμοσύνης.

Όπως πολύ σωστά λέει ο νόμος ότι σε περίπτωση που η γυναίκα δούλεψε νυκτερινή βάρδια, μετά την επιστροφή της από τη γέννα, μέσω του γιατρού εργασίας ή και του ΙΚΑ, μπορεί να ζητήσει αλλαγή της βάρδιας. Είναι, λοιπόν, απαραίτητη η ύπαρξη γιατρού εργασίας. Ουσιαστική. Γιατί έχουμε και μαιμούδες γιατρούς εργασίας. Να τα λέμε με το όνομά τους τα πράγματα.

Άρα, οι εργαζόμενες θα πρέπει, βέβαια μιλάμε για επιχειρήσεις άνω των πενήντα ατόμων, να ζητούν την παρουσία και τη συμβουλή του γιατρού εργασίας.

Ευχαριστώ.

ΣΥΝΕΔΡΟΣ:

Θα ήθελα ως νομικός να θέσω τα εξής ερωτήματα στον κύριο Σγούρο:

Πρώτον, μετά από τη ψήφιση του νόμου, που έχει δεχθεί οξύτερη κριτική κυρίως από συνδικαλιστικές οργανώσεις, για τις εργασιακές σχέσεις, πώς βλέπει από την εμπειρία του το ρόλο του επιθεωρητή Εργασίας σήμερα;

Δεύτερον, σχετικά με τα πρόστιμα, έχει διακριτική ευχέρεια ένας επιθεωρητής, χωρίς να είναι περιορισμένα και σαφή τα όρια δράσης του, να επιβάλει πρόστιμα κατά το δοκούν;

Ευχαριστώ.

Ελευθέριος Σγούρος

Πολύ σύντομα, γιατί έχουμε φύγει πάρα πολύ από το χρόνο και αυτό είναι σε βάρος των άλλων ομιλητών.

Δύο πράγματα. Ο νέος νόμος, ο εργασιακός νόμος, δεν τον κρίνω, είμαι ελεγκτικό όργανο, εισάγει τους θεσμούς, την κατάργηση της υπερωρίας, τη διευθέτηση του χρόνου εργασίας, που γίνεται πάντα με τη συναίνεση των συνδικαλιστικών φορέων ή εταιρών και τα λοιπά. Εμείς ελέγχουμε, δεν κρίνουμε.

Τώρα για τα πρόστιμα.

Τα πρόστιμα έχουν μια κλιμάκωση από 50.000 δραχμές έως 3.000.000, αναλόγως της βαρύτητας της παράβασης, της ποιότητας του εργοδότη, της τυχόν επανάληψης ομοίων ή και άλλων παραβάσεων. Το σχετικό έντυπο έχει όλες αυτές τις προϋποθέσεις και ο επιθεωρητής Εργασίας κρίνει.

Μάλιστα, αν εξαιρέσουμε τους ειδικούς επιθεωρητές, που έχουμε το δικαίωμα αυτό κατευθείαν μόνοι μας, χωρίς καμία άλλη παρέμβαση, στις τοπικές επιθεωρήσεις, το πρόστιμο κατ' αρχάς το εισηγείται ο προϊστάμενος της υπηρεσίας και το επιβάλλει ο διευθυντής της Περιφέρειας.

Υπάρχει και μία τέτοια διαδικασία, ώστε να είναι πιο αξιόπιστο και πιο μετρημένο και χωρίς να έχει άλλο επηρεασμό. Δηλαδή, εισηγείται ο διαπιστώνσας την παράβαση και εν συνεχεία με την εισηγητική έκθεση και τα πραγματικά περιστατικά, ο διευθυντής της Περιφέρειας επιβάλλει το πρόστιμο.

Υπάρχει το Διοικητικό Εφετείο και οι διάφορες διαδικασίες μετά. Οι ειδικοί επιθεωρητές, όμως, έχουν το δικαίωμα να επιβάλλουν κατά το δοκούν το πρόστιμο. Αυτή είναι η ειδοποιός διαφορά μας, διότι έχουμε και μία άλλη ιδιαιτερότητα στο χώρο της δουλειάς μας.

Ευχαριστώ.

ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΗΣ: Να ευχαριστήσουμε θερμά τους σημερινούς καλεσμένους μας, την κυρία Fischer, την κυρία Mueller, την κυρία Μαντούβαλου και τον κύριο Σγούρο, για την παρουσία τους, τις εισηγήσεις τους και τις διευκρινίσεις τους, και όλους εσάς.

ΔΙΑΛΕΙΜΜΑ

ΕΝΟΤΗΤΑ Γ'

"Από τη νομοθεσία στην καθημερινή πρακτική"

Συντονίστρια: **Μαρία Στρατηγάκη**

Γενική διευθύντρια του ΚΕΘΙ

Τα αποτελέσματα του προγράμματός μας, στο πλαίσιο του οποίου είναι και η σημερινή ημερίδα, θα μας τα παρουσιάσει ο συντονιστής του προγράμματος, ο κύριος Κεχριώτης, ο οποίος συνεργάζεται με το ΚΕΘΙ, ακριβώς γι' αυτό το πρόγραμμα.

Οφείλω να ομολογήσω ως διευθύντρια του ΚΕΘΙ ότι έχει αποδειχθεί πραγματικά ένας πάρα πολύ άξιος συνεργάτης και ελπίζουμε να συνεχίσουμε τη συνεργασία μας με τη συνέχεια του προγράμματος, αν υπάρξει.

Ο κύριος Κεχριώτης, παρακαλώ.

Βαγγέλης Κεχριώτης

Δικηγόρος, συντονιστής προγράμματος

Καλησπέρα και από εμένα.

Το πρόγραμμα, οι δράσεις του και τα μερικά αποτελέσματα έχουν ήδη αναλυθεί και επίσης μπορείτε να τα βρείτε στη γραμματεία μας.

Ως προς τα ειδικότερα σημεία θα θυμάστε ότι στην πρώτη συνεδρία επέμεινε σε αυτά η κυρία πρόεδρος. Περαιτέρω εξειδίκευση των αποτελεσμάτων, τουλάχιστον όσον αφορά τη νομική βοήθεια, τον τρόπο παροχής καθώς και τις δύο εκδόσεις, θα γίνει από τους υπόλοιπους ομιλητές.

Επί τροχάδην, λοιπόν, να σας πω μερικά χαρακτηριστικά σημεία ως προς την ανταλλαγή εμπειρίας και καλών πρακτικών μεταξύ των εταίρων. Δεν θα περιγράψω τους εθνικούς, των οποίων τη δράση λίγο πολύ γνωρίζετε, αλλά θα αναφερθώ στους διακρατικούς, οι οποίοι είναι αξιόλογα ιδρύματα του εξωτερικού, τα οποία έχουν να επιδείξουν δραστηριότητα τόσο στον ευρωπαϊκό χώρο όσο και ειδικότερα σε ζητήματα ισότητας.

Μέσα από τις τρεις συναντήσεις που έγιναν, δύο στην Αθήνα και μία στην Ιταλία, τέ-

θηκαν οι βάσεις της συνεργασίας. Καθ' όλη τη διάρκεια του χρόνου υπήρχε συνεχής επαφή και ολοκληρωνόταν από τη μία πλευρά "Ο Οδηγός Καλών Πρακτικών" και συμπληρωνόταν το κοινό κείμενο, ενώ από την άλλη υπήρχαν κοινές αποφάσεις και κοινές πρωτοβουλίες ως προς την καλύτερη ολοκλήρωση του προγράμματος, όπως για παράδειγμα η δική μας ενημέρωση ως προς τις δικές τους προσπάθειες και κατακτήσεις, νομοθετικές ή άλλες.

Ιδιαίτερα θα ήθελα να αναφερθώ στην Ένωση Ευρωπαϊών Γυναικών Νομικών. Είχαμε την τιμή και τη χαρά να έχουμε κοντά μας την πρόεδρο αυτής της πρωτοβουλίας γυναικών. Το ΚΕΘΙ, παρ' ότι δεν ήταν αρχικά εταίρος με την EWLA, συνεργάστηκε αρκετά στενά μαζί της. Ήμασταν καλεσμένοι στο δεύτερο συνέδριό τους και μπορέσαμε εκεί να αναπτύξουμε περισσότερο τις απόψεις μας καθώς έχουμε αναλάβει ως προς την προσπάθεια αυτή την οικονομική στήριξη της Βάσης Δεδομένων και Δικτύωσης, που είχε δημιουργηθεί μεταξύ των γυναικών. Πιστεύουμε η συνεργασία να προχωρήσει και να είναι ακόμα πιο γόνιμη και για τους δύο.

Η δημοσιότητα που επετεύχθη στο πλαίσιο του προγράμματος. Εδώ θα πρέπει να αναφέρω την συντονισμένη προσπάθεια των στελεχών τόσο της Αθήνας όσο και της περιφέρειας, διότι πραγματικά διαπιστώσαμε ως προς τα περιφερειακά παραρτήματα, και πρέπει να το πω, από τα δημοσιεύματα του έντυπου Τύπου και από τις εκπομπές στα ηλεκτρονικά μέσα μαζικής ενημέρωσης, ότι υπήρξε πολύ μεγάλη πληροφόρηση. Ιδιαίτερα στην περιφέρεια, που παρουσιάστηκαν και οι περισσότερες υποθέσεις προς επίλυση και παραπομπή.

Ως προς την έντυπη, λοιπόν, και την ηλεκτρονική δημοσιογραφία, που ήταν οι στόχοι μας, ξεκινήσαμε στις 23 Οκτωβρίου με μία συνέντευξη Τύπου και στη συνέχεια τροφοδοτούσαμε τα μέσα μαζικής ενημέρωσης με σχετικά στοιχεία και αναφορές για την πρόοδο της δουλειάς μας.

Ως προς το ειδικό κοινό, όπως ήταν οι νομικοί. Διοργανώσαμε μια ημερίδα στις 2 Νοεμβρίου στο Δικηγορικό Σύλλογο Αθηνών.

Επί τροχάδην πάλη θα αναφέρω τα ονόματα των ομιλητών: Η κυρία Σπινέλλη, καθηγήτρια Εγκληματολογίας, που είχαμε τη χαρά να την ακούσουμε το πρωί, η κυρία Σπηλιωτοπούλου, δικηγόρος και εμπειρογνώμονας της Ευρωπαϊκής Επιτροπής σε θέματα ισότητας των δύο φύλων, η κυρία Χρονάκη, πανεπιστημιακός, και η κυρία Καζιάνη, συνάδελφος. Υπήρξε συμμετοχή των δικηγόρων καθώς και γυναικείων οργανώσεων και φορέων.

Δημοσιοποίηση του προγράμματος στο ευρύ κοινό.

Αρκεί και μόνο να αναφέρω την καμπάνια, η οποία εν όψει και της Ημέρας της Γυναίκας, την 8η Μαρτίου, σχεδιάστηκε και τέθηκε σε εφαρμογή, κυρίως μέσω των περιπτέρων των οποίων αναπτύξαμε στις πέντε πόλεις, δηλαδή Αθήνα και παραρτήματα.

Σε πολυσύχναστα σημεία και πλατείες των συγκεκριμένων πόλεων στήθηκαν περίπτερα και όλα τα στελέχη ανέλαβαν περιοδικά να ενημερώνουν τις γυναίκες για τα δικαιώματά τους καθώς και να μοιράσουν το σχετικό πληροφοριακό υλικό.

Ως προς την εκπαίδευση και πληροφόρηση των επαγγελματιών.

Εδώ αξίζει να αναφερθούν τα σεμινάρια σε νομικούς. Δωδεκάωρα σεμινάρια σε τομείς, που όπως ακούσατε, αφορούσαν Ευρωπαϊκό, Συνταγματικό και Εργατικό Δίκαιο και τα οποία παρακολούθησαν συνολικά 130 νομικοί.

Υπήρξε σημαντική προσέλευση σε βαθμό που αναγκαστήκαμε να αρνηθούμε τη συμμετοχή επιπλέον συναδέλφων, γιατί επιθυμούσαμε ολιγομελή τμήματα που θα απέδιδαν περισσότερο με την ενεργό συμμετοχή και συζήτηση. Μέσα από τη διαδικασία αυτή ένα πολύ γρήγορο συμπέρασμα που βγαίνει είναι η ανατροπή του μύθου ότι οι δικηγόροι δε θέλουν τη νομική βοήθεια επειδή δεν τους συμφέρει.

Επιτρέψτε μου προσωπικά να πιστεύω ότι δεν ισχύει αυτό, γιατί είχαμε τη χαρά να διαπιστώσουμε ότι δικηγόροι με εντυπωσιακά βιογραφικά, με αρκετή εξειδίκευση και εμπειρία στο χώρο του δικαίου και αντίστοιχα ποιοτική εργασία, ήθελαν να συμμετάσχουν στα αντίστοιχα σχήματα βοήθειας και στα σεμινάρια.

Πιστεύουμε ότι είναι αρκετά απλή και οικονομική η λύση, η μετεκπαίδευση, αν θέλετε, των δικηγόρων και αντίστοιχα η ένταξή τους σε προγράμματα νομικής βοήθειας, καθώς η ευαισθητοποίηση δεν λείπει.

Στην επαγγελματική εκπαίδευση των νομικών έρχεται να προστεθεί η ημερίδα που συνδιοργανώθηκε από τους εμπλεκόμενους φορείς και απευθυνόταν στους επιθεωρητές Εργασίας.

Η ημερίδα αυτή αποτέλεσε το γεγονός για μια πολύ στενότερη συνεργασία, που είχε ήδη εδραιώσει η υπ' αριθμ. 9393 απόφαση της 19/1/2001 του υπουργού Εργασίας, περί Σύστασης Επιτροπής για συγκρότηση ομάδας εργασίας για την εφαρμογή της νομοθεσίας που αφορά τις συνθήκες και τους όρους εργασίας των γυναικών στην αγορά εργασίας.

Εκεί συμμετέχουν εξωτερικοί εμπειρογνώμονες, αλλιά και το ΚΕΘΙ, η Διεύθυνση Όρων Εργασίας του Υπουργείου Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων, η Γενική Γραμματεία Ισότητας και το Σώμα Επιθεώρησης Εργασίας.

Το προτελευταίο που θα ήθελα να αναφέρω ως προς τα αποτελέσματα είναι ιδιαίτερα η νομική βοήθεια. Το πιθανικό σχήμα νομικής βοήθειας, το οποίο εφαρμόσαμε αμέσως μετά την ολοκλήρωση των σεμιναρίων. Τα σεμινάρια ολοκληρώθηκαν γύρω στις 15 Ιανουαρίου και για την πέμπτη πόλη και πλέον όσοι απασχολήθηκαν, όσοι συμμετείχαν στα σεμινάρια είχαν το δικαίωμα μέσα από τη λίστα που καταρτίστηκε, ανάλογα με τα ιδιαίτερα προσόντα τους και ανάλογα με το είδος της υπόθεσης που μας απασχολούσε, να αναλάβουν σχετική παραπομπή.

Ως προς τη διαδικασία προηγούνταν μία επαφή της ενδιαφερόμενης γυναίκας με το σύμβουλο του ΚΕΘΙ. Στην περίπτωση που ο τελευταίος έκρινε ότι το θέμα δεν μπορούσε να μείνει σε συμβουλευτικό επίπεδο και χρειαζόταν δικαστική ή εξωδικαστηριακή εκπροσώπηση, η υπόθεση χρεωνόταν σε έναν δικηγόρο, είτε από τη λίστα που είχε σχηματιστεί είτε επιλογής της συμβουλευομένης, για να τη χειριστεί. Αντίστοιχα τα έξοδά του και η αμοιβή του καλύπτονταν από εμάς.

Οι αριθμοί ίσως είναι περιττοί, αλλιά γύρω στις 65 υποθέσεις έχουν χρεωθεί έως σήμερα και πολλές από αυτές έχουν ήδη διεκπεραιωθεί από συναδέλφους.

Ως προς το θέμα αυτό και επειδή έχει γίνει σχετικά αναφορά από την εκπρόσωπο του υπουργείου Δικαιοσύνης, την κυρία Ανθήμου, καθώς και την κυρία Τσουρούτη, που έχουμε τη χαρά να είναι μαζί μας, θα πρέπει να σταθώ στη Σύσταση Ομάδας Εργασίας του υπουργείου Δικαιοσύνης, με αντικείμενο την επεξεργασία ρυθμίσεων νομικής συνδρομής (υπ' αριθμ. 32276/7-6-2001 απόφαση). Στην ομάδα αυτή συμμετέχουν εκπρόσωποι του υπουργείου Δικαιοσύνης, του Πρωτοδικείου, του Εφετείου, του Δικηγορικού Συλλόγου Αθηνών, της Ομοσπονδίας Νέων και Ασκουμένων Δικηγόρων, της Γενικής Γραμματείας Ισότητας, της Γενικής Γραμματείας Νέας Γενιάς καθώς και του ΚΕΘΙ.

Στόχος μας είναι να δοθεί η ευκαιρία για μια μονιμότερη και ικανοποιητικότερη λύση, μία νομική ρύθμιση από αυτές που ανέφερε η κυρία Σπινέλλη. Πιστεύουμε ότι η πρωτοβουλία αυτή, που ξεπερνά τα χρονικά και άλλα πλαίσια του προγράμματός μας, αποτελεί μεγάλο βήμα για την ακώλυτη πρόσβαση στη δικαιοσύνη και επίσης, ότι έρχεται να ικανοποιήσει το αίτημα πλήθους κοινωνικών φορέων, δικηγορικών συλλόγων, καθώς και των νομικών του ΚΕΘΙ.

Για τις εκδόσεις θα σας πω μόνο για το φυλλάδιο "Δικαίωμα στην Ισότητα", το οποίο μέχρι στιγμής έχει τυπωθεί σε 15.000 αντίτυπα και έχει διανεμηθεί σε οργανώσεις και φορείς. Σε αυτό περιλαμβάνονται οι τελευταίες νομοθετικές ρυθμίσεις, αλλιά και χρήσιμες διευθύνσεις, όπου η εργαζόμενη γυναίκα μπορεί να προσφύγει, όταν τα δικαιώματά της θίγονται.

Στην οκτασέλιδη αυτή έκδοση θα προστεθούν ο διακρατικός "Οδηγός Καλών Πρακτικών", για τον οποίο μίλησε η κυρία Πετρόγλου και το "Νομικό Εγχειρίδιο", το οποίο συνέγραψε η κυρία Λιαδή, με την επιμέλεια της κυρίας Κωσταβάρα.

Όσον αφορά το "Νομικό Εγχειρίδιο", που από όσο γνωρίζω, εκδίδεται για πρώτη φορά και έχει ως σκοπό να συλλέξει τη νομοθεσία και τη νομολογία σχετικά με την ισότητα και να χρησιμοποιηθεί ως εργαλείο από κάθε εφαρμοστή του δικαίου. Εμείς δεσμευτήκαμε ήδη να το αποστείλουμε, μόλις εκδοθεί, στους νομικούς που συμμετείχαν στα σεμινάρια και στην παροχή της νομικής βοήθειας, ως επιπλέον εργαλείο, αλλιά και σε κάθε δικαστική ένωση ή κάθε αρμόδιο φορέα, ο οποίος πιστεύουμε ότι θα μπορεί να προσφύγει σε αυτό.

Κλείνοντας ήθελα να προσθέσω τις ευχαριστίες μου και εγώ σε όλους αυτούς που πραγματικά συνέβαλαν τόσο στην υλοποίηση του προγράμματος -το διάστημα που βρίσκομαι στο ΚΕΘΙ είναι μικρό, είχα, όμως, πραγματικά την τύχη να συνεργαστώ με ικανούς ανθρώπους- αλλιά και να ευχαριστήσω όσους ειδικότερα συνέβαλαν στην ολοκλήρωση της ημερίδας.

Ευχαριστώ πολύ.

ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΡΙΑ: Ευχαριστώ τον κύριο Κεκριώτη.

Η γκάμα των δραστηριοτήτων ήταν πάρα πολύ μεγάλη και στοιχειογραφικά και θεματικά και έτσι πραγματικά χρειάστηκε μία πολύ λεπτομερής μεθοδική εργασία, για να μπορέσουμε να εκμεταλλευτούμε πραγματικά όλη τη δυνατότητα που μας έδινε ο συγκεκριμένος προϋπολογισμός του προγράμματος.

Να προχωρήσουμε στις επόμενες ομιλίες.

Όταν σχεδιάζουμε το πρόγραμμα πρέπει αναγκαστικά να γράφουμε τα πρακτικά αποτελέσματα. Τι θα γίνει, τι εκθέσεις θα βγουν; Υπάρχει συγκεκριμένο κουτί μέσα στο πρόγραμμα και εκείνη τη στιγμή δεν καταλαβαίνεις αυτό που λες αν θα έχει μία πρακτική μορφή, πώς θα είναι.

Έτσι, λοιπόν, βάλουμε αυτά τα δύο εργαλεία, τον "Διακρατικό Οδηγό" και το "Εγχειρίδιο της Νομοθεσίας", χωρίς να ξέρουμε, όλοι που σχεδιάζαμε το πρόγραμμα, τι ακριβώς θα είναι.

Με μεγάλη μας ευχάριστη έκπληξη βλέπουμε τώρα αυτά τα δύο εργαλεία να αναπτύσσονται και να αποκτούν μια υπόσταση, η οποία, όπως θα ακούσουμε, είναι πολύ συγκεκριμένη και ελπίζουμε να είναι και πάρα πολύ χρήσιμη. Οι επόμενες δυο ομιλίες έχουν ακριβώς την παρουσίαση αυτών των δύο εργαλείων, που θα εκδοθούν κιόλας.

Η κυρία Πετρόγλου είναι δικηγόρος, εξειδικευμένη στο Εργατικό Δίκαιο και γενική γραμματέας της Εταιρείας Εργατικού Δικαίου και Κοινωνικών Ασφαλίσεων. Ένα άλλο χαρακτηριστικό της, που θέλω να προσθέσω, είναι ότι συμμετέχει μαζί με την κυρία Σπηλιωτοπούλου στη μεταφορά των Ευρωπαϊκών Οδηγών στην Κύπρο, για να εναρμονιστεί το Δίκαιο της Κύπρου όσον αφορά την ισότητα με το Ευρωπαϊκό Δίκαιο εν όψει της ένταξης της.

Έτσι, λοιπόν, είναι το πλέον κατάλληλο άτομο για να δουλέψει αυτόν τον "Διακρατικό Οδηγό των Καλών Πρακτικών". Την ευχαριστώ και πάρα για τη συμμετοχή της στο πρόγραμμα και την ακούμε με προσοχή.

Παναγιώτα Πετρόγλου

Δικηγόρος,

Γενική γραμματέας της Εταιρείας Εργατικού Δικαίου και Κοινωνικών Ασφαλίσεων

Ευχαριστώ πολύ το Κέντρο Ερευνών για θέματα Ισότητας, που με τίμησε ιδιαίτερα, αναθέτοντάς μου το συντονισμό των διακρατικών εταίρων και τη συγγραφή του "Οδηγού Καλών Πρακτικών για την Άσκηση των Δικαιωμάτων Ισότητας των Φύλων".

Όπως προαναφέρθηκε, ο Οδηγός αυτός είναι ένα από τα αποτελέσματα του προγράμματος "Δικαιώματα Ισότητας: Από τη νομοθεσία στην καθημερινή πρακτική", που διοργάνωσε το ΚΕΘΙ στο πλαίσιο του 4ου Προγράμματος Δράσης για τις Ίσες Ευκαιρίες για Γυναίκες και Άνδρες.

Δεδομένης της στενότητας του χρόνου, θα προσπαθήσω να παρουσιάσω το σκοπό και το περιεχόμενο του "Οδηγού Καλών Πρακτικών" και στη συνέχεια ορισμένα από τα ζητήματα που αναπτύσσονται στα κεφάλαιά του για τη νομική βοήθεια και τη δικαστική διαδικασία, όσο γίνεται με μεγαλύτερη συντομία.

1. Παρουσίαση του "Οδηγού Καλών Πρακτικών για την Άσκηση των Δικαιωμάτων Ισότητας των Φύλων"

Όπως προανέφερε ο κ. Σγούρος, η ισότητα των φύλων δεν επιτυγχάνεται μόνο μέσω της σχετικής νομοθεσίας. Χρειάζεται επιπλέον να διερευνηθούν και να υιοθετηθούν τα μέτρα εκείνα που θα καταστήσουν πιο αποτελεσματική την άσκσή τους στην καθημερινή ζωή.

Πράγματι, η εμπειρία και η έρευνα έχουν δείξει ότι στα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης τα επίπεδα δικαστικής επιδίωξης των δικαιωμάτων ισότητας και των σχετικών καταγγελιών είναι πολύ χαμηλά σε σχέση με τις υφιστάμενες διακρίσεις και ανισότητες, που κυρίως επηρεάζουν τις γυναίκες. Η έλλειψη πληροφόρησης και υποστήριξης, η ανεργία (κυρίως μακρόχρονη) των γυναικών, οι δυσκολίες στη συλλογή των αποδείξεων, ο φόβος εκδικητικών μέτρων σε βάρος των θυμάτων διάκρισης και/ή των μαρτύρων τους καθώς και το κοινωνικοοικονομικό πλαίσιο, το οποίο ακόμη προωθεί την εικόνα των γυναικών ως πλησιάζοντων εργαζομένων και αναπαράγει τον εγκλωβισμό ενός όλο και μεγαλύτερου αριθμού γυναικών στη φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό, είναι σοβαροί λόγοι για την κατάσταση αυτή.

Εν όψει των ανωτέρω, ο Οδηγός επιχειρεί να καταγράψει και να αναδείξει τις καλές πρακτικές, που προωθούν και διασφαλίζουν την άσκηση των δικαιωμάτων ισότητας των φύλων στις χώρες των πέντε εταίρων του προγράμματος (Αυστρία, Γαλλία, Γερμανία, Ελλάδα, Ιταλία), εμπλουτισμένες με μερικούς γενικούς προβληματισμούς και προτάσεις για μελλοντική δράση. Σκοπός του Οδηγού είναι να βοηθήσει για μεγαλύτερη ευαισθητοποίηση και ανταλλαγή εμπειριών σε αυτόν τον τομέα. Παρ' ότι απευθύνεται κατ' αρχήν στους σχεδιαστές πολιτικής, ελπίζουμε ότι θα είναι επίσης ένα χρήσιμο εργαλείο για όλους τους παράγοντες, που εμπλέκονται άμεσα ή έμμεσα στην επιδίωξη των δικαιωμάτων ισότητας: Κράτος, περιφερειακές και τοπικές διοικήσεις, οργανισμούς ισότητας, επιθεωρητές Εργασίας, συνδικαλιστές συνδικαλιστικών οργανώσεων, εργαζομένων και εργοδοτών, μη κυβερνητικές οργανώσεις, εργοδότες, αλλιά και την κάθε γυναίκα και τον κάθε άνδρα.

Το περιεχόμενο του Οδηγού βασίστηκε στις απαντήσεις των πέντε διακρατικών εταίρων σε ένα ερωτηματολόγιο, που περιελάμβανε τα θέματα κλειδιά στο πεδίο της άσκησης των δικαιωμάτων της ισότητας και τα οποία αντιστοιχούν στις επικεφαλίδες των εννέα κεφαλαίων του Οδηγού:

1. Υπηρεσίες πληροφόρησης/συμβουλευτικής σε θέματα απασχόλησης των γυναικών.
2. Υπηρεσίες νομικής συμβουλευτικής: από συνδικαλιστικές οργανώσεις εργαζομένων, από επιθεωρήσεις Εργασίας, από ανεξάρτητα σώματα και οργανισμούς για την ισότητα, με ημικρατική ή ιδιωτική πρωτοβουλία καθώς και νομική βοήθεια για νομική συμβουλευτική.
3. Νομική βοήθεια: από τη νομοθεσία, από συνδικαλιστικές οργανώσεις εργαζομένων, με ιδιωτική πρωτοβουλία καθώς και πιλοτικά σχήματα νομικής βοήθειας στο πλαίσιο προγραμμάτων ισότητας.
4. Δικαστική διαδικασία: ενεργητική νομιμοποίηση για την κίνησή της, διάρκεια των διαδικασιών, προστασία των θυμάτων διάκρισης και/ή των μαρτύρων τους από εκδικητικά μέτρα του εργοδότη, βάρος απόδειξης και προβλεπόμενες κυρώσεις.

5. Μηχανισμοί ελέγχου εφαρμογής της νομοθεσίας για την ισότητα των φύλων σε εθνικό επίπεδο (ανεξάρτητοι οργανισμοί και Επιθεώρηση Εργασίας) καθώς και σε διεθνές επίπεδο. Το Προαιρετικό Πρωτόκολλο στη Σύμβαση για την Εξάλειψη κάθε μορφής διάκρισης σε βάρος των γυναικών - CEDAW).

6. Δικτύωση: μέσα στις συνδικαλιστικές οργανώσεις των εργαζομένων, μεταξύ των μη κυβερνητικών οργανώσεων, μεταξύ νομικών, μεταξύ ανεξαρτήτων σωμάτων και οργανισμών ισότητας, μεταξύ γυναικών εκλεγμένων στις τοπικές εκλογές καθώς και μέσω της δημιουργίας τραπεζών δεδομένων και virtual forums.

7. Εκπαίδευση/κατάρτιση των δικηγόρων, δικαστών, επιθεωρητών Εργασίας.

8. Καμπάνιες, ως εργαλείο πίεσης για συνταγματικές και νομοθετικές εξελιξεις καθώς και για ενημέρωση και ευαισθητοποίηση. Και τέλος,

9. Πολιτικές φιλικές προς την ισότητα: μέτρα θετικών δράσεων, κρατικές επιδοτήσεις/χορηγήσεις και διαγωνισμοί δημοσίων έργων, υπηρεσιών και προμηθειών καθώς και απονομή βραβείων/σφραγίδων ποιότητας.

Κάθε κεφάλαιο του Οδηγού (και όπου απαραίτητο και οι υποδιαιρέσεις του) χωρίζεται σε 4 μέρη: ανάλυση της κατάστασης στις χώρες των εταίρων, προβληματισμοί, καλές πρακτικές και προτάσεις. Οι περισσότεροι από τους προβληματισμούς και τις προτάσεις που αναπτύσσονται βασίζονται σε κοινοτικά κείμενα, εκθέσεις εμπειρογνομημόνων στο κοινοτικό δίκαιο και έρευνες σε ευρωπαϊκό δίκαιο.

Ειδικότερα, πολυτίμητο υλικό για πολλούς από τους προβληματισμούς και τις προτάσεις, που περιέχονται στο κεφάλαιο "Δικαστική Διαδικασία" του Οδηγού, αποτέλεσε μια ευρεία συγκριτική μελέτη σχετικά με την προσφυγή στη δικαστική διαδικασία για την άσκηση των δικαιωμάτων ισότητας στα (12 τότε) κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η οποία διεξήχθη κατά τα έτη 1993-1995 από τους Barry Fitzpatrick, Ursula O'Hare, Jeanne Gregory, Robert Knegt και Judith Blom για τη Γενική Διεύθυνση V της Ευρωπαϊκής Επιτροπής.

Επιπλέον, θα πρέπει να τονιστεί ότι η συγγραφή του Οδηγού συνέπεσε με τη συνεχιζόμενη διαδικασία για την τροποποίηση της Οδηγίας του Συμβουλίου 76/207/ΕΟΚ περί της εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών, όσον αφορά την πρόσβαση στην απασχόληση, την επαγγελματική εκπαίδευση και προώθηση και τις συνθήκες εργασίας.

Στο πλαίσιο αυτό, οι προτάσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και η δημόσια συζήτηση, που έλαβε χώρα με την ευκαιρία αυτή, έχουν ήδη επικεντρωθεί σε θέματα που αναπτύσσονται στον Οδηγό αυτόν, όπως: η σύσταση ανεξάρτητων οργανισμών ισότητας, η ενεργητική νομιμοποίηση σωματείων, μη κυβερνητικών οργανώσεων και ανεξάρτητων οργανισμών για την κίνηση δικαστικής ή άλλης διαδικασίας για λογαριασμό ή προς υποστήριξη του θύματος, οι ομαδικές αγωγές, η προστασία των εναγόντων/προσφευγόντων και/ή των μαρτύρων τους από εκδικητικά μέτρα του εργοδότη, το βάρος απόδειξης, η αποτελεσματική δικαστική προστασία και οι αποτελεσματικές κυρώσεις, τα ετήσια προγράμματα ισότητας, τα μέτρα θετικών δράσεων, οι διαδικασίες δημόσιων προμηθειών κ.λπ.

Εν όψει αυτού, για τη διατύπωση των προβληματισμών και των προτάσεων που περιέχονται στον Οδηγό, έχουν ληφθεί υπόψη: το βιβλίο της Σοφίας Κουκούλη-Σπηλιωτοπούλου "Από την τυπική στην ουσιαστική ισότητα των φύλων. Η προτεινόμενη τροποποίηση της Οδηγίας 76/207". Σχόλια και προτάσεις", η έκθεση της ευρωβουλευτού Heidi Hautala προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, καθώς και οι προτάσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και οι σχετικές διακηρύξεις γυναικείων μη κυβερνητικών οργανώσεων σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο, όπως ο Ελληνικός Σύνδεσμος για τα Δικαιώματα της Γυναίκας, η Γερμανική Ένωση Γυναικών Νομικών (DJB), η Ένωση Γυναικών της Νότιας Ευρώπης (AFEM) και η Ευρωπαϊκή Ένωση Γυναικών Νομικών (EWLA).

2. Νομική Βοήθεια

Σε όλες τις χώρες των εταίρων, η νομική βοήθεια που προβλέπεται από τη δικονομία ή ειδικούς νόμους, η κρατική δηλαδή νομική βοήθεια, χορηγείται υπό αυστηρές εισοδηματικές προϋποθέσεις, που εμποδίζουν την πρόσβαση σε αυτήν των θυμάτων διάκρισης λόγω φύλου.

Πράγματι, στις υποθέσεις εργατικού δικαίου και κοινωνικής ασφάλισης, που κυρίως εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του κοινοτικού δικαίου της ισότητας των φύλων, οι ενάγοντες/ενάγουσες ή οι προσφεύγοντες/προσφεύγουσες πολύ σπάνια θα μπορούσαν να υπαχθούν στην έννοια του "απόρου": οι αποθιμμένοι/-ες είχαν εισοδήματα μέχρι την απόρυσή τους, οι εργαζόμενοι/-ες συνεχίζουν να έχουν εισοδήματα από την εργασία τους και οι συνταξιούχοι από τη σύνταξή τους.

Πέραν όμως της κρατικής νομικής βοήθειας, σε ορισμένα κράτη-μέλη, νομική βοήθεια παρέχεται δωρεάν από τις συνδικαλιστικές οργανώσεις των εργαζομένων (Αυστρία, Ιταλία) καθώς και από ιδιωτικές πρωτοβουλίες, όπως π.χ. το αυστριακό σωματείο, Ταμείο Νομικής Βοήθειας για τις Γυναίκες (Legal Aid Fun. For Women), που ιδρύθηκε με πρωτοβουλία της Αυστριακής Ένωσης Γυναικών Νομικών καθώς και της Ένωσης Καταφυγίου Γυναικών της Βιέννης. Το Ταμείο αυτό υποστηρίζει τις γυναίκες και τα παιδιά τους σε διοικητικές και σε δικαστικές διαδικασίες σε όλους τους κλάδους του δικαίου (εργατικό, κοινωνική ασφάλιση, οικογενειακό, προστασία κατά της βίας) χρηματοδοτώντας την εκπροσώπησή τους από νομικό παραστάτη, δικηγόρο. Οι προς χρηματοδότηση υποθέσεις επιλέγονται από μία επιτροπή νομικών και κοινωνικών λειτουργών με κριτήριο αφενός την προώθηση υποθέσεων-πιλότων για τη διαμόρφωση νομολογίας σε ζητήματα γενικότερου ενδιαφέροντος και αφετέρου την υποστήριξη των γυναικών, που βρίσκονται σε οικονομικά δύσκολες καταστάσεις.

Το 1999 χρηματοδοτήθηκαν 20 υποθέσεις και το 2000 17 υποθέσεις, από τις οποίες περίπου το 1/3 υπήρξαν υποθέσεις-πιλότοι. Όλες οι υποθέσεις αυτές δεν θα μπορούσαν να είχαν αχθεί ενώπιον της δικαιοσύνης χωρίς την οικονομική βοήθεια του Ταμείου.

Το Ταμείο Νομικής Βοήθειας για τις Γυναίκες χρηματοδοτείται από ιδιώτες χορηγούς, αλλά και από την αυστριακή κυβέρνηση.

Συμπερασματικά, από τη συγκριτική έρευνα προκύπτει η ανάγκη αναμόρφωσης των διατάξεων, που διέπουν την κρατική νομική βοήθεια, έτσι ώστε να καλύπτουν όχι μόνο τους πραγματικά άπορους, αλλά και τους/τις εργαζομένους/-ες, ανέργους ή συνταξιούχους που, αν και διαθέτουν περιορισμένα εισοδήματα, δεν έχουν τα οικονομικά μέσα να αντεπεξέλθουν σε μία μακρόχρονη και δαπανηρή δικαστική διαδικασία, που μπορεί να εξαντλήσει όλους τους βαθμούς της εθνικής δικαιοδοσίας, αλλά και να αχθεί ενώπιον του Δικαστηρίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (εφεξής ΔΕΚ) με τη μορφή προδικαστικής παραπομπής. Επιπλέον, προτείνεται η υποστήριξη Ταμείων Νομικής Βοήθειας για την άσκηση των δικαιωμάτων ισότητας, για την υποστήριξη υποθέσεων-πιλότων, τόσο ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων όσο και ενώπιον του ΔΕΚ.

Δεν είναι τυχαίο ότι στην Ελλάδα έχουμε μόνο μια προδικαστική παραπομπή στο ΔΕΚ, για θέματα ισότητας των φύλων και μάλιστα σε υπόθεση άνδρα εργαζομένου, ο οποίος επικαθίστηκε την εφαρμογή της αρχής της ισότητας αμοιβών στην περίπτωση του.

Η σπανιότητα προδικαστικών παραπομπών οφείλεται στο ότι οι δικηγόροι, αλλά και οι δικαστές, διστάζουν να απευθύνουν προδικαστικά ερωτήματα, εν όψει του ότι το κόστος είναι συχνά απαγορευτικό για τον ίδιο το διάδικο.

3. Δικαστική Διαδικασία

3α) Ενεργητική νομιμοποίηση

Κατ' αρχάς διερευνήθηκε η ενεργητική νομιμοποίηση τρίτων, δηλαδή προσώπων ή φορέων ξένων προς το θύμα της διάκρισης (π.χ. συνδικαλιστικών οργανώσεων, μη κυβερνητικών οργανώσεων, Επιθεώρησης Εργασίας, ανεξάρτητων σωμάτων/οργανισμών ισότητας) να φέρουν με δική τους πρωτοβουλία ενώπιον των δικαστηρίων ή άλλων δημοσίων αρχών υποθέσεις διάκρισης λόγω φύλου.

Στην Ελλάδα οι συνδικαλιστικές οργανώσεις μπορούν να ασκήσουν αγωγή υπέρ των μελών τους μόνο όσον αφορά δικαιώματα, που απορρέουν από συλλογικές συμβάσεις εργασίας ή διαιτητικές αποφάσεις, εκτός αν τα μέλη έχουν ρητώς εκδηλώσει την αντίθεσή τους. Σε κάθε περίπτωση μπορούν να παρέμβουν: α) σε δίκη υπέρ μέλους τους (ή μέλους κάποιας από τις οργανώσεις που αποτελούν την ένωση) καθώς και β) σε κάθε δίκη που αφορά την ερμηνεία ή την εφαρμογή Συλλογικής Σύμβασης Εργασίας, στην οποία μετέχουν, ή διαιτητικής απόφασης, για την προστασία του συλλογικού συμφέροντος που παρουσιάζει η έκβαση της δίκης.

Στη Γαλλία τα συνδικάτα μπορούν να εγείρουν αγωγή για παραβίαση του δικαιώματος στην ισότητα, αφού προηγουμένως πληροφορήσουν εγγράφως το θύμα της διάκρισης και αυτό δεν αντιτίθεται μέσα σε μία προθεσμία δεκαπέντε ημερών. Μόνο στην περίπτωση της σεξουαλικής παρενόχλησης χρειάζεται να υπάρχει έγγραφη συμφωνία του θύματος, που θα δίνει εντολή στη συνδικαλιστική οργάνωση να το εκπροσωπήσει.

Στην Αυστρία, σε περίπτωση που ο εργοδότης δε συμμορφωθεί προς τις συστάσεις της Επιτροπής Ίσης Μεταχείρισης, οι κοινωνικοί εταίροι που εκπροσωπούνται σε αυτή μπορούν να ζητήσουν από το Εργατικό Δικαστήριο να κρίνει κατά πόσο η παράλειψη αυτή του εργοδότη αποτελεί διάκριση λόγω φύλου.

Οι μη κυβερνητικές οργανώσεις, από όλες τις χώρες των εταίρων, μόνο στη Γαλλία έχουν το δικαίωμα να εγείρουν αγωγές στο όνομα του θύματος της διάκρισης σε υποθέσεις ισότητας των φύλων, υπό την προϋπόθεση ότι το θύμα δεν αντιτίθεται προς τούτο εντός δεκαπέντε ημερών. Στην περίπτωση σεξουαλικής παρενόχλησης απαιτείται η έγγραφη συναίνεση του θύματος.

Τέλος, όσον αφορά τα ανεξάρτητα σώματα/οργανισμούς για την ισότητα, στην Αυστρία ο/η διαμεσοσταθμής ισότητας μπορεί να φέρει αυτεπαγγέλτως μια υπόθεση ενώπιον της Επιτροπής Ίσης Μεταχείρισης καθώς και να κινήσει τη διοικητική διαδικασία κατά γραφείων εύρεσης εργασίας, που δημοσιεύουν αγγελίες με διακρίσεις λόγω φύλου.

Εξάλλου, στην Ιταλία οι επιχειρήσεις του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα, που απασχολούν πάνω από 100 εργαζόμενους, υποχρεούνται κάθε δύο χρόνια να υποβάλλουν έκθεση για την εργασιακή κατάσταση των ανδρών και γυναικών εργαζομένων σε αυτές. Όταν από τις εκθέσεις αυτές προκύπτει ότι υπάρχει διάκριση, οι σύμβουλοι ίσων ευκαιριών μπορούν να κινήσουν δικαστική διαδικασία κατά του εργοδότη.

Συμπερασματικά, η έρευνα και η εμπειρία έχουν δείξει ότι σε πολλές περιπτώσεις οι εργαζόμενοι, και ιδιαίτερα οι γυναίκες, διστάζουν να κινήσουν τη δικαστική ή άλλη διαδικασία, επειδή δε διαθέτουν την κατάλληλη υποστήριξη και πληροφόρηση, δυσκολεύονται να συγκεντρώσουν τα απαιτούμενα αποδεικτικά στοιχεία και φοβούνται την ανεργία, τη βλαπτική μεταβολή των όρων εργασίας τους και τυχόν εκδικητικά μέτρα από την πλευρά του εργοδότη. Γι' αυτόν το λόγο προτείνεται η καθιέρωση του δικαιώματος των συνδικάτων, των μη κυβερνητικών οργανώσεων και κάθε σώματος, θεσμού ή οργάνωσης που δραστηριοποιείται για την εφαρμογή της αρχής της ισότητας των φύλων να κινούν αυτεπαγγέλτως τη δικαστική ή διοικητική ή άλλη διαδικασία, καθώς και να παρεμβαίνουν προς υποστήριξη των προσώπων που κινούν τις διαδικασίες αυτές.

3β) Προστασία όσων καταγγέλλουν διακρίσεις λόγω φύλου και/ή των μαρτύρων τους από εκδικητικά μέτρα του εργοδότη.

Στις χώρες των εταίρων οι καταγγέλλοντες/-ουσες διακρίσεις λόγω φύλου και οι μάρτυρές τους προστατεύονται από γενικές ή ειδικές διατάξεις.

Στη Γαλλία και την Ελλάδα τα εκδικητικά μέτρα του εργοδότη θεωρούνται απολύτως άκυρα.

Παρ' όλα αυτά είναι γνωστό ότι τόσο όσοι κινούν τη δικαστική ή διοικητική διαδικασία για την άσκηση των δικαιωμάτων στην ισότητα όσο και οι μάρτυρές τους πέφτουν συχνά θύματα εκδικητικών μέτρων του εργοδότη. Στις υποθέσεις σεξουαλικής παρενόχλησης τα μέτρα αυτά εκδηλώνονται -μεταξύ άλλων και- με τη μορφή μηνύσεων για συκοφαντική δυσφήμιση του παρενοχλησαντος.

Ας σημειωθεί ότι το Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων έχει δεχθεί ότι οι εργαζόμενοι που ασκούν τα δικαιώματά τους στην ισότητα πρέπει να προστατεύονται όχι μόνο από απολύσεις, αλλά και από οποιοδήποτε εκδικητικό μέτρο του εργοδότη, ακόμη και μετά τη λήψη της εργασιακής σύμβασης.

Εν όψει των ανωτέρω προτείνεται η εισαγωγή στις εθνικές έννομες τάξεις των αναγκαίων μέτρων για την προστασία τόσο των εργαζομένων όσο και των υποψηφίων για απασχόληση ή εκπαίδευση, καθώς και των συνδικαλιστών, είτε ενεργούν ως ενάγοντες/καταγγέλλοντες είτε ως μάρτυρες, από κάθε απόλυση ή βλαπτική μεταβολή των όρων εργασίας, συμπεριλαμβανομένης της κίνησης ποινικής διαδικασίας εναντίον τους, που οφείλεται στο ότι κίνησαν δικαστική ή άλλη διαδικασία ή συμπαραστάθηκαν σε εργαζομένους που κίνησαν μία τέτοια διαδικασία.

3γ) Βάρος απόδειξης

Η Οδηγία 97/80/ΕΚ για το βάρος απόδειξης στις υποθέσεις ισότητας των φύλων δεν έχει ακόμη μεταφερθεί ή δεν έχει μεταφερθεί πλήρως στις περισσότερες από τις χώρες των εταίρων, αν και η σχετική προθεσμία έχει ήδη λήξει.

Εν όψει αυτού προτείνεται η λήψη μέτρων σύμφωνα με τα εθνικά δικαστικά συστήματα, ώστε να εξασφαλιστεί ότι όταν όσοι/ες θεωρούν ότι παραβιάστηκε η αρχή της ισότητας των φύλων στην περίπτωση τους, προσάγουν ενώπιον δικαστηρίου ή άλλης αρμόδιας αρχής στοιχεία από τα οποία τεκμαίρεται ότι υπήρξε άμεση ή έμμεση διάκριση, ο εναγόμενος φέρει το βάρος απόδειξης ότι δεν παραβιάστηκε η αρχή αυτή.

Τα μέτρα αυτά πρέπει να εφαρμόζονται και στις διαδικασίες που κινούνται για λογαριασμό ή προς υποστήριξη ενός προσώπου ή μιας ομάδας από ενώσεις, οργανισμούς ή άλλα νομικά πρόσωπα, που νομιμοποιούνται ενεργητικά προς τούτο. Αντίθετα, δεν πρέπει να εφαρμόζονται σε ποινικές υποθέσεις, όπου ισχύει το τεκμήριο αθωότητας του κατηγορουμένου.

3δ) Κυρώσεις

Μορφή της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας αποτελούν οι αποτελεσματικές κυρώσεις. Οι κυρώσεις πρέπει όχι μόνο να προβλέπονται νομοθετικά αλλά και να επιβάλλονται αποτελεσματικά στην πράξη.

Οι πιο αποτελεσματικές κυρώσεις είναι αυτές υπό τη μορφή αποκατάστασης σε είδος. Υπό την έννοια αυτή αποτελούν καλή πρακτική οι κυρώσεις ακυρότητας που προβλέπονται στην Ελλάδα: π.χ. η κατά παράβαση της αρχής της ισότητας άρνηση πρόσληψης είναι άκυρη και ο/η εργαζόμενος/-η θεωρείται ότι έχει προσληφθεί αυτομάτως έκτοτε με δικαίωμα σε πλήρεις αποδοχές, η κατά παράβαση της αρχής της ισότητας απόλυση είναι άκυρη και θεωρείται ως μη γενομένη με αποτέλεσμα ο/η απολυμένος/-η να δικαιούται έκτοτε πλήρεις αποδοχές χωρίς διακοπή, η κατά παράβαση της αρχής της ισότητας άρνηση προαγωγής είναι άκυρη και ο/η παραλειφθείς/-σα θεωρείται ότι έχει προαχθεί αναδρομικώς και δικαιούται την αντίστοιχη αμοιβή, η μονομερής βλαπτική μεταβολή των όρων εργασίας θεωρείται ως απόλυση.

Αντίθετα, κυρώσεις που συνίστανται μόνο σε αποζημίωση δε θεωρούνται ιδιαίτερα αποτελεσματικές. Πάντως, στην περίπτωση αυτή, κατά πάγια νομολογία του ΔΕΚ, δεν επιτρέπεται να τίθενται εκ των προτέρων ανώτατα όρια αποζημίωσης ούτε να επιβάλλονται

λείται ο επιμερισμός της μεταξύ των αδικηθέντων, ενώ η αποζημίωση θα πρέπει να συνοδεύεται από την καταβολή νόμιμου τόκου μέχρι την αποπληρωμή του κεφαλαίου.

Τέλος, σε ορισμένες από τις χώρες των εταίρων προβλέπονται περισσότερο συλλογικά προσανατολισμένες κυρώσεις, υπό την έννοια ότι δεν αποσκοπούν στην αποκατάσταση της ισότητας μόνο στην περίπτωση του θιγέντος προσώπου, αλλά υποχρεώνουν ή παροτρύνουν τον εργοδότη σε γενικότερη εφαρμογή της αρχής της ισότητας με την εξάλειψη των διακρίσεων και την υιοθέτηση θετικών δράσεων.

Έτσι, π.χ. στην Ιταλία, σε περίπτωση διαπίστωσης διακρίσεων λόγω φύλου, μια επιχείρηση μπορεί να εκπέσει ή σε περίπτωση υποτροπής, ακόμη και να αποκλειστεί από το δικαίωμα συμμετοχής σε διαγωνισμούς δημόσιων έργων, υπηρεσιών και προμηθειών.

Εξάλλου, στην Ιταλία τα δικαστήρια μπορούν να υποχρεώσουν τον εργοδότη, που κρίθηκε ότι έχει προβεί σε διακρίσεις λόγω φύλου, να καταρτίσει ένα πρόγραμμα ισότητας για την εξάλειψη των ανισοτήτων μέσα σε ορισμένη τασσόμενη προθεσμία, κατόπιν διαβουλεύσεων με τα συνδικάτα και γνώμης των συμβούλων ίσων ευκαιριών, που στη συνέχεια ελέγχουν την εφαρμογή του σχεδίου αυτού.

Δυστυχώς, έχω εξαντλήσει το χρόνο που δικαιούμαι και πρέπει να σταματήσω εδώ.

Ο Οδηγός Καλών Πρακτικών για την άσκηση των δικαιωμάτων ισότητας των φύλων περιέχει πολλές ακόμη αναλύσεις, προβληματισμούς, καλές πρακτικές και προτάσεις, που δε μπορούν να παρουσιαστούν στο πλαίσιο μιας σύντομης παρουσίασης, όπως αυτή. Είναι αλήθεια ότι η συγγραφή του αποδείχθηκε δύσκολη και χρονοβόρα. Όμως η ανταλλαγή πληροφοριών και εμπειριών μεταξύ των επαγγελματιών που συμμετείχαν στο πρόγραμμα αποτελεί μια πολύτιμη εμπειρία, την οποία ελπίζουμε ότι οι αναγνώστες του Οδηγού θα μπορέσουν να μοιραστούν και να αξιοποιήσουν.

ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΡΙΑ: Ευχαριστούμε την κυρία Πετρόγλου. Δεν θα μπορούσε ένας καλός Οδηγός να συνοψιστεί σε δέκα λεπτά. Θα ήταν ένα υποπροϊόν. Επειδή είναι καλός όμως, γι' αυτό αναγκαστικά η παρουσίαση ήταν αποσπασματική.

Δίνω αμέσως το λόγο στην κυρία Λιαδή, η οποία είναι νομικός, ειδική επιστήμονας στο Συνήγορο του Πολίτη και δικηγόρος με εξειδίκευση στο Ποινικό Δίκαιο και στα ανθρώπινα δικαιώματα. Έχει αναλάβει από το ΚΕΘΙ τη συλλογή της νομοθεσίας και της νομολογίας για την ισότητα των φύλων με την εποπτεία της κυρίας Κωσταβάρα, η οποία δυστυχώς δεν είναι σήμερα εδώ, γιατί βείπει στο εξωτερικό.

Μαρία Λιαδή

Νομικός, Ειδική επιστήμονας στο Συνήγορο του Πολίτη

Ευχαριστώ πολύ.

Ξεκινώντας με την κυρία Κωσταβάρα να σχεδιάζουμε αυτόν τον Οδηγό, κληθήκαμε να απαντήσουμε στο ερώτημα, σε ποιους απευθύνεται και για ποιο λόγο κάποιος θα μπορούσε να ανατρέξει σε έναν τέτοιου είδους Οδηγό.

Είπαμε, λοιπόν, ότι κατ' αρχάς απευθύνεται σε νομικούς, οι οποίοι θα κληθούν, εκπροσωπώντας γυναίκες, να εφαρμόσουν τις διατάξεις της ελληνικής και της ευρωπαϊκής έννομης τάξης, που σχετίζονται με την ισότητα των δύο φύλων.

Η βασική δυσκολία που ανέκυψε κατά την επιλογή της ύλης ήταν να την κατατάξουμε σε κεφάλαια, δεδομένου ότι τις περισσότερες φορές τα θέματα αλληλοκαλύπτονταν. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα της σεξουαλικής παρενόχλησης, η οποία είναι πράξη βίας και επομένως συστηματικά θα μπορούσε να ενταχθεί στο κεφάλαιο της βίας κατά των γυναικών, όμως έχει άμεση σχέση με τη θέση της γυναίκας στην εργασία, επομένως τελικά το εντάξαμε στο κεφάλαιο για τη θέση της γυναίκας στο εργασιακό περιβάλλον.

Στην τελική του μορφή ο Οδηγός περιλαμβάνει τέσσερα μεγάλα κεφάλαια.

Το πρώτο κεφάλαιο αναφέρεται στη συνταγματική καθιέρωση της ισότητας των δύο φύλων και τα αποτελέσματα αυτής στην πράξη, με τους σχετικούς θεωρητικούς προβληματισμούς, που θα τους αναφέρω πολύ σύντομα στη συνέχεια.

Το δεύτερο κεφάλαιο περιγράφει νομικά ζητήματα που ανακύπτουν από τη θέση της γυναίκας στο εργασιακό περιβάλλον. Εδώ εντάσσεται και το ζήτημα της σεξουαλικής παρενόχλησης.

Το τρίτο κεφάλαιο αναφέρεται στο μεγάλο θέμα της βίας, με όλες τις μορφές που αυτή μπορεί να πάρει, τόσο αυτές που αφορούν άμεσα την Ελλάδα, όσο και αυτές που συναρτώνται με ξένες κοιτίτρες και δεν αφορούν άμεσα τη χώρα μας.

Το τέταρτο κεφάλαιο είναι μια συλλογή διάσπαρτων κανόνων σε διάφορους τομείς της κοινωνικής ζωής, όπως οι κανόνες του φορολογικού δικαίου και οι κανόνες του νέου οικογενειακού δικαίου, που καθορίζουν τις σχέσεις ανάμεσα στους συζύγους.

Το Σύνταγμα του 1975 θεμελίωσε πανηγυρικά και για πρώτη φορά στην ελληνική συνταγματική ιστορία την αρχή της ισότητας των δύο φύλων, δημιουργώντας πέρα από το άρθρο 4, παράγραφος 2, που όλοι γνωρίζουμε, και ένα πλέγμα προστατευτικών διατάξεων που θεμελιώνουν την ισότητα στην εργασία, προστατεύουν την οικογένεια, τη μητρότητα και εκδηλώνουν τη σταθερή βούληση του συνταγματικού νομοθέτη για την καθιέρωση της ισοπολιτείας των Ελλήνων ανεξάρτητα από το φύλο τους.

Ήδη από το 1822 η γενική αρχή της ισότητας ήταν καθιερωμένη στο ελληνικό Σύνταγμα, όμως δε συνεπάγεται αυτόματα και την ισότητα των δύο φύλων στην πράξη. Η νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας της εποχής προσφέρει αρκετά παραδείγματα για την εφαρμογή της αρχής στην πράξη.

Για παράδειγμα έχουμε αποφάσεις που κρίνουν ότι δεν επιτρέπεται ο διορισμός των γυναικών σε θέσεις εισηγητών του Συμβουλίου της Επικρατείας, αλλά έχουμε και την πρώτη αντίδραση από την πλευρά της επιστημονικής κοινότητας για θέσπιση αντικειμενικών κριτηρίων σε περιπτώσεις που ο νομοθέτης επιφυλάσσει την άσκηση κάποιου επαγγέλματος αποκλειστικά στο ένα φύλο.

Για παράδειγμα το Συμβούλιο της Επικρατείας είχε αποφασίσει, με αποφάσεις του 1961 και του 1949, ότι τα καθήκοντα της καθαρίστριας προσιδιάζουν κυρίως σε γυναίκες ή ότι καταλληλότερος για θέση κλητήρα είναι άνδρας και όχι γυναίκα.

Μετά το 1952, αρχίζουμε να παρατηρούμε μία σειρά από νομοθετικές διατάξεις που συντέλεσαν στη ριζική αλλαγή στη θέση της γυναίκας στην κοινωνική και δημόσια ζωή. Χωρίς να αναφέρω τις διατάξεις θα ήθελα να τονίσω ότι την εποχή αυτή καθιερώνεται νομικά στις γυναίκες το δικαίωμα του εκλέγειν και του εκλεγείν στις βουλευτικές εκλογές, η δυνατότητα της γυναίκας να επιτελεί καθήκοντα ενόρκου, η δυνατότητα να ασκεί το επάγγελμα του συμβολαιογράφου και άλλα.

Σημαντικό στο Σύνταγμα του 1975/1986 ήταν η μεταβατική διάταξη του άρθρου 116 παράγραφος 2, που θεσπίζει το θεσμό των αποκλίσεων από την αρχή της ισότητας, για αποχρώντες λόγους.

Η διάταξη αυτή αντιμετωπίστηκε από ένα μεγάλο μέρος της επιστήμης με ανησυχία, κάτω από τη γενική προβληματική του τι μπορεί να συνιστά αποχρώντα λόγο. Η ανησυχία επαληθεύτηκε από τη ρευστότητα, με την οποία τόσο η επιστήμη όσο και η νομολογία αντιμετώπισε τον όρο. Θεωρήθηκε ότι αποχρώντες λόγοι μπορεί να είναι οι βιολογικές ιδιαιτερότητες της γυναίκας, λειτουργικές αναγκαιότητες, η καλή λειτουργία δηλαδή, των θεσμών του γάμου και της οικογένειας και διάφορα παρόμοια και με τον τρόπο αυτό η αρχή της ισότητας των δύο φύλων αμβλύνθηκε στην πράξη από τις παραδοσιακές αντιλήψεις για τις σχέσεις των δύο φύλων.

Το Σύνταγμα του 1975/1986/2001 αντικατέστησε το αμφισβητούμενο άρθρο 116 παράγραφος 2, ορίζοντας ρητά τη δυνατότητα της Πολιτείας να θεσπίζει θετικά μέτρα. Τι είναι, λοιπόν, τα θετικά μέτρα;

Τα θετικά μέτρα βρίσκονται στον αντίποδα των αποκλίσεων. Η διαφορά είναι ότι με αυτά επιχειρείται η επίτευξη μιας ουσιαστικής ισότητας, χωρίς την προσκόλληση σε παραδοσιακά πρότυπα που αναπαράγουν παρωχημένες κοινωνικές δομές. Τα θετικά μέτρα είναι πρόσκαιρα μέτρα. Δηλαδή, ισχύουν όσο υπάρχει η κοινωνική αναγκαιότητα για την ύπαρξή τους. Αναθεωρούνται σε τακτά χρονικά διαστήματα από την Πολιτεία και εξετάζονται κατά πόσον πρέπει ακόμα να ισχύουν ή όχι.

Ως χαρακτηριστικό παράδειγμα θετικών μέτρων αξίζει να αναφερθούν τα συστήματα ποσόστωσης. Πρόκειται για τη θέσπιση διατάξεων που εξασφαλίζουν ότι σε χώρους, που το ένα φύλο υποεκπροσωπείται, θα συμμετέχει υποχρεωτικά σε ένα ελάχιστο ποσοστό με την προϋπόθεση φυσικά ότι θα υπάρχουν αρκετοί εκπρόσωποι του φύλου αυτού που θα πληρούν τις προϋποθέσεις που θέτει ο νόμος. Η νομολογία μέχρι το 1998 έκρινε αντισυνταγματική τη θέσπιση συστημάτων ποσόστωσης υπέρ των γυναικών, κρίνοντας τη θέσπισή τους αντίθετη με την αρχή της ισότητας. Η στροφή έγινε με την απόφαση 1933/98 της Ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας, με την οποία κρίθηκαν συνταγματικές οι διατάξεις που προέβλεπαν την υποχρεωτική συμμετοχή μιας τουλάχιστον γυναίκας στα υπηρεσιακά συμβούλια.

Σημαντικές είναι εδώ οι αποφάσεις του Δικαστηρίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων για το ζήτημα των θετικών μέτρων, οι οποίες έχουν ληφθεί με αφορμή ζητήματα προαγωγής ή πρόσβασης σε θέσεις απασχόλησης και εκπαίδευσης. Το Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων έχει μία εξελεγκτική νομολογία σε σχέση με αυτό το θέμα, θετική προς το θέμα της ισότητας.

Έχουμε, λοιπόν, μία σειρά από αποφάσεις, όπου το ΔΕΚ διασαφηνίζει τις προϋποθέσεις που απαιτούνται για να γίνει δεκτή η συμβατότητα με το ευρωπαϊκό δίκαιο, σε πε-

ρίπτωση που ο εθνικός κανόνας προβλέπει προτεραιότητα στις γυναίκες για την πρόσληψη ή την προαγωγή σε τομείς που αυτές υποεκπροσωπούνται.

Κατ' αρχάς, λοιπόν, στην υπόθεση Kalanke το δικαστήριο κρίνει ως μη συμβατή με το Ευρωπαϊκό Δίκαιο κάθε διάταξη που δίνει αυτομάτως προτεραιότητα στη γυναίκα στις περιπτώσεις που αυτή υποεκπροσωπείται.

Στην απόφαση Marshall το δικαστήριο αντιστρέφει τους όρους. Δέχεται δηλαδή ότι τέτοιου είδους προτεραιότητα κατ' αρχάς είναι συμβατή με την αρχή της ίσης μεταχείρισης, εφόσον οι υποψήφιοι έχουν τα ίδια προσόντα.

Τέλος, στην τελευταία υπόθεση, στην υπόθεση Abrahamsson, το ΔΕΚ αποφαινεται ότι μεταξύ δύο υποψηφίων επιτρέπεται να προτιμάται αυτός του υποεκπροσωπούμενου φύλου όταν έχει ίσα προσόντα, αλλιά και όταν τα προσόντα είναι ουσιαστικά ίσα, με την προϋπόθεση η σχετική κρίση να υπόκειται σε αντικειμενικό έλεγχο.

Για το ρόλο της γυναίκας στο χώρο εργασίας γίνεται ειδική αναφορά στο θέμα της σεξουαλικής παρενόχλησης.

Η σεξουαλική παρενόχληση είναι μια υποτιμημένη πραγματικότητα στην Ελλάδα. Δεν θίγει μόνο το ζήτημα της ισότητας των δύο φύλων, αλλιά και την κατοχυρωμένη αρχή της αξιοπρέπειας του ατόμου. Εξετάζεται ως μορφή βίας και συνήθως στην Ελλάδα οι αποφάσεις των δικαστηρίων που έχουμε, οι οποίες αφορούν το θέμα της σεξουαλικής παρενόχλησης είναι αποφάσεις σχετικά με απόλυση ή με δυσμενή μεταχείριση της εργαζόμενης στο χώρο εργασίας εξαιτίας του ότι δεν ανταποκρίθηκε σε κάποιου είδους σεξουαλική παρενόχληση.

Η πρόταση για τροποποίηση της οδηγίας 76/207 κάνει την πρώτη προσπάθεια να αντιμετωπιστεί το θέμα της σεξουαλικής παρενόχλησης με κανονιστική διάταξη σε ευρωπαϊκό επίπεδο, δηλώνοντας ότι είναι πλέον ένα υπαρκτό πρόβλημα, το οποίο δε μπορεί να αγνοείται σε κοινοτικό επίπεδο.

Ιδιαίτερη σημασία δόθηκε στον Οδηγό στο ζήτημα της βίας.

Το φαινόμενο της βίας κατά των γυναικών έχει λάβει πάρα πολλές μορφές. Έχει ποικίλη αντιμετώπιση ανάλογα με το κοινωνικό περιβάλλον, μέσα στο οποίο παρατηρείται. Στην Ελλάδα δεν υπάρχει ειδική ρύθμιση για το ζήτημα της βίας κατά των γυναικών. Η πιο σημαντική μορφή που εμφανίζεται είναι η ενδοοικογενειακή βία, για την οποία εφαρμόζονται οι διατάξεις του ειδικού μέρους του ποινικού κώδικα.

Στο θέμα της βίας παρατηρείται έντονο το φαινόμενο του μεγάλου σκοτεινού αριθμού των περιστατικών, που οφείλεται βέβαια στην έλλειψη συγκεκριμένης νομοθεσίας, αλλιά κυρίως στο ότι δεν υπάρχει ανάλογη κοινωνική υποστήριξη, έτσι ώστε οι γυναίκες, οι οποίες είναι θύματα ενδοοικογενειακής ή άλλης μορφής βίας, να μπορέσουν να υποστηριχθούν κατάλληλα. Η πληροφόρηση είναι ουσιαστικά το σημαντικό όπλο με βάση το οποίο θα μπορέσει να βγει στην επιφάνεια αυτός ο σκοτεινός αριθμός.

Η σημασία του ζητήματος της ενίσχυσης της προσπάθειας των γυναικών να αντιμετωπίσουν δραστικά το ζήτημα της βίας αποδεικνύεται από τις προσπάθειες όλων των φορέων που ασχολούνται με γυναικεία θέματα στο ζήτημα αυτό.

Το πρόγραμμα, στα πλαίσια του οποίου οργανώνεται η ημερίδα αυτή, αποτελεί μέρος αυτής της προσπάθειας του ΚΕΘΙ.

Κλείνοντας, θα ήθελα να σας πω ότι ελπίζουμε με την κυρία Κωσταβάρα να προσφέρουμε κάτι χρήσιμο στους νομικούς. Εγώ προσωπικά, αλήθια και η κυρία Κωσταβάρα ασχοληθήκαμε αρκετά με αυτό και ήταν μια δουλειά η οποία προσωπικά με ενδιέφερε πάρα πολύ.

Ευχαριστώ πάρα πολύ το ΚΕΘΙ για την ευκαιρία που μου δόθηκε να ασχοληθώ με αυτό το θέμα και τον κύριο Κεκριώτη και την κυρία Μηλιώνη, η οποία μου εμπιστεύτηκε αδημοσίευτη δουλειά της και ελπίζουμε να έχουμε καλή υποδοχή από εσάς. Ευχαριστώ.

ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΡΙΑ: Ευχαριστούμε πολύ την κυρία Λιαδή.

Δίνω τώρα το λόγο στην κυρία Ελένη Κατωμελίτη, η οποία είναι νομικός. Είναι σύμβουλος για νομικά θέματα στο ΚΕΘΙ και το θέμα της είναι οι σχέσεις συμβούλου - συμβουλευόμενης κατά την παροχή νομικής βοήθειας.

Ελένη Κατωμελίτη

Νομικός, Σύμβουλος του ΚΕΘΙ - Αθήνα

Κυρίες και κύριοι, είναι γνωστό ότι ο προορισμός των νόμων είναι η ρύθμιση των κοινωνικοοικονομικών καταστάσεων και αναγκών. Η ύπαρξη της νομοθεσίας συναρτάται με την ανάγκη για ισορροπία και εξασφάλιση της κοινωνικής ειρήνης, ασφάλειας και συνοχής.

Οι νόμοι εκφράζουν συνθήως την επικρατούσα αντίληψη για τις κοινωνικοοικονομικές σχέσεις, οι οποίες είναι αποτέλεσμα ιστορικών και κοινωνικών παραγόντων και διεργασιών. Παρά τη δεσμευτικότητά τους, οι νόμοι διαπαιδαγωγούν και καλλιεργούν πρότυπα χαρακτήρων και συμπεριφοράς. Σε κάθε περίπτωση η νομοθεσία και η δικαιοσύνη επηρεάζουν τη ζωή μας και σημαδεύουν καθοριστικά το πολιτιστικό μας επίπεδο.

Το θεσμικό πλαίσιο που υπάρχει σήμερα στη χώρα μας για την ισότητα των φύλων θεωρείται από τα πιο προοδευτικά. Ωστόσο, το νομοθετικό πλαίσιο όσο πιο προοδευτικό και αν είναι δεν αρκεί από μόνο του για να λύσει προβλήματα και να εγγυηθεί την έληψη διακρίσεων και την προώθηση των ίσων ευκαιριών.

Πρέπει να προτάσσεται η εφαρμογή του δικαίου, πρέπει να υπάρχουν εκείνες οι ασφαλιστικές δικλίδες και οι μηχανισμοί που θα διασφαλίζουν και το σεβασμό των κανόνων δικαίου και την εφαρμογή τους στην πράξη.

Είναι γεγονός ότι οι γυναίκες βιώνουν καθημερινά διακρίσεις και αποτελούν θύματα άνισης και συχνά βίαιης μεταχείρισης, είτε μέσα στον εργασιακό, είτε στον προσωπικό ή οικογενειακό τους χώρο.

Αν και έχουν γίνει θετικά βήματα με την κοινοτική και εθνική νομοθεσία, το mainstreaming, το προστατευτικό πλαίσιο για τη μητρότητα, τη νομολογία των δικαστηρίων, εν τούτοις, η απόσταση της νομικής ισότητας και της ισότητας στην πράξη είναι μια πραγματικότητα, μία πρόκληση που πρέπει ως χώρα να αντιμετωπίσουμε και να προσπαθήσουμε να απαλείψουμε.

Είναι αναγκαίο, λοιπόν, να υπάρχει επαρκής πληροφόρηση και στήριξη των γυναικών για τη διεκδίκηση των δικαιωμάτων τους. Πρέπει, δηλαδή, αυτές να γνωρίζουν πού θα απευθυνθούν, πώς θα προστατευτούν, πώς θα αμυνθούν, αλλά και πώς θα διεκδικήσουν, όταν αδικούνται.

Οι νομικοί του ΚΕΘΙ, στο πλαίσιο της νομικής πληροφόρησης και συμβουλευτικής που ασκούμε, βλέπουμε πάντα τα προβλήματα των γυναικών με την οπτική του φύλου, δηλαδή τον κοινωνικό ρόλο της γυναίκας και με φεμινιστική προσέγγιση εξετάζουμε εξατομικευμένα την κάθε περίπτωση.

Αντιλαμβανόμαστε, δηλαδή, τη διαφορετικότητα της καθημίας, που μπορεί να εκδηλώνεται με έλλειψη δεξιοτήτων, δυσκολία στη λήψη αποφάσεων, ανοχή βίαιων καταστάσεων ή διακρίσεων, κοινωνικό αποκλεισμό, όχι σαν αποτέλεσμα προσωπικών επιλογών των γυναικών, αλλά σαν αποτέλεσμα οικογενειακών και κοινωνικών πιέσεων και συγκρούσεων του στενού, αλλά και του ευρύτερου κοινωνικοοικονομικού περιβάλλοντος της γυναίκας.

Με σχέση ισότητας συμβούλου - συμβουλευόμενης σε κλίμα φιλικό, με κατανόηση και απόλυτο σεβασμό στην κάθε προσωπικότητα και στο κάθε πρόβλημα, προσπαθούμε να εντοπίσουμε τα αδύνατα σημεία, να ενισχύσουμε την αυτοεκτίμηση, να διαγνώσουμε και να αναδείξουμε ικανότητες και κοινωνικές δεξιότητες, έτσι ώστε οι γυναίκες να αυτοπροστατεύονται, να αμύνονται, αλλά και να διεκδικούν τα δικαιώματά τους.

Δημιουργούμε μία σχέση εμπιστοσύνης και ασφάλειας και με την κατάλληλη νομική στήριξη και την ιδιαίτερη ευαισθητοποίησή μας, τις ενισχύουμε, τις ενδυναμώνουμε και τις ενθαρρύνουμε στην άσκηση των δικαιωμάτων τους.

Η σχέση μεταξύ συμβούλου και συμβουλευόμενης είναι ένα από τα πιο σημαντικά στοιχεία της έκβασης των περισσότερων περιπτώσεων παροχής νομικής βοήθειας. Η συμβουλευτική σχέση αποτελεί από μόνη της μία εξελικτική διαδικασία, η οποία αρχίζει να θεμελιώνεται από την πρώτη συνάντηση.

Μία πετυχημένη συμβουλευτική σχέση έχει όλα εκείνα τα συναισθήματα, αλλά και τις στάσεις που έχουν όσοι συμμετέχουν σε αυτήν, ο ένας για τον άλλον, καθώς και οι τρόποι με τους οποίους τα εκφράζουν.

Σκοπός μας είναι οι γυναίκες να αυτενεργήσουν και να κινητοποιηθούν, απορρίπτοντας τους ανασταθμικούς εκείνους παράγοντες και τις κοινωνικές προκαταλήψεις και ανισότητες που οδηγούν σε μια προσωπική και κοινωνική στασιμότητα.

Κοινή μας διαπίστωση είναι ότι οι γυναίκες συχνά αγνοούν το θεσμικό πλαίσιο ή άλλοτε είναι παραπληροφορημένες ή έχουν σύγχυση για τους ισχύοντες κανόνες δικαίου, αλλά και για τους τρόπους που μπορούν να ασκήσουν τα δικαιώματά τους σε διοικητικό ή δικαστικό επίπεδο.

Τα αιτήματα της νομικής πληροφόρησης και συμβουλευτικής αναφέρονται σε διάφορους κλάδους του δικαίου, όπως οικογενειακό δίκαιο, εργατικό δίκαιο και δίκαιο των κοινωνικών ασφαλίσεων, θεσμικό πλαίσιο για την ισότητα των φύλων και την προστασία της μητρότητας, ευρωπαϊκό δίκαιο - οδηγίες για την ισότητα, εμπορικό δίκαιο, θέματα αυτοαπασχόλησης και επιχειρηματικότητας, θέματα επαγγελματικής εκπαίδευσης και επαγγελματικής κατάρτισης, ποινικό δίκαιο και νομολογία.

Λίγα λόγια για τον τρόπο που δουλεύουμε. Αφού λάβουμε κάποια βιογραφικά στοιχεία της κάθε γυναίκας και ένα σύντομο ιστορικό της ζωής της, ακούμε προσεκτικά την περιγραφή του προβλήματος. Με διευκρινιστικές και επιβουλητικές ερωτήσεις προσπαθούμε να αποσαφηνίσουμε το ερώτημα. Δεν αμφισβητούμε τα πραγματικά περιστατικά που μας εκθέτει και δεν της καταλογίζουμε ευθύνες.

Στη συνέχεια γίνεται υπαγωγή των πραγματικών περιστατικών στον αντίστοιχο κανόνα δικαίου με ιδιαίτερη επεξήγηση για τη νομική διαδικασία που πρέπει να ακολουθηθεί και για τα δικαιώματα βέβαια και τις υποχρεώσεις που πηγάζουν από τον κανόνα δικαίου.

Με την υπαγωγή στη νομική βοήθεια έχουμε επίσης σαν στόχο, σε περιπτώσεις νομικών κενών να δημιουργήσουμε ή να προκαλέσουμε ευνοϊκή νομολογία για τις γυναίκες. Λαμβάνουμε πάντα υπόψη μας τις ιδιαίτερες συνθήκες και τις ανάγκες της κάθε γυναίκας για το εφικτό και το πραγματικό της συμφέρον.

Δεδομένου δε ότι μερικές φορές το νομικό πλαίσιο, αλλιώς και το σύστημα νομικής προστασίας δεν είναι επαρκή, ενημερώνουμε τη γυναίκα για τις πιθανές δυσκολίες και τους κινδύνους που θα αντιμετωπίσει κατά την άσκηση των δικαιωμάτων της.

Παράλληλα, προσπαθούμε να μην την αποθαρρύνουμε από τη διεκδίκηση, υποδεικνύοντάς της τον καλύτερο δυνατό τρόπο προστασίας της.

Στόχος μας είναι να βοηθήσουμε την κάθε γυναίκα να μπορέσει να έχει τη δύναμη και την ικανότητα να διεκδικεί και να συγκρούεται για τα δικαιώματά της, για τη διαπραγμάτευση της θέσης της, για την αποκατάσταση και τη διεύρυνση του κοινωνικού υποστηρικτικού της πλαισίου.

Για την καλύτερη ενημέρωση των συμβουλευόμενων παραδίνουμε συχνά και φωτοτυπία του νόμου, πράγμα ιδιαίτερα επιβουλητικό. Η γνώση και η αποσαφήνιση της ισχύουσας νομοθεσίας βοηθά τη συμβουλευόμενη να παίρνει αποφάσεις, να ιεραρχεί τις προτεραιότητες και τους στόχους της, να αντιμετωπίζει προβλήματα καθημερινής ζωής, προβλήματα οικογενειακά και εργασιακά.

Συχνά επίσης, παρεμβαίνουμε διακριτικά σε υπηρεσίες, οργανισμούς και φορείς για να διευκολύνουμε την προώθηση διαφόρων αιτημάτων των γυναικών.

Το προφίλ των συμβουλευόμενων περιλαμβάνει μητέρες άγαμες, χήρες, διαζευγμένες, γυναίκες σε διάσταση, κυρίως μητέρες με επιμέλεια ανήλικων παιδιών. Γυναίκες κακοποιημένες από το σύντροφό τους, γυναίκες άνεργες με οικογενειακές ευθύνες και έντονα οικονομικά προβλήματα, γυναίκες απειλούμενες από την ανεργία, γυναίκες που θέλουν να αυτοαπασχοληθούν ή να δημιουργήσουν τη δική τους επιχείρηση, γυναίκες παλιννοστούσες, μετανάστριες, αποφυλακισμένες. Η χαμηλή διεκδίκηση από τις γυναί-

κες σχετίζεται συχνά με την ψυχολογική τους αδυναμία να αντιμετωπίσουν την όλη δικαστική διαδικασία. Στην περίπτωση αυτή συχνά οι γυναίκες θέλουν και ψυχολογική στήριξη. Με τη συνεργασία της ψυχολόγου και της νομικού του ΚΕΘΙ μπορούν να αντιμετωπίσουν καλύτερα αντίξοες συνθήκες και νοοτροπίες, αλλά και δυσκολίες που μπορεί να προκύψουν κατά τη δικαστική διεκδίκηση.

Όταν η γυναίκα αποφασίσει τελικά να κινήσει τη δικαστική διαδικασία και διαπιστώσουμε βάσει του ιστορικού της και άλλων στοιχείων που θα μας δηλώσει ότι έχει οικονομική αδυναμία, την εντάσσουμε στο πρόγραμμα νομικής βοήθειας του ΚΕΘΙ και την παραπέμπουμε στον αντίστοιχο δικηγορικό σύλλογο.

Ζητούμε να διοριστεί δικηγόρος, είτε για πρωτοείσακτες υποθέσεις, είτε για συνέχιση εκκρεμών δικών. Άποψή μας είναι βεβαίως, ότι οι δικηγόροι που θα χειρισθούν τις υποθέσεις, θα πρέπει να είναι ευαισθητοποιημένοι στα θέματα της ισότητας και της οπτικής του φύλου, για να μπορούν να ανταποκριθούν αποτελεσματικά στα υπερασπιστικά τους καθήκοντα.

Προηγείται, βεβαίως, από τους νομικούς του ΚΕΘΙ, μελέτη και νομική τεκμηρίωση της κάθε υπόθεσης, συντάσσεται δε εισηγητικό σημείωμα με πλήρη σειρά συνημμένων δικαιολογητικών και εγγράφων, που δίνει μια ευκρινή εικόνα της κάθε υπόθεσης.

Επειδή το πρόγραμμα είχε περιορισμένη χρονική διάρκεια, κινηθήκαμε με ευελιξία, ταχύτητα και χωρίς γραφειοκρατική αντίληψη, ακριβώς για να κερδίσουμε χρόνο και να επιτύχουμε τη συντομότερη εκδίκαση υποθέσεων. Σε αρκετές περιπτώσεις έγινε και κατά προτίμηση εκδίκαση.

Μετά την ένταξη της γυναίκας στο πρόγραμμα και την ανάληψη της υπόθεσης από το συνάδελφο δικηγόρο, συνεχίζουμε να επικοινωνούμε μαζί της. Η έγνοια μας και το ενδιαφέρον μας γι' αυτή συνεχίζεται και μετά την παραπομπή. Συζητούμε ακόμη και ανταλλάσσουμε απόψεις με τους συναδέλφους μας για την πορεία της κάθε υπόθεσης.

Οφείβουμε να αναφέρουμε τη βαθιά ικανοποίησή μας και τη συναισθηματική μας πληρότητα, όταν όλα πάνε καλά. Είναι πράγματι η εκπλήρωση μιας ηθικής υποχρέωσης και μία έκφραση ευαισθησίας και κοινωνικής αλληλεγγύης της Πολιτείας, που εκφράζεται μέσω του ΚΕΘΙ προς τις γυναίκες, τις οικονομικά αδύνατες και τις κοινωνικά αποκλεισμένες.

Η νομική βοήθεια προσφέρει επίσης ανακούφιση ακόμα και σε μας τους συμβούλους, αφού πολύ συχνά ήμασταν αντιμέτωποι με το αδιέξοδο πολλών γυναικών, οι οποίες δεν είχαν την οικονομική δυνατότητα να διεκδικήσουν τα δικαιώματά τους, ακολουθώντας βέβαια τη διαδικασία που τους προτείνουμε.

Θεωρούμε ότι η ικανοποίηση της μεγάλης αυτής κοινωνικής ανάγκης που από καιρό είχαμε επισημάνει για την εφαρμογή του θεσμού της νομικής βοήθειας, έχει σήμερα ορατά και μετρήσιμα αποτελέσματα και βεβαίως έτυχε της καλύτερης αποδοχής και της θετικότερης ανταπόκρισης από τις ίδιες τις γυναίκες.

Εκφράζουμε δε την ευχή και την ελπίδα για συνέχιση, διεύρυνση και υποστήριξη του

θεσμού από την Πολιτεία, προς όφελος των γυναικών, αλλιά και άλλων αδύνατων κοινωνικών ομάδων, γιατί αυτό πιστεύουμε ότι θα ανακουφίσει και θα απαλλάξει συμπολίτες μας από την αγωνία και την απόγνωση που τους οδηγεί ο κοινωνικός αποκλεισμός και η περιθωριοποίηση.

Σας ευχαριστώ.

ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΡΙΑ: Ευχαριστούμε την κυρία Κατωμελίτη, για την παρουσίαση αυτή, η οποία νομίζω έδωσε μια σαφή εικόνα μιας από τις υπηρεσίες που προσφέρει το ΚΕΘΙ.

Θα δώσω τώρα το λόγο στην κυρία Γούλιαρου, νομικό σύμβουλο απασχόλησης του ΚΕΘΙ, από τη Θεσσαλονίκη, η οποία μου είχε ζητήσει το λόγο για το ίδιο θέμα.

Αθηνά Γούλιαρου

Νομικός, Σύμβουλος του ΚΕΘΙ - Θεσσαλονίκη

Θα θέλαμε και εμείς από πλευράς μας, οι νομικοί του παραρτήματος Θεσσαλονίκης, γιατί είμαστε δύο νομικοί, η υποφαινόμενη και η συνάδελφός μου, η κυρία Καραγιάννη, να αναπτύξουμε κάποιες θέσεις που πιστεύουμε ότι θα ενισχύσουν την προηγούμενη τοποθέτηση και οι οποίες στηρίζονται σε μία ξεκάθαρη φεμινιστική προσέγγιση ως προς την οπτική του φύλου.

Η παρέμβασή μας εστιάζεται σε τρία επίπεδα.

1. Ως προς τη θέση απέναντι στο δίκαιο.
2. Ως προς το διαφαινόμενο μοντέλο της συμβουλευτικής διαδικασίας.
3. Ως προς τη σχέση που αναπτύσσεται μεταξύ συμβούλου και συμβουλευόμενης, η οποία συνδέεται άμεσα με το μοντέλο που ακολουθεί η/ο κάθε σύμβουλος.

Θεωρούμε ότι μια προσέγγιση, η οποία ξεκινάει και τελειώνει στο νομικό κανόνα, τον οποίο θεωρεί παντοδύναμο και ικανό να απαλείψει τις κάθε είδους ανισότητες και διακρίσεις μεταξύ των φύλων, είναι τουλάχιστον ανεπαρκής, γιατί δε μπορεί να αποτυπώσει και να συμπεριλάβει φεμινιστική νομική προσέγγιση.

Θεωρούμε ότι η φεμινιστική νομική προσέγγιση είναι τουλάχιστον διπλή. Βεβαίως, ξεκινάει από το νομικό κανόνα και το χρησιμοποιεί κατά τρόπο θετικό για τις γυναίκες, αλλιά παράλληλα τον αμφισβητεί και τον αποδομεί, για να καταδείξει το σεξιστικό νομικό συλλογισμό, που κρύβεται πίσω από αυτόν. Αυτή η θεώρηση μας επιτρέπει να δούμε αφενός πώς το δίκαιο "σκέπτεται", πώς αντιλαμβάνεται και πώς μεταχειρίζεται τη γυναικεία υποκειμενικότητα, και αφετέρου πώς μπορούμε και τι περιθώρια έχουμε ως νομικοί, ώστε να ενσωματώσουμε τη μη αναγνωρισμένη γνώση του φύλου μας σε αυτόν.

Θεωρούμε ότι η προηγούμενη τοποθέτηση δεν ασκεί ουσιαστική κριτική στο δίκαιο, ούτε φαίνεται να ενδιαφέρεται πώς αυτό είναι δομημένο. Το δίκαιο, όμως, αποτελεί ένα τυπικό "αρσενικό παράδειγμα" και όταν ρυθμίζει με τους νομικούς του κανόνες και όταν ακόμα επιλέγει τη μη ρύθμιση.

Στο μείζον πρόβλημα της μη τυποποίησης στα ζητήματα της ενδοοικογενειακής βίας, της σεξουαλικής παρενόχλησης, καθώς και του βιασμού μέσα στο γάμο, αναφέρθηκαν οι προηγούμενες ομιλήτριες, απλώς θα θέλαμε να τονίσουμε το αδιέξοδο που βιώνουμε μαζί με τις συμβουλευόμενες κάθε φορά που είμαστε αντιμέτωπες με το νομοθετικό κενό.

Ως προς το μοντέλο, η νομική συμβουλευτική με τις γυναίκες είναι εξαιρετικά δύσκολη διαδικασία, σύνθετη και πολλές φορές βασανιστική. Απαιτείται αφενός επαγγελματική νομική εμπειρία και γυναικεία ευαισθητοποίηση και αφετέρου ικανότητα στη διαχείριση των σχέσεων.

Η συμβουλευτική μας προσέγγιση αφενός κινείται μεταξύ μιας γενίκευσης με βάση την εμπειρία και τη γνώση μας για τα χαρακτηριστικά του κοινωνικού φύλου, μεταξύ δηλαδή μιας παραδοχής ότι όλες μας είμαστε μέλη, κομμάτια αυτού που έχει αποκτηθεί "συλλογικό υποκείμενο γυναίκες" και αφετέρου μιας εξατομίκευσης, λαμβάνοντας δηλαδή υπόψη ότι υπάρχουν και ικανές διαφοροποιήσεις μεταξύ των ίδιων των γυναικών, ανάλογα με τη βιωμένη ατομική εμπειρία τους, την κοινωνική τάξη, τη φυλή, τη θρησκεία, το σεξουαλικό προσανατολισμό, την έννομη τάξη από την οποία προέρχονται, τη μειονότητα στην οποία ανήκουν.

Όλες αυτές οι παράμετροι θεωρούμε ότι είναι αναγκαιότητα να υπάρχουν στο μυαλό και στην ψυχή της/του συμβούλου για να έχει ορατά αποτελέσματα στη συμβουλευτική διαδικασία.

Θεωρούμε ότι το προηγούμενο κείμενο εκφράζει τουλάχιστον μια ασαφή θέση ως προς την οπτική του φύλου, όπου σε καμία περίπτωση, βέβαια, δεν είναι ο κοινωνικός ρόλος της γυναίκας.

Ο κοινωνικός ρόλος της γυναίκας είναι στερεοτυπικά δομημένος, είναι το γνωστό τρίπτυχο της μητέρας, της συζύγου και της νοικοκυράς, το οποίο το φεμινιστικό κίνημα, στο οποίο είχα την τιμή να συμμετέχω, ρυσαλέα κατήγγειλε.

Αν δεν κάνουμε λάθος πια το ίδιο κάνει και η Ευρωπαϊκή Ένωση, που όπως λέει η φίλη μου, η Ζώγια Χρονάκη, δεν είναι φεμινιστική οργάνωση. Το κάνει όταν αναφέρεται στην αλληγή των στερεότυπων λογικών και κοινωνικών προκαταλήψεων.

Ως προς τη σχέση συμβούλου και συμβουλευόμενης, θεωρούμε ότι επιχειρείται με την προηγούμενη τοποθέτηση μια θυματοποίηση των γυναικών μέσω της έμφασης που δίνεται σε υποτιθέμενες ψυχολογικές αδυναμίες, όπως στην έλλειψη δεξιοτήτων ή στην αναποφασιστικότητα.

Αυτό σαν καλές σύμβουλοι θα πρέπει να το αποφύγουμε πάση θυσία. Θεωρούμε, δηλαδή, ότι η σχέση θα πρέπει να βασίζεται σε κάποιους "ανοικτούς" κανόνες, όπως ενδεικτικά:

- α) Αποφύγτη αποδοχή ότι καθεμία γυναίκα συμβουλευόμενη είναι ειδική στη ζωή της.
- β) Αποφυγή "δευτερογενούς θυματοποίησης" από τη/το σύμβουλο, ο πρωτογενής ασκείται μέσα στην οικογένεια.

γ) Απόλυτος σεβασμός στη βιωμένη εμπειρία της, όπου ο λόγος της αντιμετωπίζεται ως εξίσου έγκυρος και ισότιμος με τον επιστημονικό λόγο της συμβούλου.

δ) Ενδυνάμωση των γυναικών και παράλληλα επισήμανση όλων των κινδύνων και μатаιώσεων που ενδέχεται να υποστεί η γυναίκα, η κάθε γυναίκα κατά τη διεκδίκηση των δικαιωμάτων της.

ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΡΙΑ: Ευχαριστούμε πολύ την κυρία Γούθιανου και την κυρία Καραγιάννη από τη Θεσσαλονίκη, για τη συμβολή τους στη συζήτηση.

Θα ήθελα να σας πληροφορήσω ότι το παράρτημα της Θεσσαλονίκης έχει κάνει με μεγάλη επιτυχία δύο ημερίδες κατά της βίας των γυναικών και αυτό έχει άμεση σχέση, κατά τη γνώμη μου, και με το συγκεκριμένο προβληματισμό των νομικών του ΚΕΘΙ Θεσσαλονίκης, σε σχέση με τα ζητήματα βίας και φεμινιστικής προσέγγισης.

Νομίζω ότι αρκετό υλικό έχει πέσει στο τραπέζι για κουβέντα. Είδαμε τώρα με ένα αρκετά μεγάλο εύρος των προβληματισμών μέσα στο ΚΕΘΙ και εκτός ΚΕΘΙ, με τις συνεργάτριές μας στα προϊόντα αυτά τα οποία παράγουμε.

Παρακαλώ.

Λίτσα Χατζηβασιίη

Νομικός, Σύμβουλος του ΚΕΘΙ - Ηράκλειο

Θα ήθελα να χαιρετήσω και τις δύο εισηγήτριες. Θέλω να πω ότι είμαστε πέντε παραρτήματα, επτά νομικοί. Η κάθε νομικός κουβαλάει μέσα της τις εμπειρίες της και τις αντιλήψεις της και σέβομαι όλες τις απόψεις και τις αντιλήψεις πέρα από το ότι το κάθε παράρτημα έχει δικές του ιδιαιτερότητες, λειτουργεί με κάποια δεδομένα και οπωσδήποτε κουβαλάει διαφορετική εμπειρία.

Επειδή, όμως, το πρόγραμμα ήταν δοσμένο για να μιλήσει μία ομιλήτρια, γι' αυτό εκφράστηκε μία συνοδική εικόνα. Πιστεύω, όμως, ότι θα έπρεπε να είναι πιο ομαδική δουλειά ή το κάθε παράρτημα να έχει τη δυνατότητα να εκφράζει τις απόψεις του.

Πραγματικά, όμως, ειδικά στο ΚΕΘΙ και εγώ η ίδια έχω απορήσει με το πώς δεκτικά λειτουργούμε σε σχέση με τη γυναίκα συμβουλευόμενη, πόσο είμαστε αποδεκτές και αποδεκτοί και πόσο πρέπει να συνεχιστεί αυτό στο πλαίσιο της στήριξης, της ευαισθητοποίησης, της ενδυνάμωσης και της κινητικότητας των γυναικών.

Ευχαριστώ.

ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΡΙΑ: Ευχαριστούμε κυρία Χατζηβασιίη. Πολύ χρήσιμη η παρέμβασή σας.

Ελπίζουμε να συνεχίσουμε με το επόμενο project, ακριβώς επειδή το υπάρχον τελειώνει στις 30 Ιουνίου και θα είναι πραγματικά μια απώλεια και για τις υπηρεσίες του ΚΕΘΙ, αλλά και για τις Ελληνίδες γενικότερα.

Φιλοδοξούμε, εάν είναι δυνατόν, θα το δούμε, να συμμετάσχουμε με ένα καινούρ-

γιο πρόγραμμα σε μια πρόσκληση ανοικτή της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, όπου εάν επιβεγεί η πρότασή μας θα μπορέσουμε να συνεχίσουμε την παροχή νομικής βοήθειας για το διάστημα από τον Οκτώβριο του 2001 μέχρι το τέλος του 2002. Ταυτόχρονα με τις άλλες δράσεις που είναι όπως είπαμε και προηγουμένως, τα σεμινάρια για τους δικηγόρους, η καμπάνια και όλα τα υπόλοιπα, τα οποία προσπαθούμε να κάνουμε μέσα από το ευρωπαϊκό αυτό πρόγραμμα.

Δεν ξέρω αν υπάρχει κάποια άλλη διευκρίνιση.

Ευχαριστούμε τις διακρατικές εταιρίες, οι οποίες ήρθαν και σήμερα εδώ, που είναι σημαντικό αυτό. Σας ευχαριστώ, εκ μέρους του ΚΕΘΙ όλες και όλους για την υπομονή και την κατανόσή σας στην αντιμετώπιση του ευρέως αυτού φάσματος θεμάτων που έβαλε το πρόγραμμα του ΚΕΘΙ και ελπίζουμε να σας ξαναδούμε σε επόμενες εκδηλώσεις μας.

Σας ευχαριστώ.

ΚΕΝΤΡΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΓΙΑ ΘΕΜΑΤΑ ΙΣΟΤΗΤΑΣ (Κ.Ε.Θ.Ι.)

ΑΘΗΝΑ: Μουσείου 2, 105 55 Πλάκα
τηλ.: 210 33 11 685-7
fax: 210 33 11 779
e-mail: kelhi@kelhi.gr

ΚΕΝΤΡΑ ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ ΚΑΙ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗΣ ΓΥΝΑΙΚΩΝ:

ΑΘΗΝΑ: Κορνικωρέας 19Α, 105 56 Αθήνα
τηλ.: 210 32 12 690, 32 18 044
fax: 210 32 12 657
e-mail: kelhi@otenet.gr

ΗΡΑΚΛΕΙΟ: 1066 αρ. 105, 71 201 Ηράκλειο
τηλ.: 2810 341 387, 343 778
fax: 2810 343 778
e-mail: kelhiwo@otenet.gr

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ: Σιγγυράι 30, 546 30 Θεσσαλονίκη
τηλ.: 2310 517 959, 523 511
fax: 2310 524 071
e-mail: thkelhi@otenet.gr

ΘΩΛΟΣ: Αναλήψεως 170, 302 21 Θώλος
τηλ.: 24210 78 210-9
fax: 24210 78 219
e-mail: kelhivol@otenet.gr

ΠΑΤΡΑ: Κανακάρη 101B, 262 21 Πάτρα
τηλ.: 2610 620 059
fax: 2610 620 003
e-mail: kelhipat@otenet.gr

web site: www.kelhi.gr

ΚΕΝΤΡΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΓΙΑ
ΘΕΜΑΤΑ ΙΣΟΤΗΤΑΣ

ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

GENERAL
SECRETARIAT
FOR EQUALITY

ΓΕΝΙΚΗ
ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ
ΙΣΟΤΗΤΑΣ

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΣΩΤΕΡΙΩΝ,
ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΝΩΝ ΠΟΡΩΝ
MINISTRY OF INTERIOR, PUBLIC
ADMINISTRATION AND DECENTRALIZATION